T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

YAKIN DÖNEM İSLAMCI DERGİLERDE KADIN İMAJI: MEKTUP DERGİSİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYMA AYKUT

İstanbul, 2022

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

YAKIN DÖNEM İSLAMCI DERGİLERDE KADIN İMAJI: MEKTUP DERGİSİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYMA AYKUT

Danışman: PROF. DR. HALİL AYDINALP

İstanbul, 2022

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Şeyma Aykut
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Sosyolojisi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Halil Aydınalp
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- Nisan 2022
Anahtar Kelimeleri	: Mektup Dergisi, Dergicilik Faaliyetleri, İslamcılık, Kadın, İslamcı Kadın

ÖZET

YAKIN DÖNEM İSLAMCI DERGİLERDE KADIN İMAJI: MEKTUP DERGİSİ ÖRNEĞİ

Bu araştırma, 1985-2010 yılları arasında Emine Şenlikoğlu öncülüğünde çıkarılmış olan Mektup dergisinde inşa edilen kadın imajının nasıl bir çalışma ve çaba ile ortaya koyulduğunu tasvir etmeyi hedeflemiştir. Dönemin en etkili düşünce platformu olan dergiler; dönemin koşullarını, fikri düzlemdeki gelişimlerini, değişim ve dönüşümlerini izlemek için önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle, İslamcılık düşüncesinin kadın konusundaki yaklaşımının tarihi seyrini anlayabilmek amacıyla aynı dönemde yayınlanan diğer İslamcı kadın dergilerine kıyasla, kadın yazar kadrosunun çoğunlukta olduğu Mektup dergisi seçilmiştir. Kadının Toplumdaki Yeri başta olmak üzere Eğitim, Çalışma Hayatı, Aile, Evlilik, Çocuk Terbiyesi, Tesettür, Başörtüsü Sorunu, Kadın-Erkek Eşitliği ve Feminizm üzerinden kadının konumlandırıldığı yerin neresi olduğu Mektup dergisi özelinde incelenmiştir. Çalışmanın amacına ve hedefine uygun olduğu için bu araştırmada dolaylı

gözlem yöntemi olarak dokümantasyon incelemesi ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Aynı zamanda derginin taşıdığı misyonun sembol isimlerinden biri olan ve genel yayın yönetmenliği görevini yürüten Eşime Şenlikoğlu'yla da bir görüşme gerçekleştirilmiş; bu bağlamda dergi içeriklerindeki söylemin günümüze yansımaları irdelenerek yaşanan değişim ve dönüşüm tespit edilmeye çalışılmıştır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: Şeyma Aykut
Field	: Philosophy and Religious Sciences
Programme	: Sociology of Religion
Supervisor	: Prof. Dr. Halil Aydınalp
Degree Awarded and Date	: Master of Arts- April 2022
Keywords:	: Mektup Journal, JournalismActivities, Islamism, Woman, IslamismWoman

ABSTRACT

THE IMAGE OF WOMEN IN RECENT ISLAMIST JOURNALS: THE CASE OF MEKTUP JOURNAL

This research aims to describe how the image of women, which was constructed in the journal Mektup by the leadership of Emine Şenlikoğlu between the years 1985-2010, was put forward with a study and effort. Journals, which are the most influential though tplatforms of theperiod; it is an important source for monitoring the conditions of the period, their intellectual developments, changes and transformations. For this reason, in order to understand the historical course of Islamist thought in its approach to women's issue, Mektup journal, which had a majority of women's writers compared to the other Islamist women's magazines of this period, was chosen.

The place where women are positioned through Education, Working Life, Family, Marriage, Child Education, Hijab, Headscarf Problem, Equality of Womenand Men and Feminism, especially the Place of Women in the Society, has beenspecifically examined in the Mektup journal. Documentation review and content analysis techniques were used as indirect observation methods in this research as it was suitable for the purpose and target of the study.

At the same time, a meeting was held with Emine Şenlikoğlu, who is one of the symbolic names of themission of the magazine and who is the chief editor; in this context, it

has been tried to determine the change and transformation experienced by examining there flections of the discourse in the contents of the journal to thepresent.

ÖNSÖZ

Şüphesiz her araştırma bir emeğin ve motivasyonun sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, her şeyden önce tez çalışmamın ortaya çıkmasında emeği bulunan ve her aşamasında değerli fikirleri ve yorumlarıyla bana kılavuzluk eden, motivasyonumu tazeleyen tez danışmanım Prof. Dr. Halil Aydınalp hocama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Samimiyetleriyle ve yardımlarıyla her daim yanımda olan, bu süreci güzel kılan canım dostlarım Nazlı Kaya, Hasibe Öner ve Tuba Eker'e; tez yazma sürecinde yaşadığım teknik aksaklıkları gidermedeki ustalığıyla yardımlarını esirgemeyen değerli meslektaşım Abdussamet Kaya'ya teşekkürü borç bilirim.

Son olarak; varlıklarıyla hayatıma anlam katan, yüzümü güldüren ve her daim destek olan canım kardeşlerim Safiyenur Aykut ve Ali Aykut'a yürekten teşekkür ederim. Hayatımın her alanında olduğu gibi eğitim hayatım boyunca da beni her anlamda destekleyen ve yanımda olan canım anneme ve babama sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Yarınlara umutla…

Şeyma AYKUT

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
GÖRSELLER LİSTESİ ..... **viii**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **ix**
GİRİŞ **1**
1. Araştırmanın Konusu 1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 3
3. Araştırmanın Yöntemi 4
4. Araştırmanın Sınırlılıkları 5
1. TEORİK ÇERÇEVE: İSLAMCILIK VE KADIN **6**
1.1. İslamcılığın Tanımı 6
1.2. İslamcılığın Kökeni ve Kısa Tarihi 9
1.3. İslamcılığın Tasnifi 23
1.4. İslamcılık ve Kadın 28
1.4.1. Osmanlı Son Dönemi'nde Kadın 28
1.4.2. Cumhuriyet'in İlanı ve Tanımlanan "Yeni Kadın" İmajı 33
1.4.3. 1967-1980 Döneminde İslamcı Kadın Kimliği 40
1.4.4. 1980 Sonrası İslamcı Kadın 45
1.5. İslamcılığın Gür Sesi: Dergicilik Faaliyeti 53
1.6. İslamcı Dergicilik ve Kadın 59
2. UYGULAMA: MEKTUP DERGİSİ'NDE KADIN İMAJI **63**
2.1. Derginin Genel Görünümü ve İçeriği 63
2.2. Derginin Genel Yayın Yönetmeni: Emine Şenlikoğlu 68
2.3. Mektup Dergisinde Kadın İmgesi 71
2.3.1. Kadının Toplumdaki Konumu 76
2.3.2. Kadının Eğitimi ve Çalışma Hayatı 82
2.3.3. Evlilik 84

2.3.4. Aile 87
2.3.5. Çocuk Eğitimi 92
2.3.6. Tesettür 94
2.3.7. Başörtüsü Sorunu 97
2.3.8. Kadın-Erkek Eşitliği 100
2.3.9. Feminizm 103
2.3.10. Eşcinsellik 106
SONUÇ 109
EKLER 114
KAYNAKÇA 123

GÖRSELLER LİSTESİ

Sayfa No

Görsel 1. Mektup, Şubat, 1985, Sayı: 1 115
Görsel 2. Mektup, Ekim, 1987, Sayı: 33 116
Görsel 3. Mektup, Ağustos, 1990, Sayı: 67 117
Görsel 4. Mektup, Haziran, 1993, Sayı: 101 118
Görsel 5. Mektup, Ocak, 1994, Sayı: 108 119
Görsel 6. Mektup, Nisan, 1996, Sayı: 135 120
Görsel 7. Mektup, Ağustos, 1997, Sayı: 151 121
Görsel 8. Mektup, Şubat, 2010, Sayı: 246 122

KISALTMALAR LİSTESİ

AKP.	Ak Parti
bkz.	Bakınız
ed.	Editör
İDP	İslamcı Dergiler Projesi
FP	Fazilet Partisi
KHF	Kadınlar Halk Fırkası
MSP	Milli Selamet Partisi
RP	Refah Partisi
TKP	Türk Kadınlar Birliği
vb.	ve benzeri
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Türkiye'de toplumsal kurumların ve ideolojilerin kadın kimliği üzerindeki etkileri son yıllarda ele alınan ve sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda tarih boyunca insan yaşamında çok önemli bir yere sahip olan ve toplumsal bir kurum olarak dinin, kadının sosyal statüsünü belirlemede her dönem etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde, devletin yıkılmasının önüne geçebilmek misyonuyla ya da toplumun Batı karşısındaki geri kalmışlığına çareler üretmek amacıyla farklı fikir akımları doğmuştur. Temelde aynı misyona yönelik çözümlerle hareket etseler de, bu akımların meselelere yaklaşım tarzları farklılık arz etmiştir. Bu farklı yaklaşımların belirginleştiği konuların başında ise "kadın" meselesi gelmektedir. Özellikle kadın kamusallığı ile ilgili düzenlemeler III. Ahmet dönemine kadar gitmekle birlikte, özellikle II. Abdülhamit dönemindeki çarşaf yasağı, bilhassa Meşrutiyet dönemi kadın tartışmaları, Cumhuriyet dönemine geçişin sosyal zemini olmuştur. Çok eşlilik, boşanma, nafaka, çalışma ve eğitim hakları gibi meselelerin 1908 II. Meşrutiyet sonrası yoğun bir şekilde tartışıldığı görülmektedir.

Türkiye'nin modernleşme süreciyle birlikte kadınların toplumdaki konumlarının sorgulanması ve değişen şartlara göre gözden geçirilmesi, daha özgürlükçü ve demokratik bir toplumsal düzen kurabilmenin önkoşulu olarak görülmüştür. Bu bağlamda Meşrutiyet döneminde netleşmeye başlayan fikir akımları (Batıcılık, Türkçülük, İslamcılık), ideal Türk kadın imajının nasıl olması gerektiği üzerine farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Göle'nin de belirttiği gibi, Türkiye'deki modernleşme tarihi, daha çok Batıcılık ve İslamcılık akımları arasındaki mücadelenin tarihi olarak özetlenebilir. Kadının toplum içindeki konumu da bu dönemde, yani yüzünü Batı'ya dönmesiyle birlikte tartışılmaya başlanmıştır.[1] Her ne kadar kadın Lale Devri sonrasında Osmanlı'da önce Saray'da, sonra Payitahta hep tartışma konusu olsa da, son dönemler açısından Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri özel bir önem arz eder. Diğer taraftan, Türkiye'deki modernleşme tartışmalarının önemli bir kısmının "kadın kimliği" üzerinden yürütüldüğü söylenebilir. Kuşkusuz, modernleşme süreciyle birlikte kurgulanan

[1] Nilüfer Göle, **Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme,** İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 51-52.

ideal kadın tipolojilerinin her biri günümüze gelinceye kadar birçok değişim ve dönüşüme uğramıştır. Söz konusu fikir akımlarından biri olan İslamcılık düşüncesi de kendi önceliklerine göre "ideal kadın" imajı geliştirmiştir. Oluşturulan bu ideal kadın tipolojisi aynı zamanda günümüz İslamcı kadın kimliğinin inşa edilmesinde referans alınan kaynak olması bakımından önem arz etmektedir. İslamcılık düşüncesinin ortaya çıktığı dönemde, İslamcı bir söyleme sahip olan Sırat-ı Müstakim dergisinin de yayın hayatına başlaması, bir taraftan İslamcıların dergiler yoluyla seslerini ve fikirlerini duyurmalarına olanak sağlarken diğer taraftan İslamcılığın dergicilik etrafında gelişen bir düşünce hareketi olduğu değerlendirmesi yapılmasına sebep olmuştur.

İslamcılar tarafından kadın meselesine yönelik yayınlar, II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte çıkarılmaya başlanmıştır. Fakat bu dönemde çıkarılan yayınların sayısı oldukça sınırlıdır. Benzer şekilde dergi içeriklerinde ele alınan konular da daha çok kadının ev ve aile hayatına yönelik olmak üzere oldukça dar kapsamlıdır. Kadına yönelik yayınların içeriklerindeki çeşitlenmelere 1980 sonrasında rastlanmaktadır. Bu dönem sonrası kadına yönelik çıkan yayınlarda; kadın konusu sadece annelik ve ev içindeki roller üzerinden ele alınmamış, toplumun yaşadığı döneme ve konjonktürel yapısına paralel olarak değişim göstermiştir. Bu bağlamda; moda, örgü örme, dikiş-nakış ve yemek gibi konulara ağırlık veren bazı geleneksel kadın dergilerin yanında kadının çalışması, özgürleşmesi ve erkeklerle eşit şartlara sahip olmasına yönelik birçok dergide yayınlanmaya başlamıştır.[2] Ortaya koymuş olduğumuz çalışma içerisinde de kadın meselesinde yaşanan bu gelişmeler göz önünde bulundurularak 1985-2010 yılları arasında yayın yapan Mektup dergisi incelenmiştir. Çalışma boyunca Mektup dergisinin; kadın konusunda nasıl bir bakış açısına sahip olduğu ve ne tür söylemler geliştirdiği, dergi bünyesindeki yazarların bu konu hakkında fikir ve yaklaşımları ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Bu tezin konusu; Mektup dergisi örneği üzerinden, İslamcıların kadın konusunda sahip olduğu bakış açılarını ve geliştirdikleri söylemleri merkeze alarak tasvir etmektir. Zira süreli yayınlar, dönemin nabzını en iyi şekilde tutan araçlar olması sebebiyle dönemin

[2] Süheyla Schroeder, **Popüler Feminizm: Türkiye ve Britanya'da Kadın Dergileri,** İstanbul:Bağlam Yayınları, 2007, s.139-140.

koşullarını ve süreç içerisinde yaşanılan değişim ve dönüşümlerin seyrini takip etme imkanı sağlamaktadır.

Bu bağlamda dergide ele alınan Müslüman kadına biçilen roller, Müslüman kadının misyonu, kadına bakış açısı ve kadına atfedilen değerin ne oranda değiştiği bu çalışma kapsamında ele alınacaktır. Dolayısıyla kadının toplumdaki yeri, kadının Müslüman kimliği, aile kurumundaki rolü, tesettür, başörtüsü sorunu, kadın-erkek eşitliği ve feminizm gibi başlıca konuların yanı sıra, gündemde yer alan birçok kadın başlığı da araştırmada incelenerek, kadının tarihi serüvenine dair elde edilen bulgulara yer verilecektir.

Bu araştırma, teorik çerçeve ve uygulama olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan teorik çerçevede; incelemeye tabi tutulan Mektup dergisinin İslamcı bir perspektife sahip olması sebebiyle, İslamcılık düşüncesi üzerine yapılan tanımlamalara, İslamcılığın kökeni ve kısa tarihine ve İslamcılık düşüncesini ele alan düşünürlerin tasniflerine yer verilmiştir. Daha sonra, İslamcı kadınların tarihi süreç içerisindeki değişim ve dönüşümlerine ışık tutabilmek amacıyla ilgili literatürlere başvurularak gerekli okumalar yapılmıştır. Son olarak ise İslamcılığın süreli yayıncılık faaliyetleri ve İslamcı kadınların dergi yayıncılığı tecrübeleri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın asıl kısmını oluşturan uygulama bölümünde ise; öncelikle Mektup dergisi tanıtılmış, derginin içeriğinden ve kuruluşundan bahsedilerek başlıca dergi yazarlarının isimleri zikredilmiştir. Ardından derginin genel yayın yönetmenliği görevini yürüten Emine Şenlikoğlu hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Yine aynı bölüm başlığı altında, İslamcı düşüncenin en etkili süreli yayınlarından biri olma özelliğini taşıyan Mektup dergisinde İslamcı yazar ve düşünürlerin çizdikleri ideal kadın, ideal Müslüman kadın ve bunun karşısında eleştirilen kadın tipolojileri kendi süreli yayın metinlerinden hareketle incelenmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İslamcılık ve kadın meselesine dair literatürümüzde birçok araştırma ve çalışma mevcut olmasına rağmen Mektup dergisi ve derginin önerdiği kadın profili üzerine yapılmış

kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mektup dergisi, gerek ele aldığı konular açısından gerekse yazar kadrosunun büyük oranda kadınlardan oluşması bakımından dönemindeki İslamcı kadın dergilerinden ayrışmaktadır. Bu sebeple araştırma ele aldığı dergi açısından önem arz etmektedir. Bu araştırma; söylemleri itibariyle İslamcı olarak niteleyebileceğimiz Mektup dergisinin önerdiği ideal kadın profilini ne şekilde kurguladığı ve tarihi süreç içerisinde kadına bakış açısında ne yönde değişime gidildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu çalışmayla hem sosyal bilimler hem de toplumsal cinsiyet alanlarına dair literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada dolaylı gözlem yöntemi olarak dokümantasyon incelemesi ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Uzun soluklu bir yayın hayatına sahip olan derginin ilgili sayılarına, İlmi Etütler Derneği (İLEM) çatısı altında 1908-2019 yılları arasında yayımlanmış İslamcı dergileri "İslamcı Dergiler Projesi" kapsamında dijital ortamda erişime açılan web sitesinden ulaşılmıştır. 247 sayıdan oluşan derginin tüm sayılarını incelemek güç olduğundan; 1985-2010 yıllarını kapsayan, 1-35; 37-48; 61-72; 82-84; 89, 92; 97-136; 138-168; 179, 212, 246, 247 sayıları olmak üzere toplamda 134 sayı incelenmiş, ardından konular ve başlıklar ayırt edilmeden gerekli okumalar yapılıp yeterli veriler toplanmıştır. Sonrasında ilgili kadın eserleri ve kadın dergiciliği hakkında yapılmış olan çalışmalar incelenerek, bu çalışmalardan yararlanılmıştır. Ardından, Mektup dergisi hakkında yazılmış dokümanlar incelenip gerekli okumalar ve fişlemeler yapılmıştır. Bu işlemlerden sonra dergi metinlerinde kadın konusuyla ilintili içerikler tasnif edilip ana temalar belirlenmiştir. Bu temalar; kadının toplumsal hayattaki konumu, kadının eğitimi ve çalışma hayatı, evlilik ve aile kurumundaki rolü, çocuk eğitimi, tesettür bahsi, başörtüsü sorunu, kadın-erkek eşitliği, feminizm ve eşcinsellik konu başlıklarından oluşmaktadır.

Çalışma boyunca cevap aranan başlıca sorular şunlardır:

1. Mektup dergisinin kadın meselesinde ele aldığı temel problemler nelerdir?
2. Mektup dergisinin kadına bakış açısı hangi kaynaklara referansla geliştirilmiştir?
3. Mektup dergisinde kadın konusunda söylem değişikliğine gidilmiş midir?

4. Derginin feminizme karşı tavrı nasıldır?
5. Mektup dergisinin toplumsal hafızamızda bıraktığı izlerin günümüz düşünce dünyamıza yansımaları ne şekilde olmuştur?

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın İslamcılık düşüncesi ile ilgili kısmı hazırlanırken Türkiye'de İslamcılık düşüncesini kapsayıcı bir şekilde ele almayı amaçlayan bir yaklaşım benimsenmemiştir.

Burada İslamcılık düşüncesinin bütünü veyahut düşüncenin bütün kavramları tartışılmamıştır. İslamcılık düşüncesi hala tartışılmaya devam eden bir düşünce olduğu için düşüncenin genel özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmış; daha derinlikli araştırılması gereken ayrıntılara girilmemiştir. İslamcıların kadına bakışı sadece Mektup dergisi üzerinden değerlendirilmesi çalışmanın bir diğer sınırlılığına işaret etmektedir. Dolayısıyla araştırma hem dönem hem dergi açısından bir sınırlılığa sahiptir. Bununla birlikte, İslamcılık ana çatısı altından kadınla ilgili benzer fikri eğilimlere sahip yayınlar için de fikir verebilir. Yine araştırmanın pandemi şartlarında yazılması zaman zaman çeşitli iletişim ve ulaşım sınırlılıkları oluşturmuştur; örneğin kütüphanelerden gereği gibi istifade edilememiştir.

1. TEORİK ÇERÇEVE: İSLAMCILIK VE KADIN

1.1. İslamcılığın Tanımı

Kavramlar dünyayı, bir düşünce sistemini anlama ve anlamlandırma noktasında bizlere yol gösteren pusulalardır. İslamcılık ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar birçok kavramla nitelendirilmiş ve tanımlanmaya çalışılmış bir düşünce akımıdır. Bu düşünce akımı, ortaya çıktığı dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nin dağılmaya başladığı 19.yüzyıl sonunda kendini göstermeye başlayan bir fikri harekettir. Diğer düşünce sistemleri gibi İslamcılık da ortaya çıkışı itibariyle Osmanlı Devleti'nin çöküşünü önleme gayesine matuf bir harekettir.[3] Dolayısıyla dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda İslamcılığın temel motivasyonunun siyasi birtakım girişimlerden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber İslamcılığın ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar olan seyrinde birtakım değişimler meydana gelmiştir. Kemal Karpat, bunu: "İslamcılık Osmanlı Döneminde 'Devletin Kurtarılması' amaçlı bir hareket iken, daha sonra Cumhuriyetle birlikte, hakim rejime rağmen 'var olma mücadelesi' almış, çok partili hayata geçişle beraber tekrar sesini yükseltmeye ve örgütlenmeye başlamıştır." ifadeleriyle dile getirmektedir.[4] İslamcılık için ortak bir tanım yapılamamasının zorluğu da bahsedilen bu durumla ilgili olabilir. Özellikle sosyal ve siyasal kavramlar üzerinde, ortaya çıktığı dönemin koşullarından âri olmadıkları gibi ilerleyen dönemlerde de yeni sosyal şartlar altında tekrar tartışıldıkları için bir mutabakata varılması neredeyse imkansızdır. Bu da İslamcılığı tanımlama noktasındaki tartışmaların güçlüğünü beraberinde getirmektedir.

İslamcılık, her ne kadar üzerinde ortak bir tanım yapılamamış bir düşünce hareketi olsa da, geçmişten günümüze farklı isimler tarafından yapılmış tanımlamalar mevcuttur. Bu tanımlamalara bakıldığında İslamcılığı üç ana çerçevede ele almak mümkündür: Birincisi, İslamcılığı asli kaynaklara dönüş olarak tanımlayanlar; ikincisi, Müslümanların moderniteye karşı verdiği tepki veya cevap arayışı olarak tanımlayanlar; son olarak İslamcılığı dünya milliyetçiliği ile ortak yönleri olan bir düşünce hareketi olarak tanımlayanlar.

---

[3] Lütfi Sunar, "İslamcılığı Konumlandırmak: Genel Bir Giriş", Lütfi Sunar (Ed.), **"Bir Başka Hayata Karşı": 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler** içinde (1-14), İstanbul: İDP, 2019, Cilt:1, s.1.

[4] Hulusi Şentürk, **İslamcılık: Türkiye'de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi,** 4.Baskı, İstanbul: Çıra Yayınları, 2014, s.17.

Bununla beraber İslamcılığın bu üç yorumuna eşlik eden ortak temaları da mevcuttur. Bunlardan ilki, İslam dünyasının moderniteyle yüz yüze gelmesiyle birlikte Müslümanların mevcut bilgi birikimlerine yönelik eleştirel bir tutum geliştirip yeni bir düşünce sistemi oluşturma gayreti içerisinde bulunmalarıdır. İkincisi, değişen dünyada dağılan İslam birliğini yeniden tesis etmek üzere Müslümanların kardeşlik anlayışı içerisinde tekrar bir araya gelmesi fikrine dayanan ümmetçilik anlayışıdır. Üçüncüsü ise modern dünyadaki sömürgeciliğe ve baskılara karşı geliştirilen anti-emperyalizm ve bağımsızlık düşüncesidir. Bunlar sırasıyla tecdid, ittihad-ı İslam ve bağımsızlık kavramlarına karşılık gelmektedir.

Bir kurtuluş ideolojisi olarak kabul gören İslamcılık ilk kez 1904 yılında Mısır'da yayımlanan bir Türk gazetesinde "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli makalesinde Yusuf Akçura tarafından kullanılmıştır. Akçura bu makalesinde, İslam'a dayalı bir devlet, ırka dayalı bir Türk ulusçuluğu oluşturmak gerektiği ve "İttihad-ı İslam" meseleleri üzerinde değerlendirmelerde bulunur. Akçura'nın buradaki değerlendirmelerinin amacı çökmekte olan Osmanlı Devleti'ne çözüm önerilerinde bulunmaktır. Akçura'dan ilham alan, Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimlerinden birisi olarak kabul edilen Ziya Gökalp ise, 1913'te "Üç Cereyan" başlığı altında kaleme aldığı meşhur *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı eserinde İslamcılığı, çöküşten kurtulmanın bir bileşeni olarak ele almıştır.

İslamcılık düşüncesi üzerine kapsamlı antolojik çalışmaları bulunan İsmail Kara'ya göre İslamcılık tanımı şu şekildedir: "19.-20.yy.da, İslam'ı bir bütün olarak inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim yeniden hayata hakim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını batı sömürüsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününü ihtiva eden bir hareket olarak tarif edilebilir."[5]

Kara'nın yaptığı bu tanım İslamcılığın eklektik özelliklerine vurgu yapan geniş bir tanımlama denemesidir. Kara'ya göre İslamcılık, ortaya çıktığı dönem itibariyle modern dönemin ürünüdür. Bu nedenle İslamcılık akımı için ikili bir yapıya sahiptir diyebiliriz.

[5] İsmail Kara, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler-Kişiler 1, 3.Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, s.17.

Bu fikri hareket bir yönüyle mevcut birtakım kavramlar çerçevesinde yaşanılan çağın koşullarına göre fikri duruşunu net bir şekilde ortaya koymaya çalışırken; diğer yandan modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan değişimlere de entegre olmuştur.

Kara'nın kapsamlı bir İslamcılık tanımından sonra Said Halim Paşa'nın İslamlaşmak olarak kavramsallaştırdığı İslamcılık tanımına da bakmak gerekir. O, bu düşünce hareketini: "İslam dininin itikadını, ahlakını, toplumunu ve siyasetini zamanın ve mekanın ihtiyaçlarını göz önüne alarak açıklamak ve buna uygun şekilde hareket etmek." şeklinde açıklamaktadır.

Said Halim Paşa'nın buhranlarımızı aşmak için yenileşmeci bir bakış açısını yansıtan İslamcılık tanımına benzer bir tanım da Hayreddin Karaman tarafından yapılmıştır. Karaman, İslamcılığı: "Düşünce ve inançtan davranışa, ferdi hayattan ictimai hayata kadar bütün alanlarda, ilişki ve eylemlerde Allah'ın irade ve rızasını gözeten, buna aykırı bir inanç, düşünce ve eylem içinde olmamayı hayatının düsturu ve gayesi edinen kimse"[6] olarak tanımlamaktadır. Karaman'ın tanımı İslamcılıktan ziyade İslam ya da Müslüman tanımına daha yakındır. Allah'ın irade ve rızasını kazanmayı merkeze alan bir tanım Müslümanların ürettikleri bütün düşünce akımlarında geçerli olabileceği için ayırt edici olmaktan çıkmaktadır. Bu tanıma göre Müslüman olan İslamcılar da, halbuki sosyal ve siyasal akım olarak İslamcılığa katılmayan ve çeşitli şekillerde tenkit eden pek çok Müslüman mevcuttur.

Said Halim Paşa ve Hayreddin Karaman'ın birbiriyle paralellik arz eden bu ifadeleri, İslamcılık düşüncesini tanımlama noktasındaki güçlüğü daha da girift bir hale getirmektedir. Göle de tanımlamadaki aynı sakıncaya işaret etmektedir:

"Zira İslamcı kimlik verili tanımları, İslam dinine mensup olmanın kabul ediliş şekillerini ve nesilden nesile sınıflandırmalarını kabul etmediği için 'Müslüman doğma' ve 'Müslüman olma' kimliklerinden ayrı bir durumdur. Bu bağlamda "kökten" bir İslamcılık dinsel geleneklerin yeniden yorumlanmasıdır."[7] Yukarıda da vurgulandığı gibi "İslamcı" olarak nitelendirilen birçok kişi veya grup İslamcı adlandırmasını sahiplenmemektedir.

[6] Hayrettin Karaman, '*İslamcılık'*, https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/turkiyeveislam/0059.htm (19.08.2021)
[7] Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s.28.

Türkmen'in de ifade ettiği gibi, kimi Müslümanlar bu kavramın, Kur'an'da işaret edilen müminlerin özelliklerini tam olarak karşılamadığını dile getirmektedir.[8] Müslümanlık ile İslamcılığı aynı değer olarak gören Said Halim Paşa ve Hayreddin Karaman'ın bu tanımlamaları tartışmalı bir bakış açısıdır ve meseleyi daha da karmaşık hale getirmektedir.

Günümüz İslamcılığının bir başka etkili ismi Ali Bulaç ise İslamcılığı, "İslam'ın ana referans kaynaklarından hareketle "yeni" bir insan, toplum, siyaset/devlet ve dünya tasavvurunu, buna bağlı yeni bir sosyal örgütlenme modelini ve evrensel anlamda İslam Birliği'ni hedefleyen entelektüel, ahlaki, toplumsal, ekonomik, politik ve devletlerarası hareket"[9] olarak tanımlamaktadır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde fikirlerine tekrar yer verilecek olan, İslamcılık düşüncesine farklı bir pencereden bakan Mümtaz'erTürköne ise İslamcılığı şu şekilde tanımlamaktadır: "Kitle iletişimin gerçekleştiği, okur-yazar oranının arttığı, yani eğitimin yaygınlaştığı, batıdaki gibi sınıfsal farklılaşmanın ortaya çıkmamasına rağmen aydın zümresinin doğduğu kültür ortamında dönüşüme uğrayan İslam düşüncesine İslamcılık denir.[10]

1.2. İslamcılığın Kökeni ve Kısa Tarihi

İslamcılık kavramının tanımına benzer şekilde İslamcılığın başlangıcı ve tarihi serüveni meselesinde de bir fikir birliğinden söz etmek mümkün değildir. Bazı düşünürler İslamcılığın ilk olarak II. Meşrutiyet ve Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıktığını yönünde fikir belirtirken;[11] Yeni Osmanlılarla birlikte başladığını kabul edenler yanında[12] Kuleli Vakası'yla ortaya çıktığı görüşünde olanlar da vardır. Ancak Kuleli Vakası ile ortaya çıktığı görüşü yaygın kabul gören bir yaklaşım değildir. Şentürk bu konuda şu yorumu yapmaktadır: "Kuleli vakası gerçekten İslami endişelerle yapılmış bir hareket midir?

---

[8] Hamza Türkmen, **Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştiri,** 3.Baskı, İstanbul: Ekin Yayınları,2014, s.13.
[9] Ali Bulaç, "İslamcılık Nedir?", *Zaman,* 21 Temmuz 2012.
[10] Mümtaz'erTürköne, **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu,** 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s.31.
[11] Kara, Türkiye'de *İslamcılık Düşüncesi Metinler-Kişiler 1*; Türkmen,*Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştiri.*
[12] Türköne, S*iyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Bu soruya kesin olarak ‘evet‘ cevabı verilememektedir. Çünkü sanıkların sorgulamaları gizli olarak yapılmıştır. Böyle olsa bile bu hareket geniş toplumsal tabanı olmayan bir harekettir ve İslamcılık akımının çıkış tarihi olarak görülmesi zordur.”[13]

Genel hatları itibariyle İslamcılığın kökeni konusunu Osmanlı’da 1780’lerin sonlarından itibaren III. Selim dönemindeki çeşitli alan ve kurumlarda modernleşme girişimleriyle birlikte yapılan tartışmalara kadar götürmek mümkündür. 17. yüzyıl’ın sonlarına doğru Osmanlı Devleti’nde gerileme emareleri görülmeye başlanmıştır. Bu belirtilerin ilki ve en önemlisi 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması’dır. Bu antlaşmadan sonra Batı’nın üstünlüğü kabul edilmiş ve Osmanlı Devleti hızla toprak kaybetmeye başlamıştır. Batı’dan geri kalındığı düşüncesinden hareketle Batı’daki gelişmeler takip edilmeye başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi ve askeri olarak gerilemesi beka problemini de beraberinde getirmiştir. Batı’nın üstünlüğünü kabul eden Osmanlı, yenileşme adımı olarak ilk icraatını askeri alanda yapmıştır. Askeri alanda başlayan Batılılaşma hareketi, devam eden süreçte diğer alan ve kurumlarda da uygulanmıştır. Bu batılılaşma hareketi, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı’yla birlikte devlet eliyle tetiklenen bir süreç olarak Osmanlı toplumunda kendini göstermiştir. Fakat bu yenileşme çabalarının Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüne çare olamadığı görülmektedir.

Osmanlı’nın kurtuluşuna reçete olarak sunulan Batılılaşma, Osmanlıcık ve İslamcılık gibi düşünce akımları içerisinde, şüphesiz, İslamcılık ideolojisi önemli bir yere sahiptir. Osmanlı devlet teşkilatlanmasında dini/İslami gelenek ve devlet birbiri ile sıkı bir ilişki içerisindeydi. Hal böyle olunca faaliyete geçirilen modernleşme hareketlerinin meşruiyet zemini İslam’a dayandırılmak durumunda kalınmıştır. Kutluer bu çabayı şu cümlelerle ifade etmektedir:

“İslamcı fikir adamları, modern Batı ile İslam dünyası arasında büyük bir mesafe oluşturan geri kalmışlık probleminin çözümü için İslam’ın maddi kalkınmayı teşvik eden kavram ve değerlerini öne çıkarmak, İslam tarihi ve kültüründe dinin özüne aykırı buldukları sonradan ortaya çıkmış gelenekler, gözden geçirerek ıslah etmek, dinin asli kaynaklarına

[13] Şentürk, s.26.

dönmek, ictihad mekanizmasını yeniden işletmek ve cehaleti yıkmak için kitlesel eğitime ağırlık vermek gerektiğini düşünüyor, bu yönde faaliyetlere girişiyor, kurumlar oluşturmaya çalışıyordu."[14]

Bu bağlamda İslamcılık, toplumsal problemlerin çözümünün İslam'ın ana kaynaklarına dönüşle mümkün olabileceği fikrini özümsetmeyi kendisine şiar edinmiştir.[15]

Bu gaye doğrultusunda İslamcılar; İslam geleneği içerisinde sonradan yer edinen birtakım hurafelere karşı çıkmış, eğitim alanında iyileştirilmelere gitmiş, tasavvuf anlayışının ıslah edilmesi ve yeni bir düşünce anlayışının geliştirilmesi gibi konular üzerinde yoğunlaşmışlardır.[16] İslam dünyasında dinden daha güçlü başka meşrulaştırıcı ve seferber edici unsurlar olmadığı için modern-seküler fikirler, kurumlar ve uygulamalar dini bir içerik veya üstü örtülü bir şekilde savunulabilmiş, büyük kitlelere benimsetilebilmiştir. Edinilen bu düstur neticesinde denilebilir ki; İslamcı düşüncenin karşısına konumlananlar aslında modernistler değil, gelenekçilerdir.[17]

Nitekim geleneksel İslam'ın benimsediği tevekkül, itaat, kadere rıza gibi davranış örüntülerine karşın İslamcılık; rasyonel düşünceyi merkeze alan ve dinin orijinal kaynaklarındaki öğretileri pratik hayata geçirmeyi amaçlayan bir fikir harekettir.[18]

Nuray Mert İslamcılığın, modernleşme tartışmalarının başladığı bir zeminde ortaya çıktığını dile getirmektedir.[19] Benzer bir değerlendirme yapan İsmail Kara, İslamcılığın kaynaklara dönüş arzusunu araç edindiğini; esasında bu fikir hareketinin oluşumunda ve ortaya çıkışında geleneksel İslam anlayışından uzaklaşarak İslam'ı yeni bir okumaya tabii tutmaktan ziyade modernleşmeci paradigmaya ve dönemin konjonktürüne uygun bir İslam yorumu getirme çabasında olduğunu dile getirmektedir.[20]

---

[14] İlhan Kutluer, "İslamcılık", **DİA, 2**001, XXII, s.65.
[15] Sunar, "*Bir Başka Hayata Karşı": 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler,* s.6.
[16] Azmi Özcan,"İslamcılık", **DİA,** 2001, XXII, s.63.
[17] Sunar, "*Bir Başka Hayata Karşı": 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler,* s.6.
[18] Türköne, *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu,* s.32.
[19] Nuray Mert, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** *Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt:6, s.412.
[20] İsmail Kara, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** *İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt:6, s.43.

Modernleşme hareketlerinin ivme kazanmaya başladığı II.Meşrutiyet Dönemine gelindiğinde, bu dönemin sağladığı görece özgürlük ortamı, beraberinde İslamcılık düşüncesinin kamuya açık alanlarda daha fazla tartışılır hale gelmesine ortam hazırlamıştır. Şerif Mardin'e göre İslamcılık, 19. Yüzyılın sonlarında II.Abdülhamid'in de siyaset olarak sahiplendiği II.Meşrutiyet dönemi ile birlikte kendini gösteren bir ideolojidir. Özellikle bu dönemde basın-yayın organlarında İslamcılık düşüncesine dair birçok yazı kaleme alınmaya başlandı. Günümüzde İslamcı olarak tanınan/tanımlanan kişiler, bu dönemlerde Sırat-ı Müstakim[21], Sebilürreşad, Beyanü'l-Hak, Volkan gibi gazete ve dergiler etrafında bir araya gelerek düşüncelerini yazan kimselerdir.[22]

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte devlet rejiminin değişmesi İslamcılık tartışmalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Devlet eliyle desteklenen İttihad-ı İslam ekseninde bir İslamcılık düşüncesinin toprak kaybını önlemeye yetmemesi, I.Dünya Savaş'ı esnasında özellikle Irak ve Hicaz cephelerinde net olarak ortaya çıkmıştı. Kurtuluş Savaş'ı ve akabinde geçilen parlamenter bir cumhuriyetle İslamcılık, muhalefete çekilen bir düşünce hareketi oldu. Özellikle Cumhuriyetin ilk dönemlerinde halifeliğin ilgası, tekke ve zaviyelerin kapatılması, medrese eğitimine son verilmesi, dini unvanların kaldırılması, laikliğin anayasaya girmesi, ezanın Türkçe okunması gibi devrimci uygulamalar; meşruiyetini ilan eden yeni otorite biçimiyle uyuşmayan, hele de savaşmayı göze alan özellikle hilafet ve saltanat taraftarı İslamcılar Cumhuriyet otoritesine karşı tehdit olarak algılanmıştır. İlk isyanların geleneksel dinden beslenen medrese ve ayanlar çevresinde gelişmesi bu düşüncenin pekişmesine neden olmuştur. Bilhassa Kemalist iradenin, laikliği devletin temel politikası olarak benimsemesi siyasal ve toplumsal alanlardaki İslamcı hareketlerin tesirini bütünüyle olmasa bile büyük oranda törpülemiştir.

Şimdiye kadar teorik düzeyde tartışılan kurtuluş meseleleri bu dönemden sonra pratik düzeyde yeni kurulan otoriteye karşı ya da taraftar olma karşıtlığı içinde "hıyanet-i vataniye" zemininde tartışılır olmuştur.

---

[21] İslamcılık, ittihad-ı İslam adı altında 1870 yılından itibaren Osmanlı'nın hakim siyasi düşüncesi olmakla birlikte, bir düşünce hareketi olarak ortaya çıkışı, yaklaşık 40 sene sonra yani II.Meşrutiyet Dönemi sonrasında Sırat-ı müstakim dergisinin 14 Ağustos 1908'de yayın hayatına girmesiyle başlamaktadır.

[22] Şentürk, s. 37-38.

Yeni rejimin kurulmasıyla birlikte İslamcılar reformlara karşı tavır almaya başlamışlardı. Ne kadarı fikri ne kadarı sınıfsal ne kadarı dış kaynaklı olduğu bugün hala tartışılmakla birlikte; yeni düzen ve uyguladıkları reformlara karşı başlayan tepkileri ortadan kaldırmak için İstiklal Mahkemeleri kurulmuş; yükselen tepkileri bastırabilmek adına sert yaptırımlar uygulanmıştır. İslamcılara göre idamlarla ve sürgünlerle sindirilen İslamcılık, bu dönemde merdiven altına inmiş, illegal çalışma yöntemlerine başvurmuştur. (Şentürk, s.37-38.) Cumhuriyet otoritesiyle sorun yaşamayanlar açısından ise bu dönemde bir otorite ve düzen savaşı verilmiş; düzeni ve otoriteyi ister dinsel, ister etnik, ister sınıfsal ayrıcalıklarını devamı açısından kim tehdit ettiyse onlarla mücadele edilmiştir. Dolayısıyla onlara göre ortada bir din sorunundan ziyade otorite paylaşımı sorunu vardır. Daima dini içerikli sistemsel çözümler üretme eğiliminde olan özellikle hilafet ve saltanat taraftarı siyasal İslamcılıkla yeni kurulan Cumhuriyet'in örtüşmesi zaten mümkün de değildir.

Geçilen parlamenter bir cumhuriyetle İslamcılık muhalefete çekilen bir düşünce hareketi oldu. Özellikle Cumhuriyetin ilk dönemlerinde halifeliğin ilgası, tekke ve zaviyelerin kapatılması, medrese eğitimine son verilmesi, dini unvanların kaldırılması, laikliğin anayasaya girmesi, ezanın Türkçe okunması, gibi devrimci uygulamalar; meşruiyetini ilan eden yeni otorite biçimiyle uyuşmayan, hele de savaşmayı göze alan özellikle hilafet ve saltanat taraftarı İslamcılar Cumhuriyet otoritesine karşı tehdit olarak algılanmıştır. İlk isyanların geleneksel dinden beslenen medrese ve ayanlar çevresinde gelişmesi bu düşüncenin pekişmesine neden olmuştur. Bilhassa Kemalist iradenin, laikliği devletin temel politikası olarak benimsemesi İslamcı siyasi hareketlerin siyasal ve toplumsal alanlardaki tesirlerini bütünüyle olmasa bile büyük oranda törpülemiştir.

Şimdiye kadar teorik düzeyde tartışılan kurtuluş meseleleri bu dönemden sonra pratik düzeyde yeni kurulan otoriteye karşı ya da taraftar olma karşıtlığı içinde "hıyanet-i vataniye" zemininde tartışılır olmuştur. Yeni rejimin kurulmasıyla birlikte İslamcılar reformlara karşı tavır almaya başlamışlardı. Ne kadarı fikri ne kadarı sınıfsal ne kadarı dış kaynaklı olduğu bugün hala tartışılmakla birlikte; yeni düzen ve uyguladıkları reformlara karşı başlayan tepkileri ortadan kaldırmak için İstiklal Mahkemeleri kurulmuş; yükselen tepkileri bastırabilmek adına sert yaptırımlar uygulanmıştır.

İslamcılara göre idamlarla ve sürgünlerle sindirilen İslamcılık, bu dönemde merdiven altına inmiş, illegal çalışma yöntemlerine başvurmuştur.[23]

Cumhuriyet otoritesiyle sorun yaşamayanlar açısından ise bu dönemde bir otorite ve düzen savaşı verilmiş; düzeni ve otoriteyi ister dinsel, ister etnik, ister sınıfsal ayrıcalıklarını devamı açısından kim tehdit ettiyse onlarla mücadele edilmiştir. Dolayısıyla onlara göre ortada bir din sorunundan ziyade otorite paylaşımı sorunu vardır. Daima dini içerikli sistemsel çözümler üretme eğiliminde olan özellikle hilafet ve saltanat taraftarı siyasal İslamcılıkla yeni kurulan Cumhuriyet'in örtüşmesi zaten mümkün de değildir.

Bu süreç, İslamcıların ve siyasete karşı yabancılaşmasını da beraberinde getirecektir. Özellikle saltanat ve hilafete angaje olmuş, bir anlamda yeni otoriteyle uyum problemi yaşayan İslamcılar ve onların etkisiyle genişleyen dini retorikli muhalefet alanın bastırılması neticesinde İslamcılık düşüncesi, kendi içinde bir duraklama dönemi yaşamıştır.

İsmail Kara, Cumhuriyet dönemindeki İslamcılığın, Meşrutiyet İslamcılığının basit bir kopyası olduğu değerlendirmesini yaparken, bahsi geçen politikalar neticesinde İslamcı düşüncenin bu hale geldiği yönünde bir durum tespitinde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İslamcılık hareketinin fikri zemini büyük ölçüde sekteye uğramış ve İslamcılar zaman içerisinde "İslam'la takviye edilmiş bir milliyetçilik"[24] halini almış yahut İslamcılık Muhafazakar bir çizgiye doğru evrilmiştir.

Birinci Dünya Harbi sonrası Cumhuriyet dönemi İslamcılığının en belirgin özelliği milliyetçilik-muhafazakarlık şemsiyesi altında varlık kazanmış olmasıdır. Şentürk'e göre bu dönemde İslamcılar, muhafazakarlığı, zor şartların getirdiği bir mecburiyet olarak görmüşlerdir.[25] Zira Cumhuriyet modernleşmesiyle birlikte Osmanlı'ya ve İslamcılığa dair düşünce ve hevesler kesintiye uğratılmış; bu nedenle İslamcılık, siyasal bir dil üretmede zorluk yaşamış; dönemin konjonktürü itibariyle var olabilmek adına yegane çözüm yolu olarak milliyetçi-muhafazakar çizgide kendisine alan oluşturmayı seçmiştir.

---

[23] Şentürk, s. 37-38.

[24] İsmail Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Hareketi,** *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not,* 1. Baskı, Zeytinburnu Belediyesi, 2013, s.30.

[25] Şentürk, s.38.

Tek parti döneminde kamusal alandaki varlığını kaybeden fikir ve hareketler, 1945'te çok partili hayata geçilmesiyle birlikte düşüncelerini tekrar kaleme alıp, ifade edebilme fırsatı yakalamışlardır.

Devam eden süreçte, özellikle 50'li yıllarla birlikte, ifade bulmaya başlayan ve öncelikle dini sembollere yer veren muhafazakar düşünce ve siyasal söylem, alternatif bir milli kimlik ve milliyetçilik inşa ederek, diğer tüm sağ söylemle birlikte İslamcılığın da temel yapısını oluşturmuştur.[26]

Yine bu dönemde İslamcılar, mevcut sistem içerisinde parti ve dergiler vasıtasıyla fikirlerini dile getirmeye çalışmışlardır. İslamcılar tarafından kurulan partilerin etkisi toplum kanadında yeterince karşılık bulamamıştır. Bu dönemde İslamcıların en etkili faaliyetlerini dergicilik yoluyla ortaya koyması ve birçok tenkide kapı aralayacak mahiyette olmasına rağmen bu dergiler vasıtasıyla İslam düşüncesi çemberinde bir okuyucu kitlesinin oluşması dergicilik faaliyetlerini, dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda, önemli kılmaktadır.[27] Daha önce de bahsedildiği üzere bu dönemde gelenekleriyle bağları kopartılmış olan İslamcı ve Türkçü aydınlar yıllar süren sindirilme politikalarının neticesinde güçlü bir şekilde yeniden toparlanabilmek adına işbirliği yaptılar.[28] Bunun tezahürlerini mevcut dönem içerisinde yayımlanan İslamcı dergilerde görmek mümkündür: Türkçü kimliğin sahiplenilmesi; "Türk insanı" yahut "Türk toplumu" ile İslam'ı özdeşleştirme gayreti.[29] Aytepe'ye göre, milliyetçi kesim ile girdikleri bu işbirliği bir yandan İslami kesimin sesini daha güçlü yapılanmalar üzerinden duyurabilmesine imkan verirken, diğer yandan da Kemalist rejimin yirmi yılı aşkın süredir sürdürdüğü dine uzak milliyetçilik anlayışının, -her ne kadar Kemalizm otoriteyle uyumlu bir İslam anlayışını bütünleştirici bir zemin olarak kullansa da- tekrar İslami esaslara yaklaşmasına imkan sağlamıştır.[30] Bu dönemden sonra İslami kesim, sağ iktidarla barışık, uzlaşmacı ve muhafazakar bir kimlik kazanmıştır.

---

[26] Mert, *Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış*, s.414.

[27] Hamza Türkmen, **Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştiri**, 3. Baskı, İstanbul: Ekin Yayınları, 2014, s.38.

[28] Gökhan Çetinsaya, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** İ*slamcılıktaki Milliyetçilik,* 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt:6, s.437.

[29] Türkmen, s.37.

[30] Mahsun Aytepe, "Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi", **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt.4, Sayı.1 Yıl: 2016, s.178-179.

1960'ların sonlarında ve özellikle de 1970'li yıllarda milliyetçi cenah ve İslamcı kesim arasında söylem farklılıkları artmaya başlamış, farklı İslam ülkelerindeki eserlerin Türkçe'ye tercüme edilmesiyle beraber bu ayrışma daha da güçlenmiştir.

Bu yıllardan itibaren Mısır, Pakistan ve İran'da gelişen İslami hareketlerin etkisiyle Türkiye'deki milli din anlayışı yerini ümmetçiliğe bırakmaya başlamıştır.[31] Hamza Türkmen'in "tevhidi uyanış süreci" olarak adlandırdığı bu yıllarda, Mevdudi, SeyyidKutub, Malik Bin Nebi, Muhammed Hamidullah, Muhammed Kutub gibi müelliflerin eserlerinin tercüme edilmesi 'Türkiye Müslümanlığı'ndan veya 'Türkiye İslamcılığı'ndan arınma sürecinde önemli bir rol oynamıştır. [32]

Yine bu dönemde İslamcılığın sağcı, devletçi, mukaddesatçı ve milliyetçi değerlerden uzaklaşıp ilerleyen yıllarda müstakil bir İslamcı çizgiye evrilmesinde Milli Görüş Hareketi'nin etkisi yadsınamaz. Fakat bu ayrışma süreci hemen kendini gösterememiştir. Zira bu dönemde merkez sağ, koyu milliyetçilik ve dini muhafazakarlığın arkaplanını sağ milliyetçi değerler oluşturmaktadır.[33] 70'lı yıllarda yaşanan ülkücü-akıncı kavgalarına rağmen İslamcılarda "milli" endişelerin hakim olmasının sebebi bu arka plandır. İslamcılığın temsilinin 'Milli Görüş' ismiyle kurgulanması da bu anlamda dikkat çekici bir husustur.[34]

Milli Görüş Hareketi ilk çıktığı dönemde İslamcı olduğu kadar milliyetçi bir tona da sahip olsa, 70'li yılların sonlarına doğru milliyetçi tonun etkisi azalmıştır.[35]

1969 yılında kurulan Milli Nizam Partisi, ideolojik anlamda olmasa bile kültürel anlamda İslamcı bir partidir. Uzun soluklu bir varlık gösteremeyen Milli Selamet Partisi, Anayasa Mahkemesi tarafından "şeriat yanlısı" olduğu[36] gerekçesiyle kapatıldı. MNP'nin kapatılmasının ardından 1972'de Milli Selamet Partisi, onun da kapatılmasıyla 1983'te Refah Partisi kuruldu.

---

[31] Ömer Çaha, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** *Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış,* 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt:6, s.477.

[32] Türkmen, s. 78

[33] Mert, *Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış,* s.414.

[34] Mert, s.415.

[35] Şentürk, s.278

[36] Ali Özgan, "28 Şubat Sürecinin Siyasal Açıdan Neden ve Sonuçları"**,** (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Muğla Üniversitesi, SBE, 2008), s.44.

Yine bu dönemde kurulan partilerin yanı sıra İslamcı camiada farklı etkinliklere sahip pek çok cemaat (Nakşiler, Nurcular, Süleymancılar, Kadiriler) ve entelektüel çevreler (Hareket, Büyük Doğu, Diriliş, Yeniden Milli Mücadele dergilerinin, Bugün, Sabah, Hakikat, Bizim Anadolu gazetelerinin yazarları ile MTTB ve Milli Mücadele Birliği elemanları) de varlık göstermiştir.[37]

Milli Görüş partileri, bahsi geçen cemaatler ve entelektüel çevreler; muhafazakar, mukaddesatçı, milliyetçi ve İslamcı yapısıyla Türkiye İslamcılığına özgün bir mücadele koleksiyonu hediye ederek, İslamcıların dünyadaki diğer Müslümanlarla fikirsel ve kurumsal anlamda bir çatı altında bütünleşmenin alt yapısını hazırlamıştır.[38]

Türkiye'de 1960'lı yılların sonunda başlayıp 1979 İran İslam devrimiyle birlikte ivme kazanan, 28 Şubat 1997'ye kadar süren ve modernleşme-Batılılaşma modeli karşısında "çatışmacı" bir özellik sergileyen ve giderek daha görünür olan, bağımsız "modern" siyasal saflaşma ve toplumsal bir hareket olarak İslamcılık siyasi alanda kendisini yerel olarak konumlandırmıştır.[39] Buna karşılık fikri düzlemde evrensel kaygılar güden İslamcılık, ülke içinde ve dışında meydana gelen gelişmelerle birlikte başta İhvan-ı Müslimin olmak üzere İslam dünyasındaki İslami hareketlerden ciddi ölçüde etkilenmiştir. Bu dönemde, İslamcı kesim sağcı ve devletçi pratiklerden büyük oranda arınmış, taklitçi dini yaklaşımdan uzaklaşarak Kur'an'i anlayışa yönelmiş ve devrimci bir tutum takınarak "İrancı" ya da radikal İslamcı olarak anılabilecek bir sürece girmiştir. Zira geleneği dışlayarak devrimci bir mantıkla Kur'an'a dönüş Selefi eğilimleri de tetiklemiştir denebilir.

1980 öncesinde İslamcı hareketler içerisinde kadının rolü sınırlıydı. İran Devrimi'yle birlikte İslamcı hareketler içindeki kadınların görünürlüğü artmıştır. Devrim esnasında İran'da erkekler ile birlikte aynı safta, sokakta yer alan kadınlar Türkiye'deki İslamcı kesime kadının da hareket içerisinde var olması gerektiği bilincini uyandırmıştır. Bu doğrudan İran Devrimi'nin etkisidir. Bu bağlamda kadınlar çeşitli İslami dergilerde, yayın organlarında ve kamusal alanlarda düşüncelerini dile getirmeye başlamışlardır. Bu yayınlardan *Mektup,*

[37] Türkmen, s.76.
[38] Aytepe, s.186
[39] Ferhat Kentel, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, 1990'ların İslami Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt:6, s.722.

Kadınca, Elele, Bizim Aile, Şadırvan, Kadın ve Aile Dergisi ise bunlardan yalnızca birkaçını oluşturmaktadır. Bu dönemde Devrim'in etkisiyle oluşan radikal İslamcı rüzgarın izlerini Mektup dergisi üzerinden okumak mümkündür.

Bu dönemde İslamcı grupları ve muhalif yapıları tasfiye etmekte kullanılan ve terör, radikalizm, laiklik gibi kavramlarla ilişkilendirilen *siyasal İslam* kavramı gündeme gelmiş ve yoğun bir biçimde tartışılmaya başlamıştır.[40] Buna karşılık *kültürel İslam* olarak da kullanılan *ılımlı İslam* kavramı üretilmiş ve büyük bir toplum kesimi tarafından da karşılık bulmuştur.[41]

Yine bu dönemde Türkiye'deki İslamcılık hareketinin yönünün değişmesinde ve dönüşmesinde önemli etkiler oluşturan bir diğer önemli olay ise 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'dir. Darbeyi yapanlar, 80 öncesi sosyalist hareketlere karşı milliyetçi ve İslami bir söylemi ve yöntemi uygulamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu durum, Türkiye'deki İslamcı hareketin yönünü değiştirip, ilerleyen süreçlerde devletin kontrolü altında tutulmaya itmiştir. "1980 sonrası milliyetçi-mukaddesatçı kesim, daha rahat bir şekilde milli dindarlığı yaygınlaştırma imkanını önünde buldu. Böylece dindar kesim yeniden sağcı, milliyetçi, hurafeci güçler tarafından kuşatılmaya başlandı."[42]

Turgut Özal dönemiyle birlikte daha liberal ve ılımlı bir söylemle devlet eliyle destek bulmuş; devlet tarafından bu siyasi söylemin yönlendiricisi olmuştur. Özal'ın devleti küçültme politikası, resmi ideolojiyle önceden beri sorunları olan İslami çevrelerde, devletin gücünün azaltılması üzerinden, bu problemi ortadan kaldırmak ümidi dolayısıyla karşılık buldu.[43]

---

[40] Asiye Şahin, "Türkiye İslamcılık Düşüncesinde Filistin meselesi: Dergiler Üzerinden Bir İnceleme (1940-1990)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Enstitüsü, 2019, s.22.

[41] Şahin, s.22. Ilımlı İslam kavramının, İslam dünyasında yeşil kuşak projesinin bir devamı niteliğinde soğuk savaş sonrası dönemde yeniden üretilen emperyal bir bağlamı da vardır. Örneğin 2007 tarihli "*Building Moderat eMuslim Networks"* ve 2003 tarihli "Civi lDemocratic Islam: Partners, Resources and Strategies" isimli ABD kökenli RAND korparosyona ait iki rapor için bkz: https://www.mepanews.com/randin-amerikan-stratejisini-ozetleyen-raporu-abdnin-musluman-muttefikleri-8610h.htm, 21.03.2022; https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1716.html, 21.03.2022; öte yandan bu süreci Türkiye bağlamında tahlil eden -Ak Parti ve Gülenizm'e de vurguyla- Büyükkara'nın şu çalışmasına bakılabilir: Mehmet Ali Büyükkara, "Ilımlı İslam Tartışmaları Zemininde Günümüz Türkiyesi'nde Laikliğin Anlam ve Sınırları", Usul İslam Araştırmaları, 9 (2008), s.177-199.

[42] Türkmen, s.100.

[43] Mert, s. 419

80'li yılların yeni İslamcı söyleminin ana temalarından birini sivil toplum tartışmaları oluşturmaktadır.[44]Bu yıllarla birlikte izlenen demokratikleşme ve liberalleşme politikaları neticesinde kamusal ve siyasal yaşam alanında ciddi bir değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Özellikle temel hak ve hürriyetler, sosyal ve sivil özgürlükler ve dinsel-etnik kimlik yönündeki arayışlarla kamusal alanda pek çok yeni grup ve değer yer almıştır.[45] Türkiye'de Özal ile başlayan liberalleşme politikaları, beraberinde farklı grup ve kesimin eğitim, sanayi, ticaret ve entelektüel alanlarda var olmalarını sağladı. Özellikle eğitim imkanlarının Türkiye'nin her köşesine yayılmasıyla birlikte toplumdaki her sınıftan, renkten ve kesimden insanın üniversiteye girme imkanı doğmuştur. 80'li yılların başlarından itibaren üniversitelerde başlayan başörtü olayı/sorunu, eğitim hizmetlerinin başörtülü kadınları da kapsayacak ve onları kamusal alanda görünür hale getirecek kadar yaygınlaşmasının bir ürünü olmuştur.[46]

1980 sonrası İran ve Afganistan'da siyasal İslam düşüncelerinin gerilemesi, liberalleşme politikalarının İslamcıları etki altına alması ile birlikte birçok İslam coğrafyasında strateji değişikliğine gidilmiş; İslami kesimin dünya tasavvuru muhafazakar zemine kaymıştır. Dolayısıyla İslamcıların liberal dünya görüşüne yakınlaşması, zihinlerindeki olumsuz Batı imajını erozyona uğratmasına yol açmış; İslamcıların 1980'lerdeki radikal ve tepkisel tavrı yerini ılımlı ve uzlaşmacı bir anlayışa bırakmıştır.

1990'lı yıllarla birlikte RP hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Parti içerisinde "yenilikçi" olarak nitelendirilen bir kanat ortaya çıktı; karşısında da "gelenekçi" kanat çıkarıldı. Çakır'a göre, "yenilikçiler" liberalleşme arayışı içerisindeyken, "gelenekçiler" ise mevcut İslamcı kimliği muhafaza etmekteydi.[47]

---

[44] Mert, s.418
[45] Çaha, Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami İslami Uyanış, s. 476
[46] Çaha, Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış, s. 481
[47] Ruşen Çakır, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, *Milli Görüş Hareketi*, 5. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt:6, s.549.

Yenilikçiler ve gelenekçiler arasındaki en temel ayrım, gelenekçilerin mevcut ideolojik bir kadroyla devam etmesi iken yenilikçilerin RP'yi her kesimi kucaklayan bir kitle partisine dönüştürmek istemesidir. Bunun yanı sıra Ankara Büyükşehir belediye başkanlığının da RP tarafından alınması laik kesim tarafından şaşkınlık ve biraz da korkuyla karşılanmıştır.

Refah Partisi açısından özellikle 1995 seçimleri önemli bir sürecin başladığına işaret etmektedir. Parti'ye katılan yeni kesim, RP'ye dinamizm katmış; fikirleriyle parti daha genişlemeye başlamış ve farklı kesimlere hitap etmeye bir başka deyişle kitleselleşmeye başlamıştır. Bu kitleselleşme, partinin vizyon değişikliğine gitme ihtiyacını beraberinde getirdi. Parti söylemindeki başkan için halife, yürütülen faaliyetlerin cihat, yapılan yardımların zekat, başarıların gaza şeklinde dini ve ideolojik terimlerin kullanılmasından vazgeçilerek bu ifadeler yerine farklı kesimleri de kucaklayacak bir biçimde siyasal karşılığı olan ifadeler kullanılmaya başlandı. Tüm bu gelişmelerin sonucunda gerek 1994 yerel seçimlerde gerekse 1995 genel seçimlerde gösterilen başarıyla birlikte RP popülerliğini artırarak seçimlerde birinci parti olarak parlamentodaki yerini aldı.

Seçimlerle büyük bir başarıya imza atan Refah Partisi, özellikle iktidarı döneminde elde ettiği bu başarıyı sürdüremedi. Parti içerisinde yer alan gelenekçi kanat seçimlerden önce gidilen vizyon değişimine uyum sağlayamadı; böylece ayrışmaların ilk ayak sesleri duyulmaya başlandı. Devam eden süreçte Refah Partisi Ruşen Çakır'ın da belirttiği gibi, "Çekiç Güç, Olağanüstü Hal, yolsuzluklar, İsrail'le anlaşma, Kürt sorunu, insan hakları gibi birçok konuda geri adım atarak genel kamuoyunda şaşkınlıklara yol açtı ve daha önemlisi kendi tabanını hayal kırıklığına uğrattı.

Bunun sonucunda, kendini ve pozisyonunu kalıcılaştıracak kararlılığı ve siyasi netliği yaratamayan RP üst yönetimi ve Erbakan can havliyle eski reflekslerine döndü."[48]

Erbakan, seçimin ardından İran ve başka birçok Arap ülkelerine yapmış olduğu resmi ziyaretlerle tepki topladı. Ardından Başbakanlık konutunda cemaat ve tarikat liderlerine verilen iftarla birlikte kamuoyundaki tartışmaların odağı haline gelen Refah Parti'si zor bir

[48] Çakır, *Milli Görüş Hareketi,* s.571.

döneme girdi. RP'nin kapatılma ihtimalini göz önünde bulunduran partililer bu dönemde Fazilet Partisi'ni (FP) kurup topluca RP'den istifa ederek FP çatısı altında bir araya geldiler.[49]

Sonun başlangıcı olarak niteleyebileceğimiz, Cumhuriyet tarihine "postmodern darbe" olarak geçen "28 Şubat süreci" nin başlamasıyla birlikte 16 Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesi Refah Partisi'ni kapattı.[50]

RP'nin kapatılması kamuoyunu bir süre meşgul eden tartışmalara neden olurken, RP'nin içine girdiği bu kriz FP içinde de tartışmalara yol açtı. " 28 Şubat darbesinin getirdiği çözülme, partinin 14 Mayıs 2000 tarihindeki kongresi yaklaştıkça daha görünür bir hal almaya başladı. Milli Görüş hareketinde ilk kez bir kongrede iki başkan adayı çıktı: Erbakan'ın vekili Kutan'ın karşısına yenilikçilerin adayı olarak önce Bülent Arınç çıktı. Fakat Arınç, daha sonra adaylığını açıklayan Abdullah Gül lehine yarıştan çekildi."[51] Seçimlerde Kutan ve listesi 633, Gül ve yenilikçiler ise 521 oy aldı. Seçimlerde her iki tarafa yönelik kullanılan oy oranları Milli Görüş hareketinde artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.[52]

Yenilikçilerin aldıkları oy oranından rahatsız olan parti temsilcileri yenilikçilere yönelik aleyhte tutum ve davranışlar sergilediler; bunun sonucunda da Recep Tayyip Erdoğan liderliği etrafında Milli Görüş'ten kopma hazırlıkları başlatıldı. Laiklik ilkesine aykırı faaliyetler yürütmesi nedeniyle 22 Haziran 2001 tarihinde FP'nin kapatılmasının ardından gelenekçi kanat tarafından 20 Temmuz 2001'de Kutan'ın başkanlığında Saadet Partisi, yenilikçiler tarafından da 14 Ağustos 2001'de Erdoğan'ın başkanlığında Adalet ve Kalkınma Partisi kuruldu.[53]

Ak Parti, Türkiye tarihinde önemli değişim ve dönüşüm zamanlarına sahne olmuştur. AKP'nin 2002'de iktidara gelmesiyle birlikte hem Türkiye siyasi tarihinin hem de İslamcılık hareketinin değişen dinamikleri üzerinden birçok okuma ve tartışma yapılabilir; fakat bu

---

[49] Sema Çınar Alevli, "Muhafazakarlık, İslamcılık ve Türkiye'de Siyasi Eğilimlerin Yeniden Örgütlenmesi: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği" (Y**ayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Hacettepe Üniversitesi, SBE, 2012), s.72

[50] Çakır, *Milli Görüş Hareketi,* s.571.

[51] Çakır, *Milli Görüş Hareketi*, s.574.

[52] Sema Çınar Alevli, "Muhafazakarlık, İslamcılık ve Türkiye'de Siyasi Eğilimlerin Yeniden Örgütlenmesi: Adalet Partisi Örneği", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Hacettepe Üniversitesi, SBE, 2012), s.73.

[53] Çakır, *Milli Görüş Hareketi*, s.574.

mesele bizim çalışmamızın sınırlarını aştığından, konuyu sadece genel bir bakış içerisinde ele almakla yetineceğiz.

2002 seçimlerinden sonra iktidara gelen parti liderleri, dindar oldukları kadar modernist, cumhuriyetçi, demokrat ve laik olduklarını ifade etmektedirler. Nitekim Genel Başkanlığa getirilen Recep Tayyip Erdoğan, partisinin siyasal kimliğini "Muhafazakar Demokrat" olarak tanımlamıştır.[54] Bu tanımlama, zaman içerisinde İslamcılık ve muhafazarlık kavramlarının eşdeğer görülmesine sebep olmuştur. Ak Parti kurucu kadrolarının kendileri için İslamcılık nitelemesini kabul etmemelerinin altında yatan nedenin 28 Şubat yenilgisinin İslamcı aktörlere hamledilmesi olduğunu düşünmeleri olabilir. Bu süreçte AKP, gün geçtikçe İslamcı düşüncenin temel değerlerinden ve siyasal reflekslerinden uzaklaşmış; yer yer liberalizm, yer yer muhafazakarlık yer yer de Türk sağcılığı söylemlerini sahiplenerek kendi siyasetini inşa etmiştir.[55]AKP'nin bu tavrı, siyasi meşruiyet kaygısı taşıdığına yönelik bir işaret olarak yorumlanabilir.

Ak Parti'nin İslamcılığı, Türk-Osmanlı cemaat hayatını içeren ahlaki sistemden beslenen ve parti lideri Erdoğan'a tam bir itaati gerektiren ağır bir Türk aksanı taşımaktadır.[56] Nitekim gerçekleştirilen ilk kongrede, demokratikleşme konusunda parti içinde katılım alanlarının sınırlandırılması ve parti tüzüğünde yapılan düzenlemelerle diğer sağcı partiler gibi lider etrafında şekillenen bir yapı olduğunu göstermiştir.[57]

AKP'ye, başta İslamcılar olmak üzere farklı kesimlerden yöneltilen eleştiriler birçok alanı kapsamaktadır. İlk dikkat çeken eleştiri AKP'nin muhafazakarlık tanımına yönelik yapılmıştır. Muhafazakarlığın AKP'nin tanımladığından çok farklı bir kavram olduğu, evrensel muhafazakarlığın Türkiye konjonktüründe başka bir siyasete karşılık geldiği ifade edilmiştir. Genellikle İslamcı cenah tarafından getirilen bir başka eleştiri ise AKP'nin zaten İslamcılık iddiasında olmadığı, bu nedenle de İslamcılık kimliği açısından AKP'yi

---

[54] Yalçın Akdoğan, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt:6, s.625.

[55] Nuh Yılmaz, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt:6, s.615.

[56] M. Hakan Yavuz, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, *Milli Görüş Hareketi*: *Muhalif ve Modernist Gelenek,* 5.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt.6, s.351-352.

[57] Yavuz, *Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek*, s.602.

eleştirmenin yersiz olduğudur. Bu tenkitler dışında liberal, Kemalist ve sol liberal yaklaşımların da AKP'ye yönelttiği eleştiriler mevcuttur.[58]

1.3. İslamcılığın Tasnifi

İslamcılığı tanımlamadaki ve doğuşu meselesindeki problemler ve farklı yaklaşımlar dönemselleştirme çalışmaları sürecinde de karşımıza çıkmaktadır. İslamcılık dönemlendirmesi yapılırken kimi zaman şahıslar üzerinden, kimi zaman ise duruma, zamana ve siyasi olaylara göre farklı tasnifler yapılmıştır. Her ne kadar üzerinde mutabakata varılmış bir İslamcılık tasnifinden söz etmek mümkün olmasa da yaygın kabul edilen baskın unsurlar ve zaman dilimleri bulunmaktadır. İslamcılık hareketi üzerinde anlamlı değerlendirmeler ve tartışmalar yapabilmek için İslamcılığın gerek içerik bakımından gerekse zamansal olarak çeşitlilik gösteren biçimlerini tanımlamak ve tasniflemek büyük önem arz etmektedir.

İsmail Kara, İslamcılığın zamansal düzlemde gelişen olaylarla birlikte yaşadığı fikirsel kırılmaları ve dönüşümleri 5 ana başlık altında toplamıştır. Birinci dönem İttihad-ı İslam Politikaları Dönemi olarak adlandırdığı 1780-1908 yıllarıdır. Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı hızlı çöküşe çare üretmek üzere kurgulanan İttihad-ı İslam kavramı siyasal angajmana sahip ideolojik bir fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci dönem ise 1908-1924 yılları arasıdır.

Kara, II.Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte başlayıp Halifeliğin ilgasına kadar olan süreci ele aldığı bu döneme İslamcılık Dönemi demektedir. Üçüncüsü, Muhafazakarlık-Miliyetçilik Dönemi olarak adlandırdığı bu dönem 1924-1960 yıllarını kapsamaktadır. Bu yıllar İslamcılık adına sancılı bir sürecin başladığı zaman dilimidir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yaşanan rejim değişikliği, beraberinde Kemalist rejimin devrimci politikaları ve uygulanan sindirilme politikaları halk kesimleri içerisinde en çok İslamcı kimliğe sahip kişiler ve dini yapılanmalar üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

---

[58] bkz. Nuh Yılmaz, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce:** *İslamcılık, İslamcılık, AKP, Siyaset,* 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt.6, 2018.

Bu baskı döneminde İslamcılık, muhafazakar-milliyetçi bir çizgiye kayarak kendisine varlık alanı oluşturmaya çalışmıştır. Dördüncüsü, 1960-1980 yılları arasında yaşanan Radikal ve Entelektüel Dönem'dir. Bu dönem İslamcılar açısından hareketli ve bir o kadar da düşünsel anlamda yeni rüzgarların estiği ve kırılmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Farklı İslam ülkelerinde çeşitli müelliflerin eserlerinin tercüme edilmesi, İslamcıların milliyetçi çizgiden ümmetçi bir anlayışa evrilmesine olanak tanımıştır. Yine bu dönemde yapılan askeri darbe İslami kesim açısından birtakım baskıları barındırırken diğer yandan İran Devrimi'nin etkisi ve Milli Selamet Partisi'nin kurulması bu dönemde İslamcılık açısından öne çıkan durumlardan en önemlilerini oluşturmaktadır. Beşinci ve son dönem olarak adlandırılan Uyum ve Entegrasyon Dönemi ise 1980 yılı sonrasını kapsamaktadır. İslamcılık bu dönemde daha liberal bir söylemle devlet eliyle desteklenmiş; Medine Sözleşmesi, bir arada yaşama, çok kültürlülük, sivil toplum gibi tartışmalar çerçevesinde şekillenmiştir.[59]

Farklı bir dönemlendirme ve tasnif de İslamcılık üzerine çalışmaları bulunan Ali Bulaç tarafından yapılmıştır. Durum odaklı bir dönemselleştirme yapan Bulaç, İslamcılığı 3 farklı evrede ele almıştır.

Bu tasnifi "İslamcıların Üç Nesli" olarak tarif eden Bulaç; ilk nesil İslamcılar (1856-1924), ikinci nesil İslamcılar (1950-2000) ve üçüncü nesil İslamcılar (2000-) şeklinde bir kategorizasyon yapmıştır. Bulaç'ın sınıflandırması, ilgili dönemlerin sosyal ve politik koşulların genel bir tahlilinden ibarettir. İlk nesil İslamcılar olarak adlandırdığı birinci dönem Müslümanların toplumsal ve siyasi olaylarına yön veren Islahat fermanıyla başlayan süreçtir. Devamında İslamcılık düşüncesinde ana kaynaklara ve öze dönüş, İslamlaşma ve kurtarıcı misyon üstlenmenin öne çıktığı bir süreçtir. İkinci nesil İslamcılar dönemi ise Mısır, Pakistan ve İran'da gelişen birtakım siyasi gelişmelerle birlikte İslami düşüncedeki değişim ve dönüşümleri içermektedir. Bu dönemin öne çıkan temaları kısaca, yeni bir devlet düzeni ve toplum inşasıdır. Son ve üçüncü tasnif olan üçüncü nesil İslamcılar devri ise çoğulculuk, sivil toplum, demokratikleşme ve liberalleşme gibi kavramların referans alındığı dönemdir. Bulaç'ın tasnifi İslamcılığı değerlendirmek ve tartışabilmek için derli toplu bir genel analiz

[59] Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler-Kişiler* 1, s.17-19

olarak görülmektedir. Fakat ilgili dönem aralıklarının, özellikle üçüncü nesil İslamcılar döneminin zaman aralığı çok geniş tutulduğundan dolayı arada gelişen birtakım sosyal ve siyasal olaylar devre dışı bırakılmıştır. Bu da İslamcılığı ele alırken yeterli tespitlerde bulunma imkanını ortadan kaldırabilir.[60]

İsmail Kara ve Ali Bulaç'ın İslamcılık tasnifinden sonra Hamza Türkmen de 3 ana başlık etrafında bir dönemselleştirme yapmıştır. Bunlar; Osmanlı Dönemi'nde ortaya çıkan İslamcılık, Cumhuriyeti'n ilanından sonra karşılaşılan İslamcılık ve Tevhidi Uyanış dönemi olarak adlandırdığı süreçte ortaya çıkan İslamcılıktır. Türkmen, siyasi ve toplumsal değişimlere kapı aralayan gelişmeleri dışarıda bırakarak daha çok nitel bir sınıflandırma yoluna gitmiştir. İlk dönemde ortaya çıkan İslamcılık, Osmanlı İmparatorluğunu çöküşten kurtarma gayesi taşıyan, siyasi dalgalanmaların önüne geçmek isteyen bir İslamcılıktır. Bu dönemde Batı'nın üstünlüğü kabul edilmiş ve modernleşme hareketlerinin de etkisiyle Batı ile yarış haline girilmiştir. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte ortaya çıkan İslamcılık ise, kendini ifade etmeye imkan bulamadığı için bir anlamda kabuğuna çekilen, çok partili hayata geçiş ve demokratikleşme hareketleriyle birlikte sağcı, milliyetçi ve muhafazakar cenahla işbirliği yoluna gidip seslerini duyurmaya çalışan İslamcılık türüdür. Üçüncü ve son dönem Tevhid-i Uyanış sürecidir. Türkmen bu dönemin, milliyetçi-muhafazakar ideolojilerden arınılmaya başlandığı ve tevhid ilkesi etrafında bir duruş sergilenerek gerçek anlamda İslamcı hareketin doğdunu dile getirir.[61]

Farklı ve kapsamlı bir İslamcılık sınıflandırması da Mahsun Aytepe tarafından yapılmıştır. Dörtlü bir tasnif yapan Aytepe; Klasik Dönem İslamcılığı, Türkiye İslamcılığı (Muhafazakar İslamcılık), İslami Hareket Dönemi İslamcılığı (Siyasal İslamcılık) ve Yeni Nesil İslamcılık şeklinde İslamcılığı kategorilendirmiştir.

Klasik dönem İslamcılığı, Osmanlı İmparatoğlu'nun çöküş yaşadığı ve bu çöküşe çarelerin üretildiği; fiili durumların dayattığı gelişmelere parelel olarak başlatmış olduğu

[60] Bulaç, s.48-49.
[61] Türkmen, s. 78.

yenilikçi bakış açısının etrafında şekillenmiştir. Bu dönemin İslamcılarının homojen bir yapıda olmadığını dile getiren Aytepe, Klasik dönem İslamcılarını da belirli kategorilere ayırmıştır: Bağımsız İslamcılar: Said Halim Paşa; Türkçü- modernist İslamcılar: Ziya Gökalp, Halim Sabit, Mustafa Şeref; Gelenek ile modernliği birleştiren İslamcılar: Mehmet Akif, Elmalılı Hamdi; Muhafazakar İslamcılar: Mustafa Sabri Efendi, Babanzade Ahmet Naim; Batıcı İslamcılar: Şemseddin Günaltay, Şerafettin Yaltıkaya. İkinci tasnif Türkiye İslamcılığı (Muhafazakar İslamcılık) olarak isimlendirilen bu dönemin öne çıkan özellikleri; İslamcılar ile milliyetçi cenah arasında şöhret bulan komünizm aleyhtarlığıdır. Klasik dönem İslamcılarının fikirlerini Cumhuriyetle birlikte terk eden İslamcı düşünce, milliyetçi ve muhafazakar sağ söylemin potası içerisinde ayakta kalma çabasında olmuştur.

Son olarak ele alacağımız bir diğer tasnif de uzun bir zamana yayılan İslamcılık düşüncesinin daha derinlikli bir analize tabi tutulmasının elzem olduğunu dile getiren Lütfi Sunar tarafından yapılmıştır. Bu bağlamda Sunar, Türkiye'de genel sosyo-kültürel ve ekonomi- politik yaklaşımları da göz önünde bulundurarak düşünce, hareket ve örgütlenmelerin bütüncül bir perspektifle ele alınmasının sürecin daha iyi okunmasını sağladığını düşünmektedir. Bu bağlamda Sunar Türkiye'deki İslamcılığı altı dönemde ele almıştır. İlk olarak "Başlangıç: Kurtarıcı Bir Proje" olarak adlandırdığı bu dönem 1924 öncesini kapsamaktadır. Bu dönemin öne çıkan ana teması daha sonra Sebilürreşad ismini alacak olan Sırat-ı Mustakim dergisi etrafında şekillenmiştir. Dergide yazıları yayımlanan Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip ve Babanzade Ahmed Naim gibi İslamcı yazarlar fikirlerini İslamcı düşünür Afgani'nin görüşlerine referansla kültürel, ekonomik ve teknolojik ilerleyişi destekleyen temel İslamcı perspektifi oluşturdular. İslam dininin aleyhindeki iddialara meydan okuyan bu yazarlar, daha sonraki neslin de tarih, medeniyet ve toplum bakış açılarını oldukça etkilemiştir. İkinci tasnif "Sükut: Geri Çekilme ve Dağılma" olarak isimlendirilmiştir ve bu dönem 1924-1945 yıllarını kapsamaktadır. Cumhuriyet rejiminin kendi modernleştirici fikir ve uygulamalarını hakim kılmak adına muhalif İslamcılığı bastırdığı bu dönemde İslamcılar sessiz kalmış ve geri çekilmişlerdir.

Bu dönemde sayıları az da olsa faaliyetlerini devam ettirdiler: Said Nursi (1973-1960) ve Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959) gibi isimler çalışmalarını gizli bir biçimde yürüttüler. 1945'e yılına kadar diğer metinsel üretimler Diyanet İşleri Reisliği'nin denetimi

altında gerçekleşmiştir. “Toparlanma: Milli ve Manevi Sentez” dönemi olarak adlandırılan üçüncü dönem ise 1945-1960 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem çok partili hayata geçişle birlikte görece bir özgürlük ortamı yaratmış ve devamında buna bağlı olarak İslamcı neşriyatın sayıları hızlı bir artış göstermiştir. Özellikle bu dönemde İslamcıların temel gayesi İslami kimliğin inşa edilmesidir. 1950-1980 yıllarını kapsayan “Kamusallaşma: Çeşitlenme ve Politikleşme” ismi verilen dördüncü dönemin en belirgin unsurları İslami kimliklerin çoğalması ve siyasallaşmasıdır. Necip Fazıl, Nurettin Topçu ve Sezai Karakoç gibi yeni tipte İslamcı düşünürlerin ön plana çıktığı bu dönemde Necmettin Erbakan ile birlikte siyasal bir söylem ve hareket kendisini göstermiştir.

Önceki dönemde daha çok manevi konulara yoğunlaşılırken bu döneme geldiğinde ise toplumsal ve siyasal problemlere daha fazla odaklanılmıştır. Söz konusu dönemin ön plana çıkan özelliklerinden birisi benzer düşüncelere sahip olsalar da birbirinden farklı söylemleriyle öne çıkan iki İslamcı entelektüel tipolojisi mevcuttur: Necip Fazıl Kısakürek (1905-1983) ve Nurettin Topçu (1909-1975). NFK’nin Büyük Doğu (1943-1978) dergisi muhafazakar, maneviyatçı ve milliyetçi bir çizginin yansımasıdır. Şiirsel, coşkulu ve güçlü bir söyleme sahip olan Kısakürek toplumun daha çok duygularına hitap etmektedir.

Bu dönem ve sonraki nesillerin duygularını ciddi ölçüde oluşturmuştur. Türk toplumunun değerleriyle Batılı değerlerin bir sentezini ortaya koymayı hedefleyen Nurettin Topçu ise Türk İslamcılarının fikirlerini kurmuştur denebilir. Milli Görüş Hareketinin kuran, İslamcıların partiler aracılığıyla siyasi arenada boy göstermesine kapı aralayan ve İslami oluşumların hareketlerini belirleyen isim de Erbakan olmuştur denebilir. “Farklılaşma: Yeni Girişim ve Örgütlenme Biçimleri” olarak nitelendirilen beşinci dönem 1980-2000 yıllarını kapsamaktadır. 1980’li yıllar her açıdan Türkiye tarihinde yeni açılımların yaşadığı bir dönemdir. Dönemin ilk yarısı olan 80’ler bir dağınıklık ve parçalanmaların yaşandığı bir süreç olurken, 90’lar ise çok yönlü değişim ve dönüşüme sahne olmuştur. Küreselleşme ve liberalleşme beraberinde farklı eğilimler aynı süreçte ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Dönemin öne çıkan unsurlarından biri Refah Partisi’nin yükselişi ve kitleselleşmesi, diğeri ise Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanların bir arada yaşamasına ilişkin bir sözleşme olan Medine Vesikası etrafında cereyan eden tartışmalar olmuştur. Altıncı ve son dönem olan 2000 ve sonraki yılları kapsayan “Muhafazakarlaşma: Devletle Uyum ve Düzenle Bütünleşme”

dönemi iktisadi liberalizm, sivil toplum, katılımcı demokrasi ve insan hakları kavramları etrafında çokça zikredilen ve tartışılan meselelerin dönemi olmuştur. İlk yıllarda liberal bir söylem geliştirilirken 2010 yılından sonra muhafazakar bir dil ve üslup daha belirgin hale gelmiştir.[62]

Bu tasniflerde, yukarıda görüldüğü üzere, İslamcılığın net bir biçimde tanımının yapıl(a)maması; İslam, medeniyet, kültür zemininde fikir beyan eden ya da daha muhafazakar karakterli dergilerde İslam temalı yazıları çıkan pek çok kişinin İslamcılık altında zikredilmesini de beraberinde getirmiştir. Ayrıca özellikle İsmail Kara'nın İslamcılıkla ilgili antolojik yayınlarında ele aldığı isimlerin çok da sorgulamadan İslamcı gibi kabul edilmesi, bu süreci kolaylaştırmıştır, denilebilir. Ziya Gökalp, Said Halim Paşa, Mehmet Akif Ersoy, Elmalılı Hamdı, hele hele Şemseddin Günaltay, Şerafettin Yaltkaya ya da Ziya Gökalp gibi isimlerin İslamcı çatı altında değerlendirilmesi son derece tartışmalıdır. Bu konularda daima karşı argümanlar üretilebilir. Örneğin İbrahim Maraş, pek çok isim gibi, bu isimlerden İslamcılığa çok daha yakın görülen Mehmet Akif'in dahi İslamcı olmadığını ifade etmektedir: "Mehmet Akif, tam anlamıyla bir yenilikçidir, akıl ve bilimden yanadır, geleneği de asla reddetmez, ancak bilimsel bir bakışla, onun tenkidinin gerekliliğini vurgular. Geleneğe hakimdir. O, asla bir İslamcı değildir. Bu kavram ne onun için ne de Osmanlı son dönemindeki diğer aydınlar için kullanılabilir…"[63]

1.4. İslamcılık ve Kadın

1.4.1. Osmanlı Son Dönemi'nde Kadın

İslam geleneği açısından kadın sorunu, İslam coğrafyasının modernleşme süreci boyunca ele alınması gereken bir sorun olarak güncelliğini daima korumuştur.

Bu bağlamda kadın konusu, Müslüman coğrafyalarda modernleşme öyküsüyle birlikte modernizmin kurgulanmasında merkezi bir öneme sahip olduğu kadar İslamcılığın

[62] Sunar, s.8-12.

[63] İbrahim Maraş, "Mehmet Akif ve Asım'ın Nesli", https://kafkassam.com/ibrahim-maras-mehmet-akif-ve-asimin-nesli.html, 18.03.2022

kurgulanmasında da mühim bir yere sahip olmuştur.[64] Osmanlı modernleşmesi, beraberinde toplumsal alanda farklı arayışların filizlenmesine, bunun neticesi olarak da çeşitli önerilerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır.[65]

19.yy'da Osmanlı Devleti birtakım siyasal, sosyal, ekonomik, eğitim, hukuk ve düşünsel alanda değişim ve kırılmalar yaşamış, yapısal bir dönüşüm geçirmiştir.

Osmanlı toplumunu her bakımdan etkileyen ıslahatlar askeri alanda başlamış olsa da takip eden süreçte toplumsal değişimin ana çerçevesini belirleyen ilk metin 1839 Tanzimat Fermanı'dır.[66] Adı geçen fermanda somut olarak kadınlarla ilgili bir hüküm bulunmamaktaydı; fakat fermanın getirmiş olduğu zihniyet, dünya görüşü, ilerleyen dönemlerde kadınlar için daha elverişli bir alanın oluşacağının habercisiydi.[67] Yaşanan bu köklü değişimden Osmanlı kadını da etkilenmiştir. Batılılaşma ve batı bilinci, cinsiyetler arası ilişkilere, yaşam alanlarının düzenlenmesine ve yaşam şekline koşut olarak gelişim göstermektedir.[68]

Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine öncülük eden yapısal değişimler, bilhassa II. Meşrutiyet döneminde ele alınmış ve Osmanlı siyasal yapısı, farklılaşma, merkezileşme, laikleşme, özgürleşme sürecine girmiştir.[69] II. Meşrutiyet döneminde de kadınlara birçok hak tanıyan hükümler getirilmiştir. "Bunların ilki, o zamana kadar daima erkeğin lehine olan zina suçuna uygulanan cezalarla ilgiliydi. 1910 yılında, Meclis Ceza Kanunu'nun zinaya ait 201. maddesini müzakere ederken, bir mebus zina eden kadının kocasını tarafından öldürülmesi hakkının tanınmasına, buna mukabil aynı hakkın kocası zina yapan kadına verilmemesine itiraz ediyor, bunun üzerine erkeğe de ceza verilmesi lüzumu kabul olunuyor. Daha sonra 1916'da Türk kadınına bazı özel durumlarda boşanma hakkı verilmesi için Şeyhülislam'dan

---

[64] Göle, s.28.
[65] Ömer Çaha, **Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum,** 4. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2017, s.81.
[66] Ebru Aykut, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm,** *İfratla Tefrit Arasında Müslüman Osmanlı Kadınları ve Feminizm,* 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, Cilt:10, s. 57.
[67] Bayram Kodaman,"Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Cilt.5, Sayı.1, Yıl: 1990, s.143.
[68] Ayşe Gelgeç Bakacak, "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Atatürk Yolu Dergisi,** Cilt.11, Sayı.44, Yıl: 2009, s.629.
[69] Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi,** 5. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2016, s.59.

bir fetva alınıyor."[70] Yine bu dönemde eğitim, hukuk, ekonomi, toplumsal yaşam değişim ve dönüşüme uğramış ve bununla beraber Osmanlı kadının konumu modernleşme sürecine paralel olarak değişmeye ve sorgulanmaya başlanmıştır.[71]

Bu değişim ve sorgulamalar o zamana kadar anne ve eş rolleriyle sınırlandırılmış olan kadınların toplumsal hayatta farklı bir statü elde etmesine olanak tanımıştır.

II.Meşrutiyet'in görece özgürlük ortamında, dönemin ruhunu yansıtan ilericilik anlayışı giderek kadınların gelişiminin ve eğitiminin toplumsal ilerleme açısından zorunlu olduğu düşüncesini içermeye başlamıştır. Zira bu dönemin egemen temasını yansıtan ana düşünce; dünya ile uyum sağlayacak, gelişim gösterecek bir toplum inşa etmek üzerineydi. Bu bağlamda mevcut dönem içerisindeki yaygın olan bir anlayış olarak kadının içinde bulunduğu durum medeniyet olarak geri kalmışlığımızın önündeki en büyük engellerden olarak görüldüğü için Tanzimat'ın ve II. Meşrutiyet'in yönetici ve düşünürleri kadının modernleştirilmesi, modern bir ailenin nasıl olması gerektiği üzerine kafa yormaya başlamışlardır. Serpil Sancar "Tanzimat ve II. Meşrutiyet'in özgürlük ve eşitlik isteyen okur-yazar aydınları toplumu düze çıkartacak bir devletin nasıl olması gerektiğini tartıştıkları kadar, toplumun modernleşmesini ve 'muasır medeniyet' düzeyine çıkmasını sağlayacak aile modelini ve kadın tipini de tartışırken, devlet rejimi konusunda ayrıştıkları gibi, İslamcılar, Batıcılar ve milliyetçiler olarak farklı görüşleri mi savundular acaba?"[72] sorusuyla dönemin fikir akımlarına mensup aydınların ve yazarların kadın meselesine yaklaşımlarının hangi minvalde olduğu yönünde yerinde bir konuyu dile getirmiştir.

Modernleşmeyle birlikte hukuksal ve yönetsel reformlar etrafında cereyan eden tartışmalar dönemin aydınları tarafından kadının eğitimi ve statüsü meselesinde de aynı oranda gündeme gelmiştir.

---

[70] Kodaman, s.143-144.
[71] Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s.59
[72] Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s.86

Bu bağlamda erken modernleşme döneminde, 20.yüzyıl'ın başlarında, reformcu erkeklerin kadınlara dair yazılar ve kitaplar yazmaya başladıkları görülmektedir. [73] Ömer Çaha, Tanzimat dönemi boyunca kadın sorununun Batıcı ve gelenekçi gibi iki kesim arasında tartışma konusu olduğunu ifade etmektedir.[74]

Batıcı cenah Osmanlı toplumunun geri kalmışlığını kadının eğitimsizliğine bağlarken, gelenekçi kesim ise aile mahremiyetinin tahrip olmasıyla kadının kamusal alana çıkması toplumu daha da ifsada sürükleyeceği düşüncesini taşımaktaydı.[75] Kadın sorunu meselesinde geleneksel yaklaşımı benimseyenler dönemin İslamcı fikir adamlarıdır.

Nilüfer Göle, iki kesim arasındaki farklı yaklaşıma dair şu ifadeleri dile getirmektedir: " Türk düşünce tarihi, İslamcılar ve Batıcılar ile onların iki farklı toplum tasarısı arasındaki tartışmanın bir aynasıdır. Zira, Müslüman ülkelerde toplumun gidişatını ve modernleşme hareketlerinin sınırlarını belirleyen, kadının toplum içindeki yeridir. Bu nedenle 'kadın meselesi', 'medeniyet meselesi' haline gelmektedir."[76] Batıcıların önde gelen şahsiyetlerinden Abdullah Cevdet ve Selahattin Asım gibileri kadınların örtünmesinin yanlış olduğunu, İslam dininin kadınlar üzerinde baskı oluşturduğunu dile getiriyor ve kadınların geri kalmışlığını bu nedenlere bağlıyorlardı.[77] Bu grubun aşırı kanadını oluşturan Abdullah Cevdet, 1908'den sonra Türk kadının içinde bulunduğu durumu şiddetle eleştiren ve peçe ile çarşafa ilk defa açıkça karşı olduğunu ifade eden kişi olduğu bilinmektedir. [78]

Yine bu grubun aşırı eğilimiyle öne çıkan Selahattin Asım, kadınları ilgilendiren mevcut İslami kuralları toptan yeren ifadeler kullanan ve reddeden bir tutum sergilemekte, Türk kadının geri kalmışlığının yegane sebebi olarak bunları sıralamaktadır.[79] Celal Nuri, Rıza Tevfik gibi aşırı eğilim göstermeyen ılımlı Batıcılar geriliğin İslam dininden değil

---

[73] Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, s.87.
[74] Çaha, *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum*, s.93.
[75] Çaha, *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum,* s. 93.
[76] Göle,s.48
[77] Şefika Kurnaz, **II.Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, 1.Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, s.69.
[78] Kodaman, s.162
[79] Kodaman, s.163

mevcut sosyal şartlardan ve tutucu alışkanlıklardan kaynaklandığını; kadınların haklarını yine İslam dinin kuralları çerçevesinde savunulması gerektiğini dile getiriyorlardı.[80]

Diğer taraftan İslamcılığın önde gelen erkek düşünürlerinin kadınların problemleri ve hakları konusundaki söylemleri Batıcılara göre oldukça farklılık arz etmektedir. "Nasıl ki reformcular için kadının eğitimi ve özgürleştirilmesi medeniyete ulaşmak için bir önşartsa, gelenekçiler için de, manevi değerlerin ve ahlakın korunması için kadın-erkek ilişkilerinin şeriat yasalarına uygunluğu sağlanmalıdır. Kadın konusunun açık seçik bir biçimde bu iki farklı dünya görüşünün çatışma odağında bulunduğunu ilk olarak bu dönemdeki tartışmalar göstermiştir."[81]Mahmud Esad, Mustafa Sabri ve Musa Kazım gibi geleneksel-İslamcı aydınlar Osmanlı'nın kurtuluşunu Asr-ı Saadet dönemine dönmekte bulurken daha modern çizgide yer alan Namık Kemal, Şemseddin Sami, Fatma Aliye ve Ahmet Mithat gibi aydınlarsa kadının kamusal alanda var olmasını, eğitimi ve erkeklerle eşit statüde olmasını bir medeniyet projesi olarak kabul etmektedirler.[82]

Said Halim Paşa, Mehmet Akif, Aksekili Ahmet Hamdi gibi ılımlı çizgide duran aydınlar olmasına rağmen kadının eğitilmesini, aile içindeki haklarının korunmasını savunmuşsalar da kadının kamusal alanda yer alıp dışarıda çalışmasına karşı çıkmışlardır.[83] Adı geçen aydınlar içerisinde hem kadın olması hem de dönemin kadın sorunuyla yakından ilgilenmesi sebebiyle Fatma Aliye'ye ayrı bir parantez açmak yerinde olacaktır.

Aynı zamanda dönemin ilk kadın yazarı olan Fatma Aliye ve gelenekçi Mahmut Esat arasında kadının konumuna ilişkin İslam'ı yorumlayışlarındaki farklar nedeniyle polemikler yaşanmıştır.[84] Fatma Aliye, bir erkeğin tek eş ile evlenebileceğini Kur'an ayetlerine referansla savunarak, Mahmut Esat'ın çok karılılık üzerine olan iddialarını yanlışlamaya çalışmıştır.[85]

---

[80] Kurnaz, s.69
[81] Göle, s.53
[82] Çaha, *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum,* s.93.
[83] Kodaman, s.162
[84] Bu polemik için bkz. Muhaddere Taşçıoğlu, **Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri,** Ankara: Akın Matbaası, 1958, s.31-34.
[85] Göle, s. 56

Fatma Aliye, İslamiyet'ten hareketle kadın haklarını savunuyor; "iyi Müslüman- iyi anne-iyi eş" tanımı yapıyordu.[86]

Dönemin kadının konumuna dair yapılan tartışmaların yekununu kadının örtünmesi/tesettürü, aile içerisindeki konumunun nasıl olması gerektiği, eğitimi ve çalışması başlıkları oluşturmaktadır.

Esasında, tarih boyunca kadınların hep yaptıkları gibi, Osmanlı kadınları da kendilerine konulmuş olan sınırları aşmak için çeşitli projeler geliştirmişlerdir. Kendilerine kamusal alanda bir saha yaratmak için uğraşmışlar ve kamusal mekanlarda gerek mimari yapılarla gerekse şiirsel sözle yer alıp kendilerini tarihe not düşmek istemişlerdir. Ancak bu çabalar 19. Yüzyıl sonlarına kadar kısıtlı ve bireysel bir özellik taşımamaktadır. 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'daki toplumsal dönüşüme paralel olarak kadınlar da kamusal alana çıkma ve erkeklerle eşit statüye sahip olma taleplerini dile getirmeye başlamışlardır. Aydınların bu hayal ve talepleri, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki süreklilik unsurlarından biridir, tıpkı ataerkilliğin de her türlü değişimin altındaki devamlılığın zemini olması gibi.

1.4.2. Cumhuriyet'in İlanı ve Tanımlanan "Yeni Kadın" İmajı

Yeni Türk devletinin siyasi ve toplumsal alanda geçirdiği değişim ve dönüşümlerle birlikte Osmanlı'da başlayan modernleşme süreci, Cumhuriyet'le birlikte daha kapsamlı bir sosyal dönüşüm projesi olarak hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Göle'ye göre, "Cumhuriyet döneminde yapılan devrimler, temelde iki ana hedefin gerçekleşmesine dönüktür. Bu hedeflerin birincisi sosyal, ikincisi ise siyasaldır. Hedeflerin birincisini, dinsel değerlerin kamusal ve sosyal yaşamın dışına çıkarılması, çağdaş dünyanın temelleri olan aklın ve bilimin tüm yaşamda egemen ilkeler olması ve seküler değerlere dayalı yeni bir kamu alanının inşa edilmesi oluşturmuştur. İnşa edilmek istenen kamusal alanın hiçbir şekilde dinsel etkiye

[86] Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, s.90.

maruz kalmadan din dışı, seküler ve evrensel özelliklere sahip olması amaçlanmıştır.[87] Çaha'ya göre ise "1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte yeni bir toplum ve kültür yaratma gereği ortaya çıktı. Bu yeni toplum ve kültür, devletin formüle ettiği amaçlara uyum gösterebilecek nitelikte olmalıydı. Cumhuriyet'in başlangıcında devlet eliti (asker, sivil bürokrat ve aydın) ulus, kimlik, ulusal bütünlük ve yeni rejime sadakat gibi kavramları ön plana çıkararak, bu kavramlara önemli anlamlar yükledi. Yeni toplum ve ulus projesinin öncü aktörleri olarak asker, sivil bürokrat, aydın ve aynı zamanda kadınlara önemli görevler düşmekteydi. Cumhuriyet'le birlikte üç proje gündeme gelmeye başladı ve büyük ölçüde de çözümlendi: Ulusal bir kimlik oluşturmak, çağdaş toplumlar ailesinde yer almaya müsait siyasal bir yapı belirlemek ve modernleşmeyi hızlandırarak gerekli adımları atmak. Ulusal kimlik "Anadolu Türk", siyasal yapı "laik Cumhuriyet" olarak kabul edilirken, modernleşme yolunda da tevhidi tedrisat eksenli bir eğitim anlayışı hayata geçirildi.[88] Göle ve Çaha'nın yorumlarından hareketle özellikle Cumhuriyet'in ilk yılları, Batılı, çağdaş yaşam tarzının ve kültürel kodlarının toplumun her kesimine öğretilmek ve benimsetilmek istendiği yıllar olmuştur. Hayata geçirilmek istenen bu projenin en önemli aktörlerinden biri de şüphesiz kadınlar olmuştur. Bu önemin altında yatan en büyük neden Türk kadınlarının, modernleşmenin bir simgesi olarak algılanmasıdır.

Osmanlı son yüzyılında kadına ilişkin devam eden politikaların önemi Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte daha fazla anlaşılmıştır. Takip eden süreçte kadınlara tanınan haklar genişletilerek kadınların artık her alanda söz sahibi olmalarının ve erkeklerle eşit düzeyde öğrenim görerek her meslek alanında bulunmalarının önemi iyice anlaşılmış ve bu yolda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Serpil Sancar'ın konu ile alakalı "Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yönetici konuma gelen erkekler ile aynı

[87] Göle, s.23 Göle'nin ifadeleri dinin siyaseti etkilememesi ve laik bir zemin üzerinden yeniden bir kamusallık oluşturulması anlamında elbette anlaşılırdır; fakat dini değerlerin kamudan ve toplumdan çıkarılması sanki abartılı bir ifadedir. Zira Cumhuriyet yeni otoriteyle uyumlu, siyasete angaje olmayan dini tümüyle dışlamamış; hatta bütünleştirici bir unsur olarak kullanmıştır da. Diyanet, Dar'ul Fünün'da İlahiyat ve İmam Hatip Mektepleri açması ya da Atarük'ün çevresinde başta Rıfat Börekçi olmak üzere bir dizi din adamının yer alması bu yeni kamusallığın bir parçasıdır.
Sosyal hayattan çıkarılması ise zaten imkansızdır; denenen geleneksel İslam'ın söylem ve sembolizminden soyutlanma olarak da görülebilir.

[88] Çaha, *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum,* s.119-120.

modernleşme mücadelesinde önemli sayıda kadın da yer almış veya bu kadroları yakından desteklemiştir. Bu kadınlar siyasal istikrarın temin edilmesi ve yeni devletin işler hale gelmesi ile birlikte görünmez olup ortadan kaybolmuşlar. Bu süreçte kurtuluş mücadelesine destek vermiş ve aynı zamanda kadın hakları konusunda da ciddi mücadeleler yürütmüş kadınlar, siyasal haklar konusunda verilen mücadelelere rağmen, 1924 Anayasası ile siyasal haklarına kavuşamamışlar; erkeklerle eşit vatandaşlar olarak kabul edilmeyip yeni kurulmakta olan devlet kurumlarının önemli hiçbir kademesinde yer alamayarak dışlanmışlardır. Yeni rejimin devlet yönetim kadrolarında bir tek kadına bile yer verilmemesi kadın hakları söyleminden ideoloji, politik ve kültürel olarak ciddi bir kopuş göstergesi olarak kabul edilmelidir."[89] yorumu yeni rejimin erken döneminde kadına bakış açısındaki eksiklikleri ve cinsiyetçi tutumu dile getirse de Cumhuriyet'le birlikte hem kadınların öncesinde sürdürdüğü mücadelelerin neticesi olarak hem de devam eden süreçte kadınlara tanınan hakların Osmanlı'ya nazaran gelişim gösterdiği açıktır.

20.yüzyılın başından beri Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasal söylemini ve gündeminin vazgeçilmez bir parçasını oluşturan meselelerin başında kadın konusu ve konumu gelmektedir. Üçüncü Dünya'da kadınlar; meşruluk, ulusallık, kültürel özgürlük, reform ve gelişme yönünde. yürütülen mücadelelerin simgesi haline gelmiştir. Köklü toplumsal dönüşüm noktalarında kadın haklarına yönelik planlamalar özel önem taşımaktadır. Bu bağlamda yeni kurulmuş devletler, kadın hakları alanındaki reformları uluslararası devletler sistemindeki yerlerini alabilme çabasının bir parçası görmektedirler. Kadın meselesine yaklaşımlar ve reformlar, aynı zamanda, eski düzenle bağların koparılmasında önemli bir göstergedir. Diğer taraftan, kadınların siyasal ve ekonomik düzen ile entegrasyonu ulusal devletlerin inşa sürecinde kendisini göstermektedir. Bu ise kadınların, ulusal kurtuluş hareketini ya da yeni düzeni destekleme noktasında kamu alanında harekete geçirilmeleri demektir.[90]

---

[89] Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, s.113

[90] Nilüfer Çağatay,Yasemin N. Soysal, **1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, *Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler,* 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.292.

Bu siyaset doğrultusunda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti de kadın meselesini "çağdaş medeniyetler düzeyine çıkma" hususunda merkeze almıştır. Zira Türk modernleşme girişiminin önemli amaçlarından biri de kadının toplumdaki konumu olmuştur.

Kadınlar, din otoritesinin kendisini en iyi biçimde sergilediği imge olduğu için kadın hakları dinin belirgin biçimde etkisini kırmakta ve Osmanlı toplum yapısından ayrışmanın önemli bir aracı olarak görülmektedir.[91] Çaha'nın da belirttiği gibi kadınlar "1920'lerde başlatılan modernleşme projesinin temel taşıyıcıları olmuşlardır.

Kadınların konumu ve kamusal alandaki görünürlükleri bu projenin en önemli başarısını temsil etmekteydi. Kadınlar için düzenlenmiş giyim tarzı ve davranış kuralları Türk toplumunda modernleşmenin sembolünü oluşturmaktaydı."[92] Nitekim Tanzimat'tan itibaren Batılılaşmanın kıstasları tanımlanmaya çalışılırken, kadınların mahremiyeti ve cinsiyetler arası ilişkilerin sınırları tartışma konusu olmuştur. Mahrem/namahrem, ev-içerisi/dışarısı arasındaki sınırlar ve düzenlemeler bu dönemle beraber farklılaşmaya başlamış ve özellikle kadınların yaşam tarzının değişimine yol açmıştır.[93]

Medeniyetleşme projesi kapsamında kadın, hapsedildiği özel alandan yani evinden çıkartılarak kamusal alana kazandırılmaya çalışılmıştır.

Çünkü bu projede kadının toplumdaki konumu onun görünürlüğüyle ilgilidir.[94] Başka bir deyişle, kadınların kamusal alana çıkışları, görünürlük kazanmaları, medeniyet dönüşümünü ortaya koymaktadır.[95] Bu bağlamda Cumhuriyet ideolojisi medeniyete katılma sürecinde yaşam ve giyim tarzını birbirinden ayırmamaktaydı. Her ne kadar geleneksel giyim kuşamın kökeninde İslam'ın bulunmadığı ileri sürülse de, kıyafet değişikliğine verilen önem fes ve çarşafın "dini ve geleneksel" kültürü temsil etmesinden kaynaklanmaktaydı.[96] Göle, Kemalizm'in kadın konusuna yaklaşımının medeniyet ve milliyetçilik ikilemine ışık tutatacak

---

[91] Bakacak, s.631
[92] Çaha, *Sivil Kadın*, 1996, s.109.
[93] Göle, s.58
[94] Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu", **Tarih ve Toplum**, Sayı.9, Yıl: 1988, s.167-171.
[95] Göle, s.103
[96] Göle, s.90

nitelik taşıdığını ifade etmektedir. Çünkü kadın, "hem medeniyet projesinde, hem milliyetçilik ideolojisinde Kemalist hareketin harcı olmuştur.

Böylelikle kadın konusu Kemalizm'in yan ve göstermelik bir uğraşı olmaktan öte, onun özüne ilişkin olanı anlamamızı sağlar."[97] Başka bir deyişle, kadının statüsü, medeniyet projesinin mihenk taşıdır.

Bu bağlamda, ilkokuldan itibaren kız-erkek karma eğitim, kadınların meslek sahibi olmaları, kadınlara verilen siyasi haklar, kadınların peçe ve çarşaftan sıyrılması, tüm bunlar kadının bedensel, kentsel ve kamusal görünürlüğünü sağlayarak, medeniyet projesini pekiştirerek kadının tecriti üzerine kurulu eski düzenin aksine kadınlar yeni düzene teşvik edilmiş ve bunun hukuksal temelleri atılmıştır. Buna örnek olarak da Yeni Medeni Kanun verilebilir.[98]

Türkiye'de modernleşmenin ne zaman başladığına yönelik çeşitli tartışmalar ve fikirler olmasına rağmen bu sürecin başladığına ilişkin genel kabulün Tanzimat Fermanı olduğu yönündedir. Zira Osmanlı toplumunda kadının konumuna baktığımızda kamusal alanda görünürlük kazanmaya başlaması, çeşitli faaliyetlerde bulunmaları ve eğitime katılarak çalışma yaşamına adım atmaları Tanzimat Dönemi kazanımları arasındadır. Devam eden süreçte, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, kadınların Tanzimat Dönemi'nde elde ettikleri kazanımlar ve haklar daha da artmıştır. Bu kazanımları ve hakları hukuksal ve siyasal olmak üzere iki kısım olarak ele almak mümkündür. 17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanunu'nun -her nekadar II. Meşrutiyet Dönemi Aile Kararnamesi'nin bir devamı niteliğinde olsa da- Türkçe'ye tercüme edilip kabul edilmesiyle birlikte kadınlar yeni sosyal ve hukuksal haklar ile seçme ve seçilme hakkıyla gelen siyasal haklar elde etmişlerdir. Medeni Kanun Atatürk ve arkadaşlarına göre, Türkiye'nin muasır medeniyetler grubuna girmeye hazır olduğunu gösteren bir simge özelliğini taşımaktaydı.[99]

---

[97] Göle, s. 93-94

[98] Göle, s.105. Meşrutiyet döneminden beri zaten kullanılan Avrupai kadın kıyafetleri sembolik ve dolaylı olarak özendirilse de, Cumhuriyet döneminde peçe ve çarşafı yasaklayan bir kanun söz konusu değildir. Ayten Sezer Arığ, "Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.64-65-66, (2006), s.158; Sadık Sarısaman, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın Kıyafeti Meselesi", Atatürk Yolu Dergisi C.6, S.21, (1998), s.101 vd.

[99] Çaha, *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum*, s.125.

Tarih boyunca kadının ötekileştirilerek ikincil konuma itilmesinin gerisinde durarak, kadın ve erkeğin eşitliğini sağlamayı amaçlayan İsviçre Medeni Kanunu'nun Türk kadınına sunduğu hakları kısaca şöyle sıralayabiliriz: Poligami; yani bir erkeğin birden fazla kadınla evliliğinin yasaklanmıştır. Kadına boşanma hakkının verilmiş; aynı zamanda kadın miras paylaşımı konusunda erkekle eşit haklara sahip olmuştur. Bunun yanında evlilik yaşı (erkek için 18, kız için 14) sınırlandırılmış, kadın ve erkeğin mahkemede eşit bir statüye getirilmiştir. Evlilikler bir memurun nezaretinde resmi bir boyut kazanmıştır. Bu haklardan bazıları uzun zaman önce Osmanlı döneminde var olan düzenlemelerdir. Osmanlı döneminde evlilik, miras ve evliliğin resmiyeti konusunda kadınlara birtakım haklar verilmişti.

Medeni Kanun, poligami ve kadınların mahkemede erkeklerle eşit muamele hakkına sahip olması gibi düzenlemeleri getirerek önceki kazanımları ileriye taşımıştır.

Cumhuriyet dönemi kazanımlarının kadınlar için bir dönüm noktası oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bununla birlikte, İsviçre'den alınan Medeni Kanun, bir yandan Türk toplumunun sosyolojik yapısından kaynaklanan sebeplerden dolayı, bir yandan da Medeni Kanun'un o dönemin modernleşme seviyesinin gerisinde kalmış olmasından dolayı kadınların aleyhine bazı normlar içermekteydi. Örneğin 1924 İzmir İktisat Kongresi'ne katılan kadın işçiler aracılığıyla katılan kadınlar, eşlerinden veya babalarından izin almadan istedikleri yerde çalışabileceklerine dair haklar elde etmişlerdi. Oysa Medeni Kanun'un 155.

Maddesi kadınların herhangi bir yerde çalışabilmelerini kocalarının izin verme şartına bağlamıştır. Bu bağlamda, Medeni Kanun gerçekte kadın ve erkek eşitliğini tam anlamıyla sağlayamamıştır. Bu kanun, kadını anne ve evinde olarak formüle ederken; erkeği kamusal alanın aktörü olarak kabul etmiştir. Bu kanun, 2001 yılında değişinceye kadar feministler tarafından eleştirilmiştir.[100]

Toplum ve sosyal söylem paralelinde kurucu elitlerin açıklamaları kadının çalışsa da asıl vazifesinin "annelik" olduğu yönündedir. Mustafa Kemal Atatürk de bir konuşmasında kadınlara hitaben şu sözleri sarf etmiştir: "Türk kadını dünyanın en aydın, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır siklette değil, ahlak ve fazilette ağır, vakarlı bir kadın olmalıdır.

[100] Çaha, *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum*, s.127.

Türk kadının vazifesi Türk'ü zihniyet ile, pazusu ile, azmi ile muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektir." " Kadının en kıymetli vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün ihtiyaçlarından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı, kadınlarımızdan alim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, sosyal hayata erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır."[101] Görüldüğü gibi Mustafa Kemal'in de görüşleri bu çizgidedir. Her ne kadar kadının esas vazifesinin annelik olduğunu vurgulasa da dönemin şartları göz önüne alındığında dile getirdiği ifadelerin ilerici bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. Kadının erkekle birlikte kamusal alanda var olması gerektiğini, ilim ve fennin erkek için olduğu kadar kadın için de önemli olduğunu dile getirerek İslam toplumlarında "fitne" unsuru olarak algılanan, tecrit edilmiş, ikincil bir konuma sahip olan kadın bakış açısına devrim niteliğinde bir açılım getirmiştir.

Dönemin ileri gelen aydınlarından Celal Nuri İleri "Kadınlarımız" adlı kitabında Atatürk'ü destekler nitelikle açıklamalarda bulunarak şöyle demiştir: "Ameliyata yalnız ordudan, donanmadan başlamamalıyız. Her şeyden evvel kadınlarımızı ıslah etmeliyiz ki onlar da çocukları, çocuklar da büyüdüklerinde devleti ve milleti ıslah etsinler. Bir bina yapılacağı zaman çatıdan başlanmaz. Evvela temel kazılır. Kadın, insanlık binasının esas temelidir"[102]

Cumhuriyet döneminde Medeni Kanun ile hukuksal haklar elde eden kadına verilen başka bir hak da seçme ve seçilme hakkıdır. Kadınlar II.Meşrutiyet'ten beri oy hakkı elde etmek için sürdürdükleri faaliyetleri Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren daha da hızlandırdılar. Kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı 1930 yılında yerel düzeyde, 1934 yılında ise ulusal düzeyde tanınmış ve verilen bu hak sonucunda 1935 yılında 18 kadın parlamentoya girmiştir.

Osmanlı döneminde aktif olarak faaliyet yürüten feministler, Kurtuluş savaşının hemen ardından bir araya gelerek 16 Haziran 1923'te Nezihe Muhiddin önderliğinde Kadınlar

[101] Bakacak, s.634-635
[102] Bakacak s. 632

Halk Fırkası (KHF)'nı kurarak Cumhuriyet döneminin ilk siyasal partisini meydana getirdiler. Fakat tüzüğü sert bulunan partiye resmi izin verilmemiştir. Parti denemesinin olumsuz sonuçlanması üzerine Nezihe Muhiddin ve bilinçli kadın arkadaşları daha yumuşak bir üslupla siyaset arenasında var olabilmek amacıyla Türk Kadınlar Birliği(TKB)'ni kurmuşlardır.[103] TKB üyeleri seçme ve seçilme hakkını elde etmek için çok çalışmış, emek göstermişlerdir; fakat 1935 yılına gelindiğinde Cumhuriyet yönetimi Birlik'ten, ' artık görevlerini tamamladığı' gerekçesiyle kendisini feshetmesini istemiş ve Türk Kadınlar Birliği'nin varlığına son vermiştir.[104] Bu dönem, Şirin Tekeli'nin ifadesiyle Türkiye'de feminizmin üç döneminin ikinci evresi olan "devlet feminizmi"[105] dönemidir. Bu tutum II.Meşrutiyet'ten beri süregelen feminist kadın hareketinin de sonu olmuştur. Türkiye'nin değişen politik ikliminde feminizm sözcüğü ile birlikte Osmanlı kadın hareketi de unutulmaya terk edilmiştir. Bu hareketin tekrar hatırlanması için 80'li, 90'lı yılları beklemek gerekecektir.

1.4.3. 1967-1980 Döneminde İslamcı Kadın Kimliği

1950'li yıllarda başlayan göç hareketi, tarımda makineleşme ve bu etkenler nedeniyle ortaya çıkan işsizlik, bilhassa şehirleşmeyle birlikte meydana gelen toplumsal hareketlilik,

1960'lardan itibaren İslamcı hareketi ve aktörleri hızla kamusal alana taşımıştır Kamusal alana çıkışa batılılaşma/modernleşme ile zarar gören ya da "tahribe uğrayan Müslüman bilinc"ini yeniden ihya etme ile ilgili muhalif bir tavra evrilmesine yön vermiştir.[106] İslamcı muhalif söylemi, öncelikle erkek aktörleri kamusal alana taşımış, daha sonra karşıtlığın asıl simgesi olarak 1960'ların ikinci yarısından itibaren örtünme talebiyle "ilk nesil İslamcı kadınlar" olarak adlandırılan kadın aktörler kamusal alandaki yerini almıştır.

Bu kadınların ortak ve en belirgin özelliği, Cumhuriyet'in inşa etmeye çalıştığı "yeni kadın" imajını yansıtmamaları, tersine bu kadın kimliğine aykırı ve tehditkar bir duruş

---

[103] Çaha, *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum*, s.135-140.

[104] Şirin Tekeli, **1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar,** *1980'ler Türkiyesi'nde Kadınlar,* 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.29.

[105] Devlet Feminizmi ve detayları için bkz. Şirin Tekeli, s. 28-29

[106] Emel Çokoğullar Bozaslan, "1967'den 2000'lere Değişen İslamcı Kadın Kimliği: Cemiyetin Kurtarılmasından Bireysel Yaşam Kaygılarına Doğru**", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Hacettepe Üniversitesi, SBE, 2012), s.30.

benimsemeleri olmuştur.[107] İslami harekette kadına verilen misyon Cumhuriyet kadınına verilen rollerle benzeşir. Cumhuriyet'in modernlik projesinin Batılılaşma hedefleri doğrultusunda Kemalist ideoloji kadınlara "yeni hayat"ı inşa görevini yükler, kadınların bedenleri, duruşları, hayat tarzları modern yaşam biçiminin göstergesidir aynı zamanda. 1960'larda yükselen İslamcı hareketler de kadınların örtünmesini hayatın İslamileşmesinin en açık simgesi kabul ederler.[108]

50'li yıllarda kamusal alanın dinsel simgelerden arındırılması yönünde çeşitli tartışmalar cereyan etmiştir. Örneğin 1955'te Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir genelgeyle bünyesinde çalışan kadın memurlarının başlarını örtmelerini istemesi basında tartışmalara yol açmıştır. Bu konuda çeşitli gazetelerde bu durumun Batı ülkelerine karşı Türkiye'yi gülünç düşürdüğü yönünde yazılar kaleme alınmıştır. Bununla birlikte dindar kadınların kamusal alana açılma konusundaki korku ve çekingenliklerinin 60'lı yıllara gelindiğinde azaldığı söylenebilir

Kamusal alana atılımdaki korkunun azalmasının nedenleri arasında 50'li yıllardan itibaren yaşanan şehirleşmenin dindar kadını ev ve özel alanla sınırlı bir yaşam biçiminden çıkmaya mecbur etmesi ve birçok tercüme kitap ve dergilerde yer alan dini içerikli yazıların etkisi olarak gösterilebilir.[109] Bu durum beraberinde dindar kadının kamusal alanda nasıl, hangi biçimde ve hangi rollerle yer alacağı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda dindar kesiminin Müslüman kadına biçtiği roller birbiriyle çelişmekte ve dindar kadını paradoksa sürüklemektedir: Bir yandan kadını evine ve erkeğine itaatle gerçek bir mümin kılacağı bir dindarlık anlayışı, diğer yandan tesettür kurallarına riayet ederek kamusal alana çıkmasını teşvik eden ikircikli bir tutum geliştirmişlerdir.

1960'larda yaşanan münferit olaylar İslamcı kadın hareketinin dönüm noktası olmuştur. Aynı zamanda başörtüsü yasağı, ilk kez 1960'lı yıllarda belirti göstermeye başlamıştır. 1964 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni birincilikle bitiren ve başörtülü

---

[107] Çokoğullar, s.32

[108] Yasemin Gezer, "Kadın, Din ve Modernizm: İslamcı Kadınların Sivil Örgütlenme Pratikleri", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, 2013), s.45.

[109] Cihan Aktaş, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** *Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadınlar,* 5. Baskı,İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt:6, s.828-829.

ilk tıbbiye öğrencisi olan Gülsen Ataseven'in mezuniyet töreninde birincilik konuşması yapması gerekirken, başörtülü olduğu gerekçesiyle konuşma ikinciye yaptırılmıştır.[110] Yine 1968'de başörtüsünü açmadığı için Ankara İlahiyat Fakültesi'den atılan Hatice Babacan'a yönelik haberler basında geniş bir yer tuttu. Bu olay üzerine fakülte öğrencileri boykot yapmaya başladılar ve Babacan'ın yaşadığı başörtüsü sorunuyla gelen tartışmalar, birçok kız öğrenciyi tesettür meselesini düşünmeye, bu yöndeki ayetleri incelemeye ve örtünmeye yöneltti.[111] Bu olaydan dolayı yapılan eylem ve protestolar, devletin başörtüsüne karşı yasakçı tutuma karşı İslamcı kesimin kamusal alanda gösterdiği ilk somut tepkilerdir, başka bir deyişle başörtüsü eylemlerinin ilki olma özelliği taşımaktadır. Babacan olayıyla birlikte kamusal alanda başörtüsü meselesi yoğun olarak tartışılmaya başlandı. İslamcı kesim "İslam'da kadın hakları" konusunu bu olay etrafında cereyan eden tartışmalar ekseninde giderek daha da genişleyen boyutlarıyla gündemine dahil etmiştir. Yaşanan bu münferit olaylar ve kamu otoritesi ile karşı karşıya gelme başörtüsü temelinde oluşan İslamcı kadın hareketinin ilk ayak sesleri olmuştur. Yine 60'lı yıllarda İslamcılık içerisinde, özellikle İslamcı kadının inşasında önemli bir aktör olarak yer alan Şule Yüksel Şenler ülke gündemine oturmuştur.

Yüksel, -aslında seküler bir ailede yetişen, orta-üst tabaka bir çevrede sosyalleşen, erken yaşlarda yazarlığa başlayan, ağabeyi Özer'in Said Nursi'nin etkisine girmesiyle (sonra ismi Üzeyir olarak Said Nursi tarafından değiştirilecektir) ve Özer'in kapanması ve namaza başlaması konusundaki ısrarlarının hatta vasitte bulunmasının da etkisiyle- birçok şehirde verdiği konferanslar ve yazılarıyla, gerekse modern bir görünüm sergileyen,

"Şule başı" ismi verilen örtü biçimiyle genç kızlara örneklik ve önderlik etmesi bakımından bu yıllara damgasını vuran bir isim olmuştur. Aynı zamanda Bugün, Kadın, Seher Vakti gibi dergilerde de çeşitli konularda, özellikle Müslüman kadının kimliğine dair yazılar

[110] Fatma Barbarosoğlu, "Başörtülülerin Tarihine Küçük Bir Katkı", https://www.yenisafak.com/yazarlar/fatma-barbarosoglu/baortululerin-tarihine-kucuk-bir-katki-46735 (09.02.2001)
[111] Aktaş, *Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadınlar*, s.829.

kaleme almıştır. Yine Şenler, döneme damgasını vuran, büyük ilgi gören Huzur Sokağı adlı hidayet romanını kaleme almıştır.[112]

Şenler dışında Sevim Asımgil, Bakiye Marangoz, Emine Aykenar, Nilgün Güneş ve Mümine Güneş gibi isimler de çeşitli dergilerde İslami konularda yazılar yazarak ortaya çıkmıştır. Bu kadınlara göre yazmak, "susmaya ve seyretmeye ramak kala bir yerlerde" ve "ıssız bir adadan atılan cam şişe feryat mektubu" şeklinde tarif edilmiştir.[113] 1960'lı yılların ortalarından itibaren İlahiyatçılar içerisinde de kadın konusuna karşı bir ilgi oluşmuş ve konuyla alakalı yayınlar yapılmıştır. Hayrettin Karaman'ın İslam'da Kadın ve Aile ile Bekir Topaloğlu'nun İslam'da Kadın adlı eserleri, o günün şartlarında giderek müstehcenlik içeren medyadaki kadın figürüne karşı tepkisel bir karşı çıkış olmuştur. Bu kitaplar, İslam'daki kadın haklarına, İslam'ın kadını özgürleştirdiği gibi konulara değinmiş; kadının örtü, haya, iffet ve namus gibi değerlerle korunmasını ve bunun toplumsal düzen açısından önemine vurgu yapmaktadırlar.[114]

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünüldüğü için İslamcı kadınların 70'lerdeki değişim ve dönüşümlerini ele almadan önce bugüne kadar İslamcı kadınlar üzerinde yapılan çalışmalarda öne çıkan tasnifler

ve değerlendirmelere yer vermek yerinde olacaktır. Sevda Alankuş Kural, İslamcı kadınları "geleneksel İslamcı çizgisini taşıyanlar" ve "radikal İslam profilini taşıyanlar" olarak ayırmıştır.

Dindar kadın edebiyatı üzerine bir çalışma yapan Elifhan Köse ise, 1990 öncesi ve sonrası olmak üzere yine ikili bir ayrım yapmıştır. Zehra Yılmaz, Dişil Dindarlık adlı kitabında, 1970'ler sonrası ortaya çıkan İslamcı kadın yazarları "ilk nesil İslamcı kadınlar", 1990 sonrası yazarları ise "ikinci nesil İslamcı kadınlar" nitelendirerek ikili bir tasnife gitmiştir. Yılmaz, ikinci nesil İslamcı kadınların kolektif bir hareket içerisinde yer

[112] Aktaş, *Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadınlar,* s.830-831.
[113] Sibel Eraslan, **Şule Yüksel'in Yazı Masası**, *Şule Yüksel Şenler, Bize Ne Oldu?,*s.5-43.
[114] Çaha, *Sivil Kadın,* s.298

almadıklarını, bu kadınları yeni bir İslamcı hareketi olarak tanımlamaktan ziyade bireysel bir duruş sergilediklerini ifade eder. Bu kadınlara; Nihal Bengisu Karaca, Elif Çakır, Özlem Albayrak, Hilal Kaplan ve Esra Elönü gibi isimleri örnek vermektedir. Gülşen Çakıl Dinçer ise sadece kültürel olarak Müslüman bir gelenekten gelmeyip kendini "Müslüman kadın" olarak değerlendirenlerin yürüttükleri tartışmaları "Feminizme Bakış Açıları Bağlamında" ele alıp özellikle bugünkü İslamcı kadınların söylemlerinin konumlandıkları yeri tespit etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda üçlü bir tasnife giden Dinçer; birinci yaklaşımı "Feminizme mesafeli Duruş", ikinci yaklaşımı "Feminizmle İlişkilenme" ve üçüncü yaklaşımı da "Kadın Hakları Söylemi" olarak adlandırmaktadır.

70'li yıllarda İslami cenahta kadın konusu yine başörtüsü sorunu etrafında tartışılmaya devam etmiştir. Ruşen Çakır'a göre 1970'li yıllara gelindiğinde hem siyasette boy gösteren Milli Görüş cephesinde, hem de başta Nurcular olmak üzere, Türkiye'deki farklı dini cemaat ve sıradan vatandaşların gündemine girmeye başlayan konulardan birisinin başörtüsü, kadın ve kadının eğitimidir.[115]

Özellikle Kur'an Kursları ve İmam Hatip Liseleri 1970'lerde dindar ve muhafazakar aile kızlarının eğitim görmesinde önemli bir kanal olmuştur. Bu yıllarda İslami kesimde bir yandan "Müslüman kadının toplumdaki yeri ne olmalı?" gibi sorulara cevap aranırken, diğer yandan da Müslüman kadınlarda bu sorunun cevabının yetişemediği hızlı bir toplumsallaşma yaşanmaktaydı.[116] 70'lerde İslam dünyasında başlayan tercüme hareketlerinin etkisiyle birçok düşünürün eserleri Türkçe'ye çevrilmiştir. Aynı zamanda bu yıllarda köyden kente göçle birlikte sosyal yapı değişime uğramıştır.

Kırsal nüfusun hızla şehirleşerek modern hayat pratiklerine dahil olmasıyla birlikte, İslami değerler, bu nüfusun bireysel kimliklerini birleştirici bir unsuru haline gelmiştir. Bunun sonucunda da kamusal alanda kendini vurgulayarak siyasallaşan İslamcı hareket içerisindeki kadının tesettürlü görünürlüğü, İslami kimliğin tanımlanmasında önemli bir simge olmuştur.

---

[115] Çakır, *Milli Görüş Hareketi*, s. 575.
[116] Aktaş, *Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadınlar,* s.832

1.4.4. 1980 Sonrası İslamcı Kadın

İslamcı kesimde kadın konusuyla ilgili asıl ivmenin yaşandığı dönem 1980'li yıllardır. Çaha'ya göre "Türkiye'nin 1980 sonrasında birçok alanda yaşadığı zihniyet değişimi, doğal olarak toplumsal değerlere de yansımıştır." Türkiye'de 80 sonrasında dindar muhafazakar çevrelerde kadının konumuyla ilgili çok yoğun tartışmaların yapılmasını büyük oranda etkileyen faktörler olarak çeviri faaliyetleri ve İran Devrimi'nin etkisi gösterilebilir. Diğer bir etki de Türk modernleşmesinin temsiliyetinin kadına verilmiş olmasıdır.[117] Ruşen Çakır'a göre İslamcılık erkek egemen bir ideoloji ve harekettir. Fakat özellikle 80'li yıllarla birlikte, Özal'ın politikaları sistemin tabularını kırmaya başlamışve dindar kitlelerdeki İslamizasyonu teşvik etmiş; başörtüsü yasağıyla örtülü kadınlar, meselenin de öznesi olmaları sebebiyle, yazılı ve sözlü araçlarla bu yasakla ilgili tartışmalarda yüksek sesle konuşmaya başlamışlardır. Bu dönemde erkek egemen söylem etrafında şekillenmiş olan İslamcılık, dindar kadınlar aracılığıyla değişim ve dönüşüme uğrayacaktır. Cihan Aktaş'a göre, bu dönemde "Müslüman kadınlara ilişkin soruların bir bakıma Cumhuriyet'ten önceki dönemdeki İslamcıların gündemini çağrıştıran bir içerikle, daha ziyade Müslüman kadınlar tarafından tartışmaya açılmasıdır.

Buna bağlı olarak dini konumunu ev ve cemaat merkezli faaliyetleriyle tanımlayan 'mümine kadın' söyleminin, dini konumunu kariyer, sosyal hayat ve modern kamusal alana ilişkin talepleriyle bağdaştırmaya çalışan 'İslamcı kadın' söylemine dönüştüğü söylenebilir."[118]

Başörtüsü etrafında başlayan tartışmalar, kadınların yeni toplumsal aktörler olarak İslami hareketler içerisinde yer alması, kamusal alanda İslami farklılık ilkesinin sergilenişi ve ahlaki konulara verilen önem sebebiyle meselenin sadece erkekler tarafından değil kadınlarca da ele alacağı anlamını taşıyordu. İslamcı kadın dergileri de bu tartışmaların görünür zeminini yansıtıyordu.[119]

---

[117] Büşra Bulut, **Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler,** *Rayet'ten Evrensel Kadın'a: İslamcı Kadınlar Kendi Konumunu Nasıl İnşa Etti?,*1. Baskı, İDP, 2019, Cilt:4, s.58

[118] Aktaş, *Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadınlar,* s.834

[119] Bulut, *Rayet'ten Evrensel Kadın'a: İslamcı Kadınlar Kendi Konumunu Nasıl İnşa Etti,* s.60

Çayır'ın belirttiği gibi, "İslamcı hareketlerin Türkiye'nin gündeminde ağırlıklı olarak yer bulması, kadın sorunuyla, 1980'lerde türbanlı öğrencilerin Cumhuriyet'i temsil ettiğini düşünen Kemalist seçkinler tarafından modernizmin kalesi olarak görülen laik eğitim kurumlarında boy göstermeleriyle başlamıştır. Türbanlı öğrencilerin eğitim kurumlarında, dolayısıyla kamusal alanda var olmak istemeleri, modernleşmeden laikliğe, İslamcılıktan feminizme kadar birçok konunun tartışılması sonucunu doğurmuştur."[120]

Başörtüsü sorunuyla ilgili 1960'larda ve 70'lerde meydana gelen münferit olaylar, konuyu devletin ilgileneceği ulusal ölçekli bir sorun haline henüz getirmemişti. 1982 yılında YÖK'ün başörtüsüyle derslere girmeyi yasaklayan kararından sonra geniş ölçekte devletin ve aynı zamanda İslami grupların gündeminde ağırlıklı olarak yer almıştır.[121] Dolayısıyla İslamcı kadınlar açısından bireyselleşme süreci, devletin başörtüsüne karşı başlattığı yasaklayıcı tutuma karşı verilen mücadele içinde gelişmiştir, denebilir. Böylece başörtülü kadınların görünürlüğü bir yandan kadını özel alanla tanımlayan geleneksel İslami anlayışın, bir yandan da Kemalist seçkinlerce oluşturulan homojen laik kamusal alanın sorgulanmasına yol açmıştır. Başörtülü öğrenciler meydanlarda kamusal alan yasağına karşı, ötekileştirilip çeşitli muamelelere maruz kalırken, aynı dönemde Müslüman erkekler bazı İslamcı kadınlara nazaran bir bedel ödemeden kamusal alandaki varlıklarını sürdürmüşlerdir.

80'li yıllarda okumak, araştırmak en önemli etkinlikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllarda Müslüman kadınlar, dini asli kaynaklarından okuyarak belirli bir kimlik oluşturmak gayreti içindeydi. Kadınlar için çok okumak beraberinde yazma hakkını doğuruyor; İslam'ı, asli kaynaklarından okuyup değerlendirmelerde bulunuyorlardı.[122] Dindar kadınlar aslında İslam'ı veya İslamcı ideolojileri eleştirmekten ziyade İslam'daki ataerkil yorumlamalara karşı çıkarak erkeklerin kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmelerde bulunmalarını eleştirmişlerdir. Mezkur yıllarda feminist hareketin de etkisiyle dindeki ataerkil yorumlara karşı direnç gösteren Müslüman kadınlar, İslami camiada toplumsal cinsiyet kalıpları, ev içi roller ve kamusal alan rolleri tartışmaya açmıştır. Nitekim 1987 yılında Zaman gazetesinde Ali Bulaç'ın "Feminist Bayanların Kısa Aklı" başlıklı yazısına Yıldız

[120] Çayır, s.50-51
[121] Çaha, *Sivil Kadın,* s.303
[122] Cihan Aktaş, Türbanın Yeniden İcadı, 1. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2006, s.341.

Ramazanoğlu, Cihan Aktaş, Tuba Tuncer, Mualla Gülnaz ve Elif Halime Toros gibi başörtülü kadınlar yine aynı gazetedeki cevaplarıyla erkek tahakkümünü eleştirerek İslam'daki kadın hakları konusuna açıklık getirmişlerdir.

1990'lara gelindiğinde İslamcı kadın hareketliliğindeki kadın, kimliklerini ve konumlarını öteki (geleneksel-Batılı) üzerinden tanımlamayı aşmış, tepkisel/radikal söylem etkisinden uzaklaşarak kendi üzerlerinde daha fazla düşünmeye başlamıştır. Aktaş'a göre, "1980'li yıllarda belki de kamusal alanda kendine yer açma ihtiyacının oluşturduğu kısmen 'militan' denebilecek bir söylemi olan İslamcı kadın tipi 1990'lı yıllarda kendini ifade edebileceği alanları oluştururken, 'fıtri' kadın duyarlılığını önceleyen ve geleneksel kadın bilgisinin mirasını değerlendirmeyi önemseyen bir profil kazanmaya başlamıştır."[123] "70 ve 80'li yıllarda ayet ve hadislerle savunulmaya çalışılan başörtüsü 90'ların ortalarından itibaren 'kadın hakları' ve 'kadın ayrımcılığı' söylemi üzerinden ifade edilmeye başlandığı görülmektedir. Başörtülüler, 70'li, 80'li yıllarda, kamusal alanlardaki çağdaş kadınlara benzemediklerini ispat etmeye çalışmışlardır. Farklılığı sadece başörtüsüne indirgeyerek, başörtüsünün kadın hakları çerçevesinde değerlendirilmesini savunan görüşler ortaya çıkmıştır."[124]Bu dönemde İslamcı kadınların geniş kitlelerle siyasi bir harekete katılması ve siyasallaşması önemli bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 1994 ve 1995 seçimlerinde Müslüman kadınlar Refah Partisi'yle (RP) ilk siyasi deneyimlerini yaşamışlardır.

"İstanbul İl Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın inisiyatifiyle 1980 sonrasında bu ilde kurulan Hanım komisyonu kısa sürede gösterdiği üstün performansla dikkat çekmiş, Genel Başkan Necmettin Erbakan'ın onay ve teşvikiyle ülke çapına yayılan komisyonlar, partinin 1994 ve 1995 seçim başarılarında kilit rol oynamışlardır.[125]

Büşra Bulut ise bu durumu, "Refah Partisi'nin siyasal alandaki görünürlüğü, parti içindeki kadın komisyonları ve başörtüsü mücadelesinin siyasallaşması İslamcı kadın hareketliliğinin alanlarını genişletmiş olsa da öznesi oldukları konularda nesne pozisyonuna

[123] Aktaş, *Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadın*, s.835
[124] Gezer, s.54-55
[125] Ruşen Çakır, "Dindar Kadının Serüveni", **Birikim Dergisi,** Sayı:137, Yıl: 2000, s. 28.

çekilmelerine neden olmuştur. Bu detay, günümüzde hala tartışılan İslamcı kadınların öznelik pozisyonunun ilk çıkış noktalarıdır denilebilir.[126] Bununla birlikte İslamcı kadının siyasi parti çatısı altında yer alması kamusal alandaki görünürlüklerini artırarak başörtülü olarak her alanda var olabilecekleri yorumuyla İslamcı erkeklerin kendileri hakkındaki fikirlerini de karşılarına alabilme imkanı yakalamışlardır. Aktaş'ın da belirttiği gibi, "Bu yıllarda Refah Partisi çatısı altında başörtüsü mağduru öğrencilerin yanında ev kadınları da seçmen kitlesini etkileyen ve çoğaltan bir faaliyet gösterdiler. Böyle bir faaliyetle, partinin kadınların etkili olduğu alanlarında hiçbir zaman olmadığı kadar 'öteki' diye isimlendirilebilecek kesimlere yönelik bir anlama, açılma ve diyalog çabaları gündeme gelmiştir.[127]Bu sayede İslamcı kadının, İslamcı hareket içerisinde daha etkin bir konum elde ettiği görülmektedir. Nitekim o dönemde RP İstanbul Hanım Komisyonu Başkanlığı görevini yürüten Sibel Erarslan, siyaset arenasında yer alma serüvenini ve deneyimlerini şu şekilde aktarmaktadır: " 1989-1990 döneminde başladı.

O dönemde ben hukuk son sınıftaydım. Başörtüsü eylemleri vardı, okula giremiyorduk. Üniversitede, ondan sonraki yaşamımızın da hiç kolay olmayacağına dair bir izlenim edindik. Eylem sırasında bütün siyasi liderlere başvurmuştuk. Gruplar halinde Turgut Özal ve Alparslan Türkeş'le görüşülmüştü. Bülent Ecevit'le de bağlantı kurmaya çalışmıştık. Necmettin Erbakan ise gelip bize destek vermişti. Erbakan'ın bu hareketi, bizim çok hoşumuza gitmişti.

....Kendimizi yalnız, dışlanmış hissediyorduk. O tarihte Recep Tayyip Erdoğan İstanbul İl Başkanı idi. Bizle toplantı yaptı ve partinin hanım komisyonunu kurmamızı istedi. Bu teklif bize de iyi geldi, çünkü yapacak başka bir şey de yoktu pek. ...Kamusal alanda var olma hayalleri kuruyorduk. Siyasete girmek bize bu imkanı tanıyabilirdi. 27 Mayıs 1994 yerel seçimleri İstanbul'da on sekiz bin kadın teşkilatçıyla göğüslenmişti. Kapı kapı, ev ev dolaşan, yüz yüze siyasetin aktörleri olan bu kadınların elbette önemli hatıraları vardır. Bence önemli olan, kapıları çalan kadınların değiştirme gücüydü. Siyasi etkinlik, bu kadınlarla birlikte

[126] Bulut, s.73-74
[127] Aktaş, *Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadınlar,* s.835

anlam değiştiriyordu. ...RP'li kadınlar, yerleşik ev kadını imajını değiştirirken, kendileri de değişiyorlardı.[128]

1990'lı yıllarda İslamcı kadın siyaset dışında bir de sivil toplum alanında boy göstermiştir. Çaha, İslamcı kadınların bu alanda yürüttüğü faaliyetleri yardım ve dayanışma amaçlı kuruluşlar ve politik özelliği olan kuruluşlar olmak üzere iki ana kategoride toplamıştır.[129] Üniversitelerde başörtülü ilk kadınları olan Gülsen Ataseven, Fevziye Nuroğlu, Mukaddes Çıtlak, Sabahat Boynukalın gibi kadınlar tarafından kurulan Hanımlar İlim ve Kültür Derneği yardım ve dayanışma amacıyla kurulan derneklerin ilki ve kendisinden sonra ortaya çıkan kurumlara da model oluşturması bakımından önemlidir.

Yine benzer faaliyetler yürüten Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı (HEKVA) ve Hazar Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği gibi kuruluşlar ön plana çıkan kadın kuruluşları olarak dikkat çekmektedir. Bu tür yardımlaşma amaçlı kuruluşlarının yanı sıra, politik özelliği ağır basan özellikle başörtüsü sorunu etrafında kadın sorununa odaklanmış kadın kuruluşları da ortaya çıkmıştır. Başörtüsünden dolayı mağdur olan kadınlar tarafından kurulan Ayrımcılığa Karşı Kadın hakları Derneği ve yine 28 Şubat sürecine tepki olarak doğan Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği (ÖZGÜR-DER) gibi oluşumlar politik karakter arz eden kadın kuruluşlarına örnektir.

Bu tür kuruluşların yanı sıra, birçok kadın kuruluşunu aynı çatı altında toplayan platformlar da gelişmiştir. Bu tür platformlardan biri, 1995 yılında Pekin'de gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'na dört kadının katılmasına vesile olmuş ve böylece ilk kez başörtülü kadınların uluslararası bir toplantıda temsil edilmelerini sağlayan İstanbul Gökkuşağı Kadın Platformu'dur.[130] Dindar kadınlar, sivil toplum alanında ve siyaset sahnesinde aktif faaliyet yürüterek kamuoyunda İslamcı erkeklerden ayrı, kendi temsil alanları inşa etmişlerdir. Çayır, İslamcı kadınların 80'li yılların aksine, 90'larda kurdukları yatay ilişkiler ve sivil düzlemde kurdukları birçok örgüt sayesinde 'öteki'ne karşı peşin hükümlü ve tepkisel yaklaşmamakta ve kendilerine kültürel varoluş alanları oluşturduklarını

[128] Sibel Eraslan ile yapılan söyleşi için bkz. Ruşen Çakır, Direniş ve İtaat, s.93-104
[129] Çaha, *Sivil Kadın,* s.315
[130] Çaha, *Sivil Kadın*, s.319

belirtir.[131] Özellikle bazı feminist kadın örgütleri ve uluslararası faaliyetler yürüten gruplarla iletişime geçerek tanınırlığını artıran İslamcı kadın aynı zamanda 'öteki'ni keşfetmiş, onu farklı duygu, düşünce ve hayat alanı olan bir toplumsal gerçeklik olarak tanımaya başlamıştır. Bu sayede çeşitli kadın örgütleriyle işbirliği içerisinde düzenledikleri panel ve konferanslarla hem kadına ilişkin meseleleri hem de daha geniş kapsamlı ve yurtiçi ve global sorunları tartışma imkanı yakalamışlardır.[132]

80'lerin ve 90'ların İslamcı kadın tipi birbirinden oldukça farklıdır. Söylemleri itibariyle temel meseleleri; 80'li yıllarda başörtü ile okuyup toplumun faydasını öncelemek iken, 90'lı yıllara gelindiğinde kendileri üzerinde daha fazla düşünmeye, kimliklerini yeniden sorgulamaya başladıkları görülür. 80'li yıllardaki kadınlar modernizme tepkisel yaklaşan siyasal söylemin etkisi altında militan bir tutum sergilemişlerdir. Kendilerinden önceki nesile göre daha entelektüel ve aynı zamanda geleneksel rolleri kısmen de olsa sorgulamaya başlamaları itibariyle bireyselleşme yolunda attıkları adım daha ileridedir. Fakat bununla birlikte kendilerine ait alanlar oluşturmaları (İslamcı kadın platformlarının kurulması) ve erkek aktörlerin faaliyetlerinin bir uzantısı olmadan, özne olarak, kamusal alanda görünür olmaları, seslerini duyurmaları ancak 90'lı yıllarda mümkün olmuştur. Çayır'ın da belirttiği gibi, bugün çeşitli paneller ve kongreler aracılığıyla erkeklerle birlikte konuşmacı olarak bulunun İslamcı kadınlar geleneksel mahremiyet duvarlarını yıkarak, Asr-ı Saadet'e referansla yeni bir mahremiyet tanımı yapmakta; bununla beraber hem geleneksel İslam'ın hem de Kemalist modernleşmenin kendilerine yükledikleri kimlik ve rolleri eleştirip aşmaya çalışarak her iki alanı da dönüştürme potansiyeli taşımaktadırlar.[133]

Bu kadınlar, 90'lı yıllarda İslam'ı asli kaynaklarından okuyup değerlendirmelerde bulunmuş; Asr-ı Saadet dönemindeki İslami yaşam tarzı üzerindeki farklılıklara dikkat çekerek aslında İslam'ın özünde kadın-erkek eşitliğinin var olduğunu dile getirmişlerdir. Bunlara örnek olarak Asr-ı Saadet döneminde yaşayan sahabelerin ve Hz.Muhammed'in eşleri ile olan münasebetlerini vermişlerdir.

---

[131] Çayır, s.54-58

[132] Canan Aslan Akman,"Sivil Toplumun Yeni Aktörleri Olarak İslami Eğilimli Kadın Dernekleri", **Toplum ve Demokrasi Dergisi,** Cilt.2, Sayı.4, Yıl: 2008, s.77.

[133] Çayır s. 66-67

Her iki dönemde söylem farklılıkları göze çarpan İslamcı kadının, kadınların eğitimi ve erkeklerle eşitliği konusunda genel olarak fikir birliği içinde olduğu söylenebilir. Müslüman kadının okuyup kendini yetiştirmesi, evlatlarını daha şahsiyetli birer insan olarak eğitmeleri dini bir vazife olarak kabul edilmiş, bu bağlamda cemiyetin daha iyi bir noktaya taşınması için önemli olduğu vurgulanmıştır. Kadının eğitimi konusunda ortak bir görüşe sahip olan İslamcı kadınlar, mesele kadının çalışma hayatına geldiğinde farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir.

Bu farklılaşma feminizme bakış açısında daha da derinleşmiştir. İslamcı kadınlar genel olarak feminizme karşı mesafeli bir duruş sergilemişlerdir. Gülşen Çakıl'a göre, "Feminizmle arasına mesafe koyan bu anlayışa göre İslami yaşam tarzına sahip olan bir kadın, modern dünyanın sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalmayacağı için feminizme de ihtiyacı olmayacaktır. Çünkü İslam kadını ikincilleştiren bir toplumsal yapıyı sunmamaktadır. Buna göre feminizm, Batılı kadının sorunları için ortaya çıkan bir düşünce biçimidir. Daha çok bir savunma hattı oluşturan bu yaklaşım kadınlar için ise kadının annelik ve eğiticilik rollerini ön plana çıkarmaktadır.[134]

Fakat İslamcı kadınlar içerisinde kendisini "Müslüman/dindar feminist" olarak nitelendirmekten çekinmeyen kadınlar da bulunmaktadır. Türkiye'de İslamcı feminist olarak kendisinden en çok söz edilen kişi Konca Kuriş'tir. Çaha'nın da belirttiği gibi, aslında Kuriş'in dile getirdiği birçok mesele (İslam'da örtünmenin farz olmadığı, kadın ve erkeğin birlikte ibadet edebileceği, İslam için Kur'an'ın referans alınması gibi) zaten süregelen tartışmalar olmasına rağmen bunu bir kadının sorgulaması onun hayatına mal olmuştur.[135] İlahiyat bünyesinde kadın bakış açısıyla yer alan Hidayet Şefkat Tuksal da 'Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümü' adlı eserinde hadislerdeki ataerkil yorumları irdelemiş ve sorgulamıştır.

2000'li yıllar İslamcı kadınların bireysel kimliklerine yapılan vurguda artışın yaşandığı, temel hak ve hürriyetler etrafında şekillenen seküler bir dilin kullanılmaya

[134] Gülşen Çakıl Dinçer, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm,** *Feminizmle İlişkisi Bağlamında Türkiye'de İslamcı Kadın Hareketi,* 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, Cilt:10, s.240.

[135] Çaha, *Sivil Kadın,* s.357-358

başlandığı dönemdir. Örneğin başörtüsü meselesi, din ve vicdan özgürlüğü ekseninde değil; daha ziyade farklı kimliklerin temsili, hayat tarzlarına saygı, kadın hakları çerçevesinde ele alınmaya başlamıştır.[136] Böylece ”başörtüsü ve dindarlık talepleri seküler değerlerle yeniden ortaya konmakta, çoğulcu bir toplum fikriyle birlikte geleneğin yeniden tanımlanması sağlanmaya çalışılmaktadır.”[137]

Bu yıllarda, tesettür algısı, kadının ”fitne ve fesat kaynağı” olarak görülmesi ya da eşinin mutluluğu adına bedenin gizlenmesi ihtiyacından uzaklaşarak inancın gerekliliği zeminine doğru kaymıştır. Aktaş göre, ”Önceki kuşak başörtülüleri için; bir şey olmaktan önce olmak ya da var olmak gibi amaçlar ön plana çıkıyorken, bu genç kuşakların ’bir şey olmak’, varlığını kanıtlamak, sıradanlaşmaktan kurtulmak... gibi konularda hassasiyetleri olduğu söylenebilir. Bir önceki kuşağın genç kızları bir davaya adanmaya, kendilerini ortaya koymaktan çok bulundukları cemaatin içinde kaybetmeyi yeğledikleri bir faaliyetin kutsallığına inanıyorlardı. Bu kuşak daha bireyci, daha bir kişisel tecrübeler konusunda hassas, adanma ya da aidiyet konularında ise daha sorgulayıcı.”[138] Bu bağlamda, önceki dönem İslamcı kadınların aksine 2000’li yıllardaki kadınlar, kadının eğitim almasını yalnızca annelik görevlerinin daha iyi yerine getirmesi, cemiyetin daha iyi bir noktaya taşınması için üstenilmesi gereken bir görev olarak kabul etmemiş, kadının kendi kişisel gelişimi noktasında mutlak bir hak olarak görmeye başlamıştır. Aldıkları eğitimin ardından mesleklerini icra etme yoluna gitmişlerdir.

28 Şubat sürecinde İslamcı kadınlar yasaklar için mücadele ederken, bu mücadele sürecinde kendi haklarını da keşfettiler. Yılmaz’ın da belirttiği gibi, bu süreçteki İslamcı kadınlar başörtüsü eylemleri sonucunda, yaşadıkları İslami yaşam biçimini ve bunu kendilerine ‘dayatan’ erkek egemen dili sorgulamaya başlamışlardır.[139] Bu bağlamda, 2000’li yılların İslamcı kadın aktörleri, İslamcı hareket içerisinde kalarak, içeriye dönük bir eleştirel tutum sergilemişlerdir. Göle bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

---

[136] Şişman, s. 63.
[137] Gezer, s.59
[138] Aktaş, *Türbanın Yeniden İcadı,* s.353-354
[139] Yılmaz, *Dişil Dindarlık,* s.201

”Özellikle 2000’li yıllarda kadınların gerek toplumsal rollerinde gerek düşünsel faaliyetlerinde çok yönlü eleştirel yaklaşımlar içinde olmaları, İslami kadın aktörlerin kimlik edinme süreçlerini yalnızca ’laikliğin bastırdığı dindarlık’ üzerine kurmadıklarını göstermektedir.”[140] 2000’lerde bireysel farklılıklarıyla görünür hale gelen İslamcı kadın aktörler, kamusal alan rollerini sorguladıkları gibi özel alan rollerini de sorgulamaktadırlar.

Çakıl’ın da belirttiği gibi, bir yandan dindar kalmaya çalışan ancak kamusal alanda yer alan, çalışma ve sosyal hayatın içine aktif olarak katılan, yalnızca eş ve anne rolünü kabullenmeyen fakat bu rollerin de önemine sık sık vurgu yapan ve kadına dair her türlü sorunu dinde arayan bir perspektif geliştirmişlerdir. Özellikle, 2002’de iktidara gelen AK Parti hükümetlerinin kadın politikalarıyla birlikte yol alan bu yaklaşım, son dönemde Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) aracılığıyla kendini kurumsallaştırmaktadır.[141] KADEM, kadının insan hakları kavramının Batılı bir değer olan eşitlik temelinde ele alınamayacağını ifade etmiş, bunun yerine ”fıtrat” anlayışına uygun olarak geliştirilen ”eşitlik üstü adalet” ya da ”eşdeğerlik” kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir.[142]

1.5. İslamcılığın Gür Sesi: Dergicilik Faaliyeti

Türkiye’de İslamcılık düşüncesinin ortaya çıkışının II.Meşrutiyet dönemine denk geldiği ve aynı dönem içerisinde Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad dergisinin yayım hayatına başladığı bilgisi birlikte ele alındığında; İslamcılığın, dergicilik etrafında gelişmiş bir düşünce akımı olduğunu söylemek mümkündür. Zira Nazım Maviş’e göre, İslamcılık, dergicilik faaliyetleri aracılığıyla varlık kazanmış bir harekettir.[143] Hatice Budak’a göre ise, İslamcılık düşüncesi entelektüel ve siyasi tartışma zeminini geniş ve kapsamlı bir argümanla sürdürüp varlığını zaman içinde devam ettirebilmesini İslamcı dergiler aracılığıyla sağlamıştır.[144] İslamcıların dergicilik faaliyetlerini tercih etmelerinin sebebi, dergilerin toplumu fikirsel

---

[140] Göle, 78.
[141] Çakıl Dinçer, s. 243-244
[142] Çakıl Dinçer, s. 246
[143] Nazım Maviş, ”Türkiye’de İslamcılığın Değişen Siyasal Dili: 1990’lı Yıllarda İslamcı Dergiler“, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Hacettepe Üniversitesi, SBE, 2017), s.17.
[144] Hatice Budak, ”İslamcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses ‘İslam Dergisi‘“, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, Cilt.11, Sayı.1, Yıl:2020, s.118

olarak yönlendirme gücünün diğer yayın organlarına göre daha yüksek olması ve insanlar tarafından daha fazla ilgi görmesidir.

Maden ve Altunbay'a göre, "toplumların milli kimliklerinin oluşmasında, kültür ve edebiyat aracılığıyla yeni nesillerin şekillenmesinde, gazete ve dergilerin okuyucuyu bilinçlendirmelerinin yanı sıra bir düşünceyi aşılama, birlik beraberlik sağlama gibi etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür."

Bir konuya dair geniş kitleleri haberdar etme, bilgilendirme, mesaj verme bakımından da gazete ve dergiler etkili birer iletişim aracı olarak görülmektedir."[145] Dergilerin toplumda karşılık bulması ve rağbet görmesi toplumu dönüştürmede itici bir güç olduğuna işaret etmektedir. Çünkü dergiler birçok güncel meseleleri, siyasi, sosyal ve kültürel konuları ele almaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de dergicilik faaliyetleri önemli bir ekol haline gelmiş, İslamcılık düşüncesini savunanlar da II. Meşrutiyet döneminde dergiler kanalıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir.

İslamcı düşünce açısından değerlendirilecek olursa, dergiler, İslamcılığın hem seslendiği hem de beslendiği ve kendi kitlesiyle iletişim kurabildiği bir alan olması itibariyle İslamcı düşüncenin tarihi seyrini saptamak açısından oldukça önemli bir yayın organıdır.[146]Bu bağlamda Türkiye'de dergicilik ekolünün ortaya çıkması Osmanlı Devleti'nin 18.yüzyıl başlarında ıslahat düşüncesinin bir sonucu olarak matbaanın kurulması ve yaygınlaşmasıyla başlamıştır. Matbaanın yaygın olarak kullanılması bağımsız eserlerin basımı noktasında önemli bir atılım sağlamıştır.

Dünyada İslamcı dergiciliğin ortaya çıkışı ise 19. yüzyılın ikinci yarısında Ürvetü'l Vuska dergisiyle birlikte olmuştur. Bu derginin Sırat-ı Müstakim dergisinin öncülü olması bakımından Türkiye deneyiminde de önemli bir yere sahip olmuştur denebilir.[147]

---

[145] Sedat Maden ve Müzeyyen Altunbay, "Türk Kültür Birliğinin Sağlanmasında 'Türk Amacı' Dergisi", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt.7, Sayı.4, Yıl: 2016, s.5.

[146] Ferhat Kentel, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** *1990'ların İslami Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller,* 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt:6, s.722.

[147] Asım Öz, **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme,** *Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme,* Edt: V. Işık, A. Köroğlu, Y. E. Sezgin, 2016, Nobel Akademik Yayıncılık, s.77

II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yayın hayatına başlayan, editörlüğünü Eşref Edip'in yaptığı Sırat-ı Müstakim dergisi o dönemin düşünce dünyasına İslamcı fikri taşıması, tartışmaya açması ve ortaya koyması bağlamında önemli bir işleve sahip olmuştur.

Dergi, ilk dönemlerinde ülkenin gündemini meşgul eden Osmanlı Devleti'nin çöküşe geçtiği zaman diliminde Batı karşısındaki tutum ve hareketler, Müslümanların geri kalmışlığına çözüm bulma ve nasıl bir yol haritası izlenmesi gerektiğine dair tavır ve söylem geliştirmiştir.[148] Bu bağlamda, Sıratı-ı Müstakim dergisi, ele aldığı konularla İslamcılığın çerçevesini şekillendirip belirlemiş ve daha hızlı bir şekilde kitlelere yayılmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad 1908-1925 yılları arasında İslamcı düşüncenin ana yayın organı olmakla birlikte aynı dönemde çeşitli dergiler de yayımlanmaya devam etmiştir.[149]

Bu dergileri kısaca şöyle sıralayabiliriz: Beyan'ul Hak (1908-1912), İslam Mecmuası (1914-1918), Mahfil (1919-1926), Mihrab (1923-1925). Bunların yanı sıra yine aynı dönemde Kelime-i Tayyibe, Muhibban, Mekatip, Medaris, Hikmet, Ceride-i Sufiyye gibi dergiler de yayımlanmıştır. Köroğlu, bu dönemde çıkan dergilerin ana gündemini; modernizm, Batı, saltanat, hilafet, ilim, medeniyet, terakki, ittihad-ı İslam, İslam dünyası, kadın vb konuların oluşturduğunu; bu dergilerin İslamcılık şemsiyesi altında toplandığını ancak yine bu dergilerin aynı konuları İslamcılık perspektifinden oldukça farklı şekillerde ele aldıklarına dikkat çekmektedir.[150]

İslamcılık düşüncesi ve İslami yayın faaliyetleri 1925 Takrir-i SükunKanunu'na kadar varlığını devam ettirmiş ancak -çıkan otorite karşıtı isyanlar ve özellikle aynı yıl çıkan Şeyh Said İsyanı'nın da etkisiyle- bu tarihten itibaren uzun bir müddet geri çekilmek durumunda kalmıştır. Bu süreçte İslamcı yayınların hemen hepsi kapatılmıştır. İslamcılığın tekrar canlanması 1939 yılında Hareket dergisinin yayın hayatına başlamasıyla birlikte başlamıştır.

---

[148] Ahmet Köroğlu, **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme,** *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak,,* Edt: V. Işık, A. Köroğlu, Y. E. Sezgin, 2016, Nobel Akademik Yayıncılık, s.8.

[149] Köroğlu, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak,* s.8.

[150] Köroğlu, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak,* s.9-10.

Ardından, 1940'ların ilk yarısında Büyük Doğu, Sebilürreşad, Selamet, Oku, Ehl-i Sünnet, İslam'ın Nuru, İslam Dünyası gibi çeşitli dergiler çıkarılmıştır.[151] Necdet Subaşı'na göre 1945'e kadar İslami yayıncılıktan söz etmek mümkün değildir. Zira Tek Parti ve Çok Partili Dönemlerinin politik koşullarının getirdiği etkiyle beraber İslami yayınların niteliksel açıdan pasif kaldığı bir dönem olmuştur.[152] Tek Partili dönemde durağanlaşan İslamcı yayınlar 40'lı yılların hemen başlarında değişime uğramışlardır.

Bu yıllarda yayım hayatına başlayan; Nurettin Topçu'nun Hareket dergisi, Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu dergisi ve Takrir-i Sükun ile beraber yayın hayatına ara veren Sebilürreşad dergisi, geçiş dönemi diyebileceğimiz 1960'lara kadar devam eden bu sürecin en etkin yayınları olmuş, aynı zamanda

İslamcılık düşüncesinin oluşumunda ve şekillenmesinde önemli bir işleve sahip olmuştur.[153] 1945-1960 yılları arası nispeten rahata kavuşan İslami hareket, neşriyat bakımından da çeşitlilik göstermeye başlasa da kendi içinde belirgin bir politik talep ve stratejiye ancak 60'lı yıllarda kavuşmuştur.[154]

50'li yıllar İslamcılığın yükselişe geçtiği ve dergilerde kullanılan dilin ağırlıklı olarak mukaddesatçı, maneviyatçı ve milli çizgide çerçevelendiği bir dönemdir. 60'lı yıllarla birlikte bu hakim söylem ve kullanılan dilden uzaklaşmaya başlanmış ve İslamcı dergiler Türk milliyetçiliğine temkinli yaklaşmıştır.[155] Yine bu yıllarda okur-yazar oranının artmasının da etkisiyle dergilerin tirajları artış göstermiştir. 60'ların sosyo-politik ikliminde diğer fikir akımları gibi İslamcı dergiler de kendine özgü bir okur tipolojisi inşa etmiştir. Dergilerin birçoğu fikriyat kategorisine dahil olsa da hissiyat ve coşkulu bir dil her zaman daha önde olmuştur. Bunlara örnek olarak da Büyük Doğu ve Serdengeçti dergileri verilebilir.[156] Bu yıllarda Nurettin Topçu ve Necip Fazıl Kısakürek gibi isimlerin çıkardığı dergiler

[151] Asım Öz, *Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme,* s. 77.

[152] Necdet Subaşı, **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme,** *1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül,* Edt: V. Işık, A. Köroğlu, Y. E. Sezgin, 2016, Nobel Akademik Yayıncılık, s.44-51.

[153] Köroğlu, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak, s.11-12.

[154] Subaşı, 1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül, s.60.

[155] Öz, Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme, s. 81.

[156] Öz, Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme, s.78-81.

merkezdedir; ancak 1970'li yıllara gelindiğinde bu sembol isimlerin etkisi azalmaya başlamış, yerini yeni genç kuşak almıştır.[157]

70'li yılların başlarında İslamcı dergiciliğin ana merkezini edebiyat dergileri oluşturmuştur; ancak 70'lerin ortalarından itibaren yeni kuşak yazarların arasında, edebiyat-dışı bir alan olarak fikriyat kategorisine ağırlık verenler de görülmektedir.[158]

1970'lerde Türkiye'de İslamcılık milliyetçi-mukaddesatçı çizgiden uzaklaşmaya başlamıştır. Tevhidi Uyanış süreci olarak adlandırılan bu dönemde kendi kavramlarıyla söylem üretmeye başlayan İslamcı düşünce, Kur'an çalışmalarına ve öze dönüş hareketlerine ağırlık vermişlerdir. Fakat milliyetçi-mukaddesatçı anlayıştan tamamen ayrıştıkları söylemek güçtür. Zira o dönemde kendisinden sıkça bahsedilen MTTB dergisinde milliyetçi-mukaddesatçı dilin izlerini görmek mümkündür.[159] 70'lerin ikinci yarısına gelindiğinde ise gerek MTTB gerek onun yayın organı olan Milli Gençlik, döneminin İslamcı söylemini sahiplenen ve ona yakın duran Milli Selamet Partisi ile yakın temas içinde olmuş,

MTTB'liler bir anlamda kendilerini MSP'nin gençlik kolları gibi konumlandırmışlardır. Dergi yazılarının genel içeriğine bakıldığında İslamcı ton ve hassasiyetin gözetildiği bir söylem inşa ettikleri görülmektedir. Yine bu dönemde MTTB teşkilat yapısına uygun olarak 1975 yılında çıkarılan ve liselilere hitap eden Çatı dergisi çıkarılmıştır. Devamında ortaya çıkan bir diğer dergi de MTTB ve MSP ile yakınlığı bilinen ve dönemin gençliği üzerinde etkisi olan Akıncılar grubudur. 1979 yılında kendi dergisini çıkaran bu grup yine benzer şekilde grubun fikir dünyasını yansıtan bir yol izlemiştir.[160]

İslamcı düşünce açısından 80'li yıllar önemli bir ivmenin yakalandığı dönemi kapsamaktadır. Tanıl Bora, bu yılları, İslamcılığın müstakil bir siyasi akım olma iddiasını ve özgüvenini perçinleyen bir dönem olması bakımından kayda değer görmektedir. Bora'ya

[157] Öz, Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme, s.147

[158] Öz, Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme, s.76.

[159] Türkmen, s.76.

[160] Köroğlu, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak,* s.31-32.

göre, bu dönemde İslamcı hareket, geleneği koruyan refleksçi tutumundan sıyrılarak, bütünüyle "sistem" karşıtı bir tavır ve söylem geliştirmiştir.

Bu tutumun oluşmasında İran Devrimi ve Afganistan işgaline İslami oluşumların silahlı mücadelesi, bu tavrı küresel bir boyuta oturtuyor ve aynı zamanda beraberinde radikal-devrimci bir rüzgar estiriyor; bu iddianın, söylemin ve özgüvenin taşıyıcıları görevini de dönemin İslamcı dergileri üstlenmişti.[161]

Kentel'e göre bu dönemde devleti fetih fikri aşınırken, yeni kuşakla birlikte, İslamcı düşünceyi yeniden tanımlama ihtiyacı hasıl olmuş ve entelektüellerce sorgulama-sorgulanma sürecine geçilmiştir. 80'li yıllarda İslamcı yayın organları arasında dergiler önemli bir yekunu oluşturmaktadır. Bu dergiler büyük oranda, İslami hareketin yakaladığı ivmeye ve güce paralel olarak "İslami bir devlet" ya da "İslami bir toplum" projesini yansıtmaktaydı.[162] İslamcı yazarlar bu dönemde Batı düşüncesinin kaynaklarından ve kavramlarından da yararlanmış ve İslamcı yayınevleri de bu eserlerden yapılan çevirileri artan oranda yayımlamışlardır.[163] Nazım Maviş, 1980 sonrası çeviri hareketini "II.Tercüme Hareketi" olarak tanımlamaktadır.[164]

Celaleddin Çelik, seksen sonrası İslamcı dergilerin ekolojiden kadın ve insan haklarına kadar birçok alanda Batı'nın kaynaklarını kullanmasını, kuramlarına yakın durmasını "bir medeniyet olarak Batı" karşısında ikircikli bir tutum sergilediğini ve klasik "Batının kültür ve medeniyetine hayır, bilim ve teknolojisine evet" yaklaşımını adeta bir adım öteye taşımıştır, şeklinde değerlendirmiştir.[165]

Bu bağlamda, İslamcıların daha rahat hareket alanı kazandığı ve dergi sayılarının çeşitlenmeye başladığı yıllar 1980 sonrası döneme rastlamaktadır, denebilir.

---

[161] Tanıl Bora, **Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler**, *1980-2000 Arası İslamcı Dergilere Panoramik Bir Bakış: Bir Arifenin Seyir Defteri,* 1.Baskı, İstanbul: İDP, Cilt.4, 2019, s. 97.

[162] Kentel, 723-724.

[163] Bora, *1980-2000 Arası İslamcı Dergilere Panoramik Bir Bakış: Bir Arifenin Seyir Defteri*, s. 95.

[164] Maviş, s.286

[165] Celaleddin Çelik, **Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler**, *İslami Gruplarda Söylem ve Hafıza İnşa Aracı Olarak Dergiler (1980 Sonrası*), 1.Baskı, İstanbul: İDP, Cilt.4, 2019, s.35

1990'lı yıllar, İslamcı dergilerin içeriklerinde önemli kırılmaların yaşandığı yıllardır. Zira Bora'ya göre, "1990'ların başından itibaren, İslamcı dergilerde 80'lerin devrimci ve radikal söylemini 'aşırı' ve 'çocukça' bulan (öz)eleştiriler yaygınlaşmıştır.

Bunu bir yandan radikal-devrimci çıkışların afaki söylemleriyle politikleşmemelerine, başarısız olmalarına, bir yandan da İslami harekette beliren orta sınıflaşma eğilimine bağlayabiliriz."[166] Benzer bir değerlendirmede bulunan Kentel'e göre ise, Müslüman entelektüeller hem ulus-devletlerin sorgulanmaya başladığı, yeni biçim ve içerik kazandığı globalleşen dünyayı ve buna paralel olarak, bireyselleşme ve küreselleşme iklimi içinde Türkiye üzerinde yeniden düşünmenin farkına varmışlardır.[167] Böylece İslamcı dergiler bu dönemle birlikte daha çok bir "arayışın" ve "tartışmanın" araçları olmuşlardır. Dolayısıyla İslamcılığın düşünsel gelişimi 90'lı yıllarda dergicilik vasıtasıyla olmuştur. Bu yıllarda dergiler, entelektüel birikimin piyasaya sunulduğu, geniş alana yayıldığı bir yayıncılık faaliyeti olarak kendisini ispat etmiş ve İslamcı düşüncenin dergiler üzerinden temsili, bu hareketin "dergicilik hareketi" olarak yorumlanmasına yol açmıştır.[168]

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; 80 sonrası İslamcılık açısından altın çağını yakaladığı bir dönem olmuştur. İslamcılık bu dönemde politik bir hareket olarak rüştünü ispat etmiş, iktidar hedefine daha da yaklaşmıştır. 1980-2000 arasındaki dönemin İslamcı dergilerinde de bu yönelimin yansımaları varlık kazanmış hatta mayalanmıştır.[169]

1.6. İslamcı Dergicilik ve Kadın

Kadınların süreli yayın faaliyetlerinin miladı Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kadınların çıkardığı gazete ve dergilerin sayısında artış yaşanmıştır. Tanzimat Dönemi'nde kadınların özgürleşme hareketi II. Meşrutiyet Dönemi'nde hızla devam etmiştir. Bunlarla birlikte tüm dünyada yükselişe geçen feminist

---

[166] Bora, *1980-2000 Arası İslamcı Dergilere Panoramik Bir Bakış: Bir Arifenin Seyir Defteri,* s. 99.
[167] Kentel, s. 724.
[168] İbrahim Halil Ozan, **Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler***, 90'lı Yıllarda İslamcıların Demokratik Zemin Arayışı ve Yeni Zemin Dergisi*, 1.Baskı, İstanbul: İDP**,** Cilt.4, 2019, s. 88
[169] Bora, *1980-2000 Arası İslamcı Dergilere Panoramik Bir Bakış: Bir Arifenin Seyir Defteri*, s.89.

düşünceden Osmanlı kadını da etkilenmiş ve kadınlar toplumdaki konumunu yayınladıkları süreli yayınlar aracılığıyla sorgulamaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin ilk kadın dergisi 1869 yılında Terakki Gazetesi tarafından çıkarılan Terakki Mukadderat dergisi olmuştur. Bu dönemde çıkarılan kadın gazete ve dergileri, "büyük şehirlerde kurulan eğitim, kültür ve yardım amaçlı dernekler orta ve üst tabaka Osmanlı kadınları arasında bir 'biz şuuru' yaratmıştır."[170] Kadınlar çıkarttıkları bu dergilerde sadece yazmamış aynı zamanda dergilerin yöneticileri olarak da görev üstlenmişlerdir.[171] Bu dönemde yayınlanan başlıca dergiler şunlardır: Terakki, Terakki Mukadderat, Ayine, Şükufezar, Takvim- i Nisa, Demet, Musavver Kadın, Mehasin, Mürüvvet, Siyanet, Genç Kadın, Kadın Dünyası, Kadın Kalbi, Bilgi Yurdu Işığı, Kadınlar Hayatı, Hanımlar Alemi.

Osmanlı dergilerinde işlenen konuların başında; edebiyat, şiir, sağlık ve kadın gibi konular gelmektedir. İlerleyen dönemlerde ise güncel konular ağırlık kazanmış, siyasi konularla dergi içerikleri zenginleştirilmiştir. Dolayısıyla kadın dergilerinde işlenen konu yelpazesi oldukça geniş tutulmuştur. Kadınlar için dergicilik faaliyetlerinin önemi Serpil Çakır'ın da belirttiği gibi, kadınların kendi seslerini duyurmaları ve kendilerini tanıtmaları ilk defa basın yoluyla gerçekleştirilmiş, her kesimden kadının yazma ve üretme çekimserliğinin giderilmesinde dergiler önemli bir araç olmuştur.[172]

Cumhuriyet dönemi dergilerinde kadın konulu başlıca yayınlar ise şunlardır: Ev Hocası, Süs, Yıldız, Resimli Ay, Kadın Yolu, Kadın Yazıları, Çiçek, Yeni Kitap, Cumhuriyet Kadını, Model, Ev-Kadın, Kadın Dünyası, Kadın Sesi, Aile, Kadınlık. Cumhuriyet döneminde yayınlanan kadın dergileri de tıpkı Osmanlı döneminde çıkarılan dergilerin ömrü uzun süreli olmamıştır.

1960'lara kadar İslamcı kadın yazarların ve entelektüellerin etkili olamadıkları diğer alanlar gibi dergicilik faaliyetleri de oldukça kısıtlı olmuştur. Dergicilik faaliyetlerinin ivme kazanması Şule Yüksel Şenler ile birlikte olmuştur.

---

[170] Çakır, s. 43-78.
[171] Dulum, s.54
[172] Çakır, s. 59

Şule Yüksel Şenler tarafından 1967 yılında çıkarılan Seher Vakti dergisi, Cumhuriyet tarihinin ilk İslamcı kadın dergisidir. Müslüman kadının nasıl olması gerektiği, günlük hayatın İslamileştirilmesi, İslami eğitim ve annelik gibi konular dergide başlıca ele alınan başlıklar arasında gelmektedir.[173]

Yine bu yıllarda kadın meselesi İslamcı dergilerin ana gündemini oluştururken; özellikle erkek yazarlar ve düşünürler tarafından tartışılmıştır. Kadınların eğitim seviyelerinin artmasına paralel olarak bu dönemde 60'lı ve 70'li yıllarda kadın ve kadına dair her mesele İslamcı kadınlar tarafından ele alınmaya başlamıştır.[174]

Kadın meselesine dair tartışmalar II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte İslamcı dergilerde işlenmeye başlansa da kadınlar açısından asıl kırılma 1980'li yıllarla birlikte yaşanmıştır. Bora'nın da belirttiği gibi, 80'lerin ortalarından itibaren, İslami kesimde bir genç kadın kuşağı, söz ve kalemiyle birlikte kendisini göstermeye başlamıştır.

Bu eğilim 90'da belirginleşmiş, 2000'lere gelindiğinde ise İslamcı kadın yazar-entelektüel sayısında önemli sayıda artış yaşanmıştır.[175] Bulut'a göre 80'li yıllarda dergi sayılarındaki niceliksel artışa rağmen yine de az sayıda olan kadın dergileri arasında çok yönlü bir söylem analizi yapmak pek mümkün görünmemektedir.

Bu dönemde yayımlanan dergiler arasında müstakil kadın dergileri olmaları, aynı zamanda bizzat kadın yazarların yer alması ve güncel kadına dair meseleleri yansıtmaları bakımından Kadın ve Aile dergisi (1985-1999), Mektup dergisi (1985-2010), Bizim Aile dergisi (1988-2019) ve Kadın Kimliği dergisi (1995-1999) gibi yayınlar öne çıkmaktadır.[176]

Bu dergilerde hakim tema İslamcı kadının nasıl yaşaması gerektiği, İslam'ın kadına hangi sınırları çizdiği yönündedir. 80'lerden önceki yıllarda kadın meselesi annelik ve ev hanımlığı üzerinden değerlendirilirken, 80 sonrası dönemler feminizm dalgasının etkisi ve

---

[173] Zehra Yılmaz, "Küreselleşen İslam ve Türkiye'de İslamcı Kadınlar", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, SBE, 2013), s. 18.

[174] Sevgi Pınar Zeydan, "Türkiye'de İslamcılık ve Şehirli Dindar Kadın Kimliği: Şadırvan Dergisi Örneği (1976-1980), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, 2019), s.74-75.

[175] Bora, *1980-2000 Arası İslamcı Dergilere Panoramik Bir Bakış: Bir Arifenin Seyir Defteri* ,s. 130-131

[176] Bulut, *Rayet'ten Evrensel Kadın'a: İslamcı Kadınlar Kendi Konumlarını Nasıl İnşa Etti?,* s.57-58

başörtüsü mücadelesiyle birlikte kadının görünürlük kazanması, aktif olarak sahada yer almasına paralel olarak dergi içerikleri de değişime uğramıştır.[177]

İslamcı kadınların bireyselleşme temayüllerinin belirginleştiği ve kendi üzerlerine düşünmeye başladıkları dönem 1990'lı yıllara denk gelmektedir. Bu dönemin İslamcı kadınları açısından yaşanan en önemli gelişme 28 Şubat dönemiyle başlayan başörtüsü yasağıdır. Yılmaz'ın da belirttiği gibi, İslamcı kadınlar başörtü eylemleriyle bağımsız hareket edebilme ve örgütlenebilme kabiliyeti kazanmış, bir yandan maruz kaldıkları yasak nedeniyle sisteme eleştiriler getirirken diğer taraftan İslamcı erkeklere yönelik de eleştirel tutum geliştirmişlerdir.[178] Dolayısıyla 90'ların İslamcı kadın profili 80'lerin kadınlarından bir hayli farklılık göstermektedir. İslamcı kadınların kendilerine duydukları güvenin arttığı 90'lı yıllarda, kadınlar çıkarttıkları dergiler aracılığıyla okurlarıyla içten ve samimi diyalog kurmuş ve yaşanan sorunlara çözümler sunmaya başlamışlardır.

Dolayısıyla kadınların yeterli düzeyde mücadele ettikleri takdirde sorunlarını kendilerinin çözebilecekleri mesajı, kadın dergilerinde yansımalarını bulmuştur.[179]

---

[177] Özcan, s. 23

[178] Zehra Yılmaz, "Küreselleşen İslam ve Türkiye'de İslamcı Kadınlar", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2013), s. 21

[179] Schroeder, 2007, s.175

2. UYGULAMA: MEKTUP DERGİSİ'NDE KADIN İMAJI

2.1. Derginin Genel Görünümü ve İçeriği

Mektup dergisi, 1985 yılında "Kadınların kaleminden kadın erkek herkes için" spot cümlesiyle yayın hayatına başlamıştır. Uzun soluklu bir yayın hayatına sahip olan dergi, Türkiye'de döneminin en çok satış yapan İslamcı kadın dergisi olma özelliğini taşımaktadır. Derginin sahibi ve genel yazı işleri müdürü Recep Özkan'dır; ancak derginin temel direği Özkan'ın eşi, "Gençliğin İmanını Sorularla Çaldılar" adlı eserinden dolayı 163. maddeden hüküm giyen Emine Şenlikoğlu'dur.[180] Mektup dergisi, dönemdaşı dergilere kıyasla yayın kadrosunda kadınların yoğunlukta yer aldığı bir dergi olması bakımından değerli görülmektedir.

1985-2010 yılları arasında yayımlanan dergi; 2010 yılına kadar aylık, sonrasında da 3 aylık olarak yayımlanmış, toplamda 247 sayıdan oluşmaktadır. Kadın-erkek herkesi bilgilendirmek amacıyla yola çıkan dergi daha çok güncel ve sosyal sorunları sayfalarına taşıyarak bunları tartışmaya açmış ve sonuç olarak tamamıyla aktivist bir Müslüman kadın önerisi ile yayınını sürdürmüştür.[181] Dergide en fazla üzerine yazılmış konuların başında, kadının "mümine" rolünden sonra "mücahide" kimliğine yapılan vurgu gelmektedir. Zira Emine Şenlikoğlu, derginin 6. sayısında bu yargıyı destekleyen nitelikte şu cümleleri sarf etmektedir:

> "Ev işlerimiz ve şahsi vazifelerimiz dışında sorumluluklarımız var. Pek çok memlekette savaşan, zor durumlara düşen kardeşlerimiz var, onlar için dua ediyor muyuz? Onların zor şartlar içinde yaşadıklarını hatırlıyor muyuz? Gazetelerin, radyo ve televizyon programlarının ahlak üzerine savaş açtığını anlıyor muyuz? Yoksa bunlardan hoşlanıyor muyuz?

[180] Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan,* s. 205.

[181] Bulut, *Rayet'ten Evrensel Kadın'a: İslamcı Kadınlar Kendi Konumlarını Nasıl İnşa Etti?,* s. 64

> ...Ahirete günah veya sevaptan başka da bir şey götürülemiyor. Öyleyse bu altınlar, mobilyalar niye? Neden modaya tabi olunuyor da, İslam'a tabi olunamıyor? Müslümanım demek, İslamiyeti yaşamaya söz vermek demektir. Hep beraber sözümüzde duralım, kardeşlerim."[182]

Dergide okuyucuya verilmek istenen mesajlar genelde vurgulu bir tonda ve sert bir üslupla dile getirilmiştir. Örneğin, metinlerde yer alan bazı cümleler ve kelimeler koyu puntoyla ve büyük harflerle yazılmıştır. Bununla hedeflenmek istenen düşünceyi derginin genel yayın yönetmenliğini yürüten Emine Şenlikoğlu: "Bize göre dergi, eğer okuyucu uyuyorsa uyandırmalı; uyanıksa okuyucuya daha çok katkı sunmalıdır. Biz dergiciliğe böyle bakıyoruz."[183] sözleriyle ifade etmektedir.

Mektup Dergisinin Yazar Kadrosu: Ahmet Erkol, Aişe Varlı, Ali Nar, Arzu Kaya, Asiye Eracun, Aişe Aslı Sancar, Ayşe İslamoğlu, Ayşegül Aktürk, Aysel Zeynep Tozduman, Aynur Kahramanoğlu, Azize Yıldız, Bakiye Marangoz, Berrin Gök, Büşra Erarslan, Büşra Müftüoğlu, Çiğdem Yılmaz, Esma Balaban, Emine Şenlikoğlu, Emine Altınbaş, Emine Kılar Taştepe, Fatma Geldi, Furkan Er, Halis Aslan, Hatice Arpacı, Melahat Aktaş, Mevlude Uçar, Mehmet Çoban, Mine İzgi, Mümine Yüksel, Nurten Acar, Ramazan Özkan, Recep Özkan, Sabiha Ünlü, Saadet Çoban, Sevim Asımgil, Sümeyye Özkan, Serap Yavuz, Sümeyra Betül Toy, Sümeyra Özay, Şefika Durak, Şerife Tortop, Şule Akbulut, Şükran Baytan, Şükran Apaydın, Uğur Türkel, Yusuf Kerimoğlu, Zehra Zikriye Dönmez.

Mektup Dergisi'ni Oluşturan Bölümler: Derginin genel içeriğini oluşturan ana bölümler; Araştır, Bul ve Bil, Okuyucudan Gelen Mektuplar, Telefonla Röportaj, Siz Sorun Biz Söyleyelim, Fıkıh Köşesi, Hukuk Köşesi, Mücahideye Notlar başlıklarından meydana gelmektedir.

Bu ana bölümler dışında derginin içerisinde; Afganistan'ın işgali[184]siyonizm[185], kürt meselesi[186], kemalizm[187], emperyalizm, güncel siyaset[188] ve gündeme ilişkin bilgiler[189]

---

[182] Emine Şenlikoğlu, "Selamdan Sonra", **Mektup**, Sayı.6 (Temmuz, 1985), s.2.

[183] Emine Şenlikoğlu, -Mektup Dergisi Genel Yayın Yönetmeni- "Dergideki Söylem Değişikliği" konulu görüşme, İstanbul: 15 Ocak 2022.

[184] Serap Yavuz, "Afganistan Doğu Emperyalizminden Kurtuldu, Batı Emperyalizmiyle Uğraşıyor", **Mektup**, Sayı.89 (Haziran 1992), s.33.

verilirken derginin ana temasına uygun olarak kadına dair meseleler de geniş bir yer tutmaktadır.

Dergi, hiçbir gruba ait olmayan bağımsız bir çizgiye sahiptir. Tüm dini grupların kardeş olduğu, ayrışmaları ve çatışmaları bir kenara bırakmaları gerektiği derginin 13. sayısında şu sözlerle ifade edilmektedir:

> "Hiç kimseyi Nurcu, Süleymancı, Işıkçı, tarikatlı, Ak-….cı, ül.....cü, falan Partili gibi isimlerle ayırt etmiyoruz. Ölçümüz kim olursa olsun değişmez. Bir insan Müslümansa ona, Müslüman ismi yeterlidir. Biz hiç kimseyi bağlı oldukları hocaların adıyla anamayız. Cı ve cu eklerini kabul etmiyoruz. Ölçümüz Akaid noktasında fire vermeyen herkes için geçerlidir. ...Biz hiç kimseyi sınıflara bölmüyoruz, bizi de bölmelerine izin vermeyeceğiz. Kur'an'a tabi olan herkes hatalı da olsa kardeşimizdir vesselam."[190]

Emine Şenlikoğlu ile gerçekleştirilen görüşmede, kendisinin herhangi bir gruba ait olup olmadığı ve kendisini İslamcı olarak tanımlayıp tanımlamadığı sorusu yöneltildiğinde, cevap olarak; herhangi bir gruba ait olmadığı, mezhepçi olarak bile tanımlanmak istemediği, sade bir Müslüman olduğu yanıtı alınmıştır.[191] Fakat derginin kullandığı söylemler göz önünde bulundurulduğunda; hakim düzenin değişmesi ve İslami kurallara göre yeniden inşa edilmesi gerektiği yönünde dergide kaleme alınan birçok yazı mevcuttur. Yine dergi içerikleri incelendiğinde dönemin Milli Görüş çizgisiyle yakın temas halinde olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Şenlikoğlu her ne kadar İslamcı nitelemesini kabul etmese

---

[185] Emine Kılar, "Şu Siyonizm Dedikleri", **Mektup,** Sayı.2 (Mart 1985), s.6.

[186] Sabiha Ünlü, "Bombalanan Kürdistan Vurulan PKK Kampları mı, Yoksa!??", **Mektup,** Sayı.82 (Temmuz 1991), s. 7; Sabiha Ünlü, "Kürt Meselesi Bizim Meselemizdir", **Mektup,** Sayı.97 (Şubat 1993), s.4; Mektup, "Kürt Halkı: "İslam Düşmanı PKK ile Yine İslam Düşmanı T.C. Devletinin Silahları Altında Eziliyoruz", Sayı.107, 1993, s.26.

[187] Sabiha Ünlü, "Kemalizm Baştan Kokuyor", **Mektup,** Sayı.111 (Nisan 1994), s.2; Sabiha Ünlü, 1"881'den 1994'e", **Mektup**, Sayı.131 (Ocak 1996), s.12.

[188] Mektup, "Başbakan'a Cevap", Sayı.104, 1993, s.9; Mektup, "RP'nin Dördüncü Büyük Kongresi Hayırlı Olsun", Sayı.106,1993, s.37; Mektup, "Erbakan: Önce Anayasa'daki Din Düşmanlığını Çıkartın", Sayı.126, 1995, s.23; Emine Şenlikoğlu, "Refah Partisi'ni Desteklersek Ne Olur?", **Mektup,** Sayı.131 (Aralık 1995), s.2.

[189] Mektup "Cuma Namazı ve Hortlayan CHP", Sayı.125, 1995, s.5; Mektup, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Göz Bebeği Harbiye'de Neler Oluyor", Sayı.127, 1995, s.23; Mektup, "Mezarcı Davasında İlginç Gelişme", Sayı.127, 1995, s.27.

[190] Mektup, "Şu Şiarımız Bilinsin", Sayı.13, 1986, s.20-21.

[191] Emine Şenlikoğlu, -Mektup Dergisi Genel Yayın Yönetmeni- "Dergideki Söylem Değişikliği" konulu görüşme, İstanbul: 15 Ocak 2022.

de; derginin geliştirmiş olduğu söylemler ve faaliyetler İslamcılık ideolojisini sahiplenildiğine dair çok net işaretler taşımaktadır.

Derginin yayın hayatına hangi gayeyle başladığı ilk sayısında şu cümlelerle ifade edilmektedir:

> "Dedik ki: Kadınların da Rabbisi var... Kadınlar da şehit olabilirler... Kadınlar da mert olurlar... Kadınlar da erkekçe davasının sahibi olurlar... Ve... Kadınlar da bir İSLAMİ YAYIN ÇIKARABİLİRLER Sadece hanımların çıkardığı neşriyat yok. İslami mesuliyet taşıyan hanım kardeşlerimiz dini eğitim sahası bulamadıklarından ev köşelerinde çiçek işi, pasta işi ve nakış işleri ile zaman öldürmektedirler. İşte biz bu neşriyatla o kardeşlerimizi bu lüzumsuz işlerden kurtarıp, Allah'ın nasıl bir "kul" istediğini öğrenmeye ve öğretmeye çalışacağız."[192]

Mektup dergisi, başta kadınlar olmak üzere eğitim ve kültür düzeyi düşük bir kitleye hitap etmektedir. Ruşen Çakır'ın da ifade ettiği gibi, genellikle "halk İslamı"ndan gelme olan okuyucu kitlesi, derginin "halk İslamı"nın temellerini oluşturan bidat ve hurafelerle mücadele etmesi sebebiyle önce irkiliyorlar fakat derginin sunduğu fikirler ışığında çabuk uyum sağlıyorlardı.[193] Zira derginin genel yazı diline bakıldığında genel kitleye hitap edecek tarzda konuşma dilinin hakim olduğu görülmektedir. Yine derginin aynı sayısında ve 4. sayısında bu durumun nedeni olarak piyasada bulunan İslami kadın dergilerinin birçoğu dini bilgisi ve kültür seviyesi yüksek olan bir kitleye hitap ederken, eğitim seviyesi daha düşük kadınlara hitap edecek bir neşriyatın bulunmaması olarak ifade edilmektedir. Bu alandaki boşluğun fark edilip herkesin rahatça okuyup anlayabileceği sade bir dil kullanılması tercih edilmiştir.[194]

İslam'ı referans alarak yayın hayatına başlayan Mektup dergisinin, kadın sorununa İslami değerler ışığında çözüm getirme gayretinde olduğu, Batı terminolojisine karşılık hurafelerden arınmış İslam terminolojisinden hareketle çözüm sunulacağı dergide sıkça

---

[192] Mektup, "Besmele, Hamdele ve Salveleden Sonra İlk Söz", Sayı.1, 1985, s.2.
[193] Ruşen Çakır, **Ayet ve Slogan,** 12.Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2017, s.207.
[194] Mektup, "Besmele, Hamdele ve Salveleden Sonra İlk Söz", Sayı.1, 1985, s.2; Emine Şenlikoğlu, "Bu Dergi Nasıl Çıktı?, **Mektup,** Sayı.4 (Mayıs 1985), s.1-32.

vurgulanmaktadır. Nitekim bu yaklaşım derginin 151. sayısında şu sözlerle dile getirilmektedir:

> "Bize göre kadın, hurafeden uzak olarak İslam'la kucaklaşırsa gerçek yerini alacaktır. ...Eğer, kadın hurafelerden temizlenmiş, ifrat ve tefritten arınmış İslam'ı bulup kendisini orada görmezse; birbirinden daha iyi olduğunu iddia eden ideolojiler kurt gibi oyarak kadının benliğine girecektir... Onu daima zayıf, iradesiz, güçsüz ve şahsiyetsiz bırakacaktır. Bunları bildiğimiz için çağrımızı her zaman "İslam'a gir kurtul" şeklinde yaptık ve yapmaya devam edeceğiz... Zira kadının bugünü dünün aynısı."[195]

Konuyla alakalı derginin 69. sayısında kaleme aldığı yazıda Aysel Zeynep Tozduman, Allah inancından uzak beşeri sistemlerin insan hakları masalı adı altında kadınlara sunabileceği bir düzenden söz etmenin mümkün olmadığı, temel ahlaki erdemlerin Müslümanlara ait olması gerektiği, bu sistemlerin kadını "gelişmiş bir hayvan" olarak konumlandırdığını, İslam'ın ise kadına "Allah'ın emaneti" olarak gördüğü dile getirmektedir. Dolayısıyla kadınların insanca yaşamaya ihtiyaçları vardır; bu da içinde bulundukları sistemle doğrudan ilgilidir.

Bu bağlamda, kadının sorunu insanlığın sorunudur ve dolayısıyla da bu durum içinde yaşanılan sistemin bozukluğunun bir göstergesidir.[196]

Dergide ele alınan tüm yazıları iki ana tema altında toplamak mümkün. Bu temalardan ilki, Müslümanların dinlerinden bihaber oldukları, gerçek İslam'ı yaşayabilseler İslam düzenini kurabilecekleri ve zulüm altındaki Müslümanları kurtarabilecekleri savıdır. Bu sav da; tevhid, şeriat, cihad, iman, vahdet ve tağut gibi temel İslami terminoloji çerçevesinde ele alınan yazılarla ortaya konmuştur. İkinci hakim tema ise gündelik yaşama dairdir: kadınlara ait özel durumlar, cinsel yaşam, eşler arası ilişkiler ve eşlerin birbirlerine karşı görevleri gibi konuların dışında; eşcinsellik, feminizm, örtünme gibi güncel tartışma meseleleri etrafında da tavırlar geliştirilmiştir.

---

[195] Mektup, "Önsöz: Kadının Öncesi",Sayı.151, 1997.

[196] Aysel Zeynep Tozduman, "Kadının Problemleri Erkekten Ayrı Düşünülemez", **Mektup,** Sayı 69 (Ekim 1990), s. 4-5.

Özel olarak, kadına ilişkin ele alınan yazılar ise üç ana tema altında toplanabilir. Bunlardan birincisi, Batılı değerlerin inşa ettiği kadın imajına eleştirel bakış; ikincisi, İslami kaynaklara referansla önerilen "Mücahide" kimliğine yapılan vurgu; üçüncüsü ise Cumhuriyet karşıtı söylem ve yüceltilen kadın sahabilerdir.

2.2. Derginin Genel Yayın Yönetmeni: Emine Şenlikoğlu

Emine Şenlikoğlu, 1953 yılında Giresun'un Dereli ilçesinin Ambaralan Köyü'nde doğmuştur. Daha sonra ailesiyle İstanbul'a taşınan Şenlikoğlu, İlkokulu dışarıdan bitirmiştir. Ardından İstanbul İmam Hatip Lisesi'ni de dışarıdan okuyarak 1996'da mezun olmuştur. Hidayete ermeden önce modelistlik yapmış, bir dönem Zeki Müren'in atölyesinde çalışmıştır. Yirmi üç yaşında hidayete eren Şenlikoğlu, öncesinde Hristiyanlık dinini araştırdığını dile getirmektedir. İslam dinini kabul ettikten sonra tesettür olarak çarşafı tercih eden Şenlikoğlu, Recep Özkan ile evlenmiştir.[197] Ayrıca El-Ezher Üniversitesi'nde İslam dini üzerine araştırmalarda bulunmuştur. İslami ilimler alanında özel dersler de alarak kendini yetiştirmiştir.[198]

Kamil Yeşil, Şenlikoğlu'nun hem Türkiye Müslümanlarının hem laik kesimde hem de Batı'da ilgi odağı olmasının sebebi olarak, 1980 askeri cunta döneminde uygulanan baskılara rağmen İslami değerler hakkında cesur bir tavır sergilemesi olarak değerlendirmektedir.[199] Döneminin hidayet romanı yazarları içerisinde en katı ideolojik hattı savunan Şenlikoğlu, eserlerinde çağdaş değerleri en sert biçimde eleştirmektedir.

Öyle ki İmamın Manken Kızı adlı romanında TV kanallarını İslami olan/isyani olan şeklinde bir ayrım yapmaktadır. Benzer şekilde Batılı yaşam tarzının Türkiye'de yerleşmesine

---

[197] Kamil Yeşil, "EmineŞenlikoğlu (1953-)", Lütfi Sunar (Ed.), "**Bir Başka Hayata Karş": 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler** içinde, İstanbul: İDP, 2019, Cilt.4, s. 84.

[198] Şenlikoğlu 2012'de Artvin'de davet edildiği bir toplantıda kendisini anlatırken Karadenizli Gürcü göçmeni bir ailenin kızı olduğunu söyleyerek evli ve iki çocuk annesi olduğunu ifade eder. Şenlikoğlu eğitimin önemini vurgulayarak niçin okumadığını şu şekilde açıklıyor: "Beni ilkokuldan sonra babam okutmadı ancak ben okumak istiyordum. Yıllar sonra ilk, orta ve lise öğrenimi dışarıdan tamladım. Şu an üniversiteyi de okuyorum. Araştırmacı kişiliğimle ilk İncili okuyarak başladım. Kiliselere gittim ancak Kuran'ı incelememle İslam dini bana hak yolunda ilerlemem için yol açtı. Ben İslam dinini tanımaya ve yaşamaya 23 yaşında başladım." Bkz: http://www.08haber.com/haberGoster.php?hid=8071, 22.03.2022

[199] Yeşil, *Emine Şenlikoğlu (1953-)*, s. 84.

neden olduğu için Atatürk ve inkılaplarına karşıdır. Bu karşı tavrının en net ifadesini Maria adlı romanında görebilmek mümkündür.[200]

İslami edebiyat anlatılarında genellikle işlenen ”hayatta ne yapmalı ne yapmamalı?” sorulara cevap olacak öğretiler Şenlikoğlu’nun eserlerinde sıklıkla yer almaktadır.[201] Emine Şenlikoğlu’nun diğer bir tavrı da yanlış İslami uygulamalara ve görüşlere karşıdır. Örneğin 1984 yılında kaleme aldığı ve laikliğe aykırı suç işlemekten dolayı 2,5 yıl hapis cezasına çarptırıldığı Gençliğin İmanını Sorularla Çaldılar adlı eserinde bunun yansımaları görülmektedir:

> “Türkiye’de dini, İslam’ı bilmeyen insanların anlattığı gibi zannediyorlar. Bir masal, bir cinayet anlatıp, İslam budur deniliyor. Karşıdaki şahıs İslam’ı bilmediğinden hemen inanıyor. Okulda öğretmenler, Kur’an-ı Kerim’in içindekileri anlatsa devlete, yani İslam’a karşı gelmiş olacaktır. Çünkü Kur’an’da din işleri ile devlet işleri birbirinden katiyyen ayrılmaz. Kim ayırırsa İslam’da çıkmış olduğunu bildirir. Kur’an-ı Kerim bir hayat nizamıdır.”

Emine Şenlikoğlu, romanlarında ve öykülerinde Batılı yaşam tarzını eleştirir. İslami yaşam tarzının dışına çıkmış, dini bir kenara bırakmış kişileri; hurafelere inanıp İslam dinini yanlış anlayan, anlatan ve bu yönde bir nesil yetiştiren ebeveynleri işlemiştir. Eserlerinde geleneksel İslam’ın modern hayattan etkilendiğini, İslam’ın yıpratıldığını savunur ve geleneksel İslami yaşantıyı eleştirir.

Modern hayatın beraberinde getirdiği kimi ilişkiler ve yaşam tarzları da Şenlikoğlu’nun romanlarında yer alan bir diğer konudur. Kadın ve erkeğin flörtü en çok karşı çıkılan ilişki tarzıdır. Şenlikoğlu, bu ilişki biçiminden en çok da kızların olumsuz etkilendiğini savunur.

Yazarın eserleri okurlarını iyi, doğru, ahlaklı, İslami değerlere uygun bir yaşam tarzı biçiminin benimsemeleri yönünde öğütlerin bulunduğu; didaktik yönü ağır basan basit bir

---

[200] Veli Uğur, “1980 Sonrası Türk Edebiyatında Popüler Roman”, (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2009), s. 394-396.

[201] Çayır, s. 56.

kurguya sahiptir. Yazar metinlerinde bol bol birbiriyle tezat teşkil eden kişi ve kavramlar yer alır. Bunun sebebi de, iletmek istediği mesajı net bir şekilde okuyucuya aktarmak istemesidir.

Bu tavrı ve üslubu kimilerince eleştirilse de onun asıl amacı mesajını okuyucuya direkt ulaştırmaktır. Bu bağlamda Şenlikoğlu, ”mesaj en vurucu yerinden başlarsa muhataba ulaşır” anlayışına sahiptir.[202]

Yine Şenlikoğlu, eserlerinde cezaevi anılarını, orada yaşadığı sıkıntıları sıkça konu edinmiştir. Yazar, eserlerinde kendisine hapis cezası veren zihniyeti eleştirel bir tutumla sorgulamış ve mağduriyetini dile getirmiştir. Konuyla alakalı Şenlikoğlu'nun Mektup dergisinde yaptığı bir röportajda şu ifadeleri dile getirmektedir:

> ...İşte ben Tarih yazan Milletin evladı olduğumdan hapishanedeyim?... Suçum Dinime sansür çekmedim, Dinde reformu kabullenecek kadar bunak, zavallı ve de kafir olmadım Elhamdülillah. Karşıma Müslümanları cezalandıran kocaman zannettikleri 163. Maddeyi çıkardılar. Halbuki 163 Milyon kere geçilir. Kim bilir belki bir gün aynı madde ile yargılanır bir fert gerçekten öldükten sonra dirileceğine inanıyorsa, bütün çarpık sistem ve kanunlar onun gözünde sinek kadar bile değildir. Kendi gücüne göre karşı koyar ve koymalıdır da. Ben şahsen belki amel yönünden eksiğim fakat buna rağmen bir milyon başım olsa birini dahi Tagut'un karşısında eğmem.[203]

Kamil Yeşil'e göre Şenlikoğlu'nun sahip olduğu tavır ve sarf ettiği sözler, daha önce Türkiye'de başka yazarlar, vaziler, siyasetçiler ve gazeteciler tarafından defalarca dile getirmelerine rağmen yazarı bu noktada önemli kılan husus, zor zamanda ve bir kadın yazar tarafından ilk kez dile getirilmiş olmasıdır.[204]

Şenlikoğlu'nun Mektup dergisinin Genel Yayın Yönetmenliği'ni yapmasıyla ve başka eserleriyle popülerliği daha yaygınlaşmıştır. Türkiye'nin değişik illerinde ve dış ülkelerde konferanslara, televizyon programlarına katılmıştır.

---

[202] Yeşil, *Emine Şenlikoğlu (1954-)*, s. 84
[203] Mektup, ”Hikmetyar'ın Emine Şenlikoğlu'yla Yapmış Olduğu Mektupla Röportajı“, Sayı.14, 1986, s.16.
[204] Yeşil, *Emine Şenlikoğlu (1953-)*, s. 85.

Tesettürlü bir kadın olarak katıldığı programlarda çeşitli kimselerle girdiği polemikler sayesinde İslamcı camia içerisindeki temsiliyeti önem kazanmıştır.[205]

Feminizme açıkça karşı olduğunu dile getiren Şenlikoğlu, kadın söyleminin inceltildiği yerlerde feminizme yaklaşmaktadır. Milli Görüş çizgisine ve Erbakan'a bağlılığı ile bilinen Şenlikoğlu, söylemleri entelektüel olmayan ve konuları Ehli Sünnet çerçevesi bağlamında değerlendirir. 60 küsur eseri kaleme almış, yüzlerce yerde konuşma yapmış önemli bir portre olarak varlığını devam ettirmektedir.[206]

Bu eserlerden bazıları ise şunlardır: Gençliğin İmanını Sorularla Çaldılar, İmamın Manken Kızı, Bize Nasıl Kıydınız?, İdamlık Genç, Çin İşkencesi, Sabıkalı ve Dul, Vicdan Azabı, İslam'da Erkek, Müslüman Kadın Avrupa'da, Maria,Ülkemi Arıyorum. Bu eserleri dışında şiir, öykü deneme, anı, gezi yazısı ve röportaj türünde de eserler kaleme almıştır.

Özetle, Emine Şenlikoğlu'nu bugünlere taşıyan ve kendisinden hala söz ettiren, İslamcı ideolojiye özellikle kadınlar açısından yaptığı katkılar yanında, onun insan olarak samimive, dobralığı; fikri olarak da kendi ideolojisine adanmışlığı ve hesapsız oluşudur, denebilir.

2.3. Mektup Dergisinde Kadın İmgesi

Mektup dergisi kendi dönemi içinde diğer İslamcı kadın dergilere nazaran oldukça farklı bir kadın profili sunmuştur. Mücahide, militan ve aktivist bir kadın önerisiyle yayın hayatına başlayan dergi, Müslüman kadınların sorunlarını ele almıştır. Dönemin özelliğini yansıtır nitelikte, Batı ile mücadelede kadının da İslam'ın bir neferi olduğu vurgulanmaktadır. Dergi, "Hak davada biz de varız!" kapak yazısıyla Müslüman kadına çağrıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, derginin ilk muhatabı "Ey Müslüman Hanımlar" yazısıyla Müslüman kadınlar olmuştur:

---

[205] Yeşil, *Emine Şenlikoğlu (1953-)*, s. 85.
[206] Yeşil, Emine Şenlikoğlu (1953-), s. 85.

"...Dinimizi tanımak sevmek mi istiyoruz? O halde; dikkat etmemiz gereken konulara artık eğilmemiz gerekir. Bunun için de çevre atmosferinden kurtulup, İslam atmosferine girmemiz gerek. Ve de el işi, pasta işi, çiçek işi gibi ömrü sömürüp ahirette hiçbir faydası olmayacak olan işleri terk edip dinimizin sahibi olmamız gerek. Dinimizi başkalarına tanıtan olmalıyız. Dinimizin savunucusu ve askeri olmalıyız. Dinimizin düşmanı olan kadınlar uyuyor mu ki, biz uyuyalım? Hayır, hayır... Uyumak Müslüman kadınlara yakışmaz."[207]

Radikal bir görüşe ve dile sahip diyebileceğimiz derginin kadın kurgusu da bu yönde inşa edilmiştir. Bu bağlamda, Müslüman kadının tesettürünü çarşaf, peçe ve eldiven olarak tanımlamıştır. Derginin birçok sayısında ellerinde kalaşnikof bulunan çarşaflı kadınların fotoğraflarına ve illüstrasyonlarına yer verilmiştir. Tesettür, kadın için kamusal alanda güvenle yer alabilmenin meşru yoludur. Müslüman kadının Batı taklitçisi olmamasını, dişiliğiyle değil şahsiyetiyle var olması gerektiğini vurgulayan dergi, bu nedenle örtünme ve tesettür üzerinde titizlikle durmuştur:

"Hanımlar! Kıyafetimiz de mühim... Sokağa çıkarken elbise giymek Allah-u Teala'nın emridir. Bu elbiselerin en güzeli çarşaftır. Hiçbir zaman evdeki kıyafetle sokağa çıkamayız. Çıkarsak kendimizi şehvetli bakışlara arzetmiş oluruz. Müslümanlar için bir fitne olur çıkarız. Kulağımıza küpe olsun!

Evimizde beyimize karşı cazibemizi artırmak, dışarıda ise, tam tersine cazibemizi azaltmak temel düsturumuzdur. Yani içeride çekici dışarıda itici olacağız."[208]

Mektup dergisi, kadının annelik rolüne dönemdaşı dergilere nazaran daha az yer vermiştir. Emine Şenlikoğlu ile yapılan görüşmede, Şenlikoğlu, derginin çıktığı yıllarda kadının annelik rolünü birçok derginin konu edindiğini, o nedenle Mektup dergisinin asıl gayesinin dava ruhunu ön plana çıkartarak alandaki boşluğu kapatmak olduğu; bununla birlikte kadının annelik rolünün çok önemli olduğu, dergide daha fazla yer alması gerektiği yönünde

[207] Mektup, Sayı.1, 1985.
[208] Hatice Tuman, "Çiçekler Rahmetle Büyür", **Mektup,** Sayı.31 (Ağustos 1987), s.27.

bir değerlendirme Kadınlık kimliğinin konumu daha çok mücahide kimliği içinde eritilmiştir. Bunu, derginin "Mücahideye Notlar" başlıklı birçok yazısında görebilmek mümkün.

Kadınların da erkekler gibi çevresine ve ailesine İslam'ı anlatma noktasında vazifeleri vardır. Bu nedenle, kadının asli görevi mücahide kimliğiyle kamusal alanda yer alması ve İslam nizamının topluma yerleştirilebilmesi için kadının da erkek kadar gayret göstermesi olarak tanımlanmaktadır. Dergide mücahide kimliğinin, Kur'an ayetleriyle de desteklenerek, nasıl ve hangi şartlara bağlı kalınarak yerine getirilebileceği de açıklanmıştır:

> "Davetçi olan Müslüman erkekler, İslam'a davet ettikleri gibi, Müslüman kadınlar da hemcinsleri olan gafil Müslüman kadınları ve iman etmemiş kadınları İslam'a davet edeceklerdir. Onların, kadınlara yaklaşımları ve davetleri en tesirli bir hareket olur. …Mü'min erkeklere emredilenler, Mü'min kadınlara da emredilmiştir. Mü'min kadınlar, her sahada ve her konuda mü'min erkeklerin yardımcılarıdır. İman etmiş Müslüman erkeklere emredilenler, gücü nispetinde Müslüman kadınlara da emredilmiştir ve farz kılınmıştır İşte bu konu, mücahidenin konusudur.
>
> Bu vazifeyi yüklenecek ve cephedeki Müslüman erkeklerin cihad ettiği gibi cihad edecek Müslüman mücahideler, Müslüman olsun veya olmasın hemcinslerine İslam'ı tebliği ulaştıracak, Allah'ın izniyle hidayet bulmalarına vesile olacaktır."[209]

Dergide kadın ve erkek eşitliği üzerine çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Mutlak manada kadın ve erkeğin eşit olamayacağı "fıtrat" meselesi üzerinden temellendirilmiştir.

Kadın ve erkeğin ancak Allah'a kulluk ve yaratıcı tarafından kendilerine verilen vazifeleri yerine getirme noktasında adalet yönünden eşit olduğu vurgulanmıştır.[210] Konuyla alakalı başka bir ifade de şöyledir:

---

[209] Mektup, "Mücahideye Notlar, Niçin Mücahide?", Sayı.28, 1987, s.26-27.
[210] Mektup, "İslam'da Kadın Erkek Adalet Yönünden Eşittir", Sayı.18, 1986, s.16.

> "Kardeşlerim, kadın erkek eşitliği tantanalarına artık aldanmayın... En güzel eşitliği adaleti ile Allah vermiştir. Kadınlara yaradan mı daha güzel hak verir, yoksa kadınları sömüren mi?... Unutmayın, bir erkekle bir kadından oluşan bir çifte, ellişer kilo yük vermek eşitlik kanununa girer, fakat adalet adalet kanununa girmez. … Ey Yalancılar... Kadınla erkeği eşit isteyen sizler; siz o kadınları yaratandan daha mı fazla düşünüyorsunuz?... Siz önce Allah'a olan hakkınızı, yani Allah'ın hakkını ödeyin de ondan sonra hikayelerinize devam edin..."

Cemiyetin kurtarılması misyonuyla hareket eden dergi, kadının aile kurumuna etkisinin büyüklüğünü, topluma olan etkisinden ve öneminden ileri geldiğini ifade etmektedir. Bu anlamda dergi, kadının topluma karşı birtakım sorumlulukları olduğunu, bu sorumlulukların da yaratılış itibariyle yerine getirilmesi gereken kurallar olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü kadının, hem cemiyetin yarısını oluşturması itibariyle hem de nesilleri meydana getirmesi ve yetiştirmesi sebebiyle vazifeleri daha da önemli görülmektedir. Zira İslam dini de kadını yücelterek onu haklarında ve görevlerinde erkeğe ortak yapmış; kadının siyasi, medeni ve her türlü haklarını kabul ederek insan olarak muamelede bulunmuştur.

Bu bağlamda, kadın ve erkeğin arasındaki farklılığın fıtri olduğu, görevlerinin ayrı olması yine kadın ve erkeğin haklarını korumak için getirilmiştir. Kadın ve erkek birbirlerinden ayrı değil ancak birbirlerinin tamamlayıcısı olarak kabul edilmiştir.[211] Dergide bu husus şu şekilde ifade edilmektedir:

> "Kadın ve erkek arasındaki kuvvetli fıtri çekicilik aralarındaki ilişkinin ilk esas dayanağıdır. Bundan gaye zevk ve benzeri şeylerden önce insan neslinin devamını sağlamak ve hayat zorluklarına tahammül için yardımlaşmaktır.
>
> ...İşte İslam'ın kadına bakışında göz önüne aldığı esaslar bunlardır ve bu esaslara göre İslam'ın hakim kanunları gelmiş ve iki

[211] Sebahat Boynukalın, "Kadının Asli Vazifeleri", **Mektup**, Sayı.29 (Haziran 1987), s.33.

> cins arasında birbirinden istifade edecek ve birbirine hayatın çeşitli hallerinde yardımcı olacak şekilde beraberlik sağlamıştır."[212]

Dergi, İslam'dan önceki medeniyetler ve farklı dini kültürlerdeki kadının konumu ile İslam dininin kadına bakışını karşılaştırmalı bir şekilde ele almıştır. Eski medeniyetlerde ve diğer dinlerde kadının lanetli, şeytan, fitneci, baştan çıkarıcı olarak kabul gördüğü ve hakları ellerinden alınmış köleler gibi muamele gördükleri ifade edilmiştir.

Buna karşın İslam dini kadına değer, özgürlük ve haklarını vermiş, bunun yanında İslam'ın kadına toplumun her alanında birçok vazife vererek kadını erkekten ayrılmayan bir parça olarak konumlandırmıştır.[213] Başka bir yazıda, batıcı taklitçiler olarak nitelendirilen bir kesimin İslam'da erkeğin çıkarının gözetildiği, kadının erkekten daha aşağı bir varlık olduğu, çok eşlilik ve iki kadın şahidin bir erkeğe eş tutulması gibi konularda değerlendirmelerde bulunmaları eleştirilmiş ve İslam'ın kadına bakışı şu ifadelerle açıklanmıştır.

> "...Kesin olan şudur ki: İslam; kadın ve erkeğe aynı hakları tanımamıştır. Yani İslam hiçbir zaman kadınlar konusunda erkeklere hukuki bir üstünlük ve ayrıcalık tanımamıştır. İslam'ın insanlara tanıdığı eşitlik ilkesi; kadın ve erkek içindir. İslam kadın ve erkeğin eşit haklarına karşı değildir. İslam, onların aynı haklara sahip olmalarına karşıdır... İslam'ın kadın ve erkek için her alanda aynı haklar vaz etmediği açıktır. Onlara her alanda aynı sorumluluk ve cezaları yüklememiştir. Ayrıca İslam'ın kadın için tanıdığı haklar, erkeklere tanıdığı haklardan değer açısından daha mı azdır? …Kur'an kadını, günah ve vesvese unsuru olma, küçük şeytan olma ithamından kurtardı. ...Allah'a yakınlık cinsiyet ile ilgili değildir. İman ve amel ile ilgilidir. İster erkek olsun ister kadın."[214]

---

[212] Sebahat Boynukalın, "Kadının Asli Vazifeleri", Mektup, Sayı.29 (Haziran 1987), s.33-34.

[213] İ.Kalkan, "İslam'dan Önceki Medeniyetlerde ve İslam'da Kadının Konumu", **Mektup**, Sayı.153 (Ekim 1997), s.35-36.

[214] Aydın Yıldırım, "Kur'an Açısından Kadının Konumu", Mektup, Sayı.125 (Haziran 1995), s.26-28.

2.3.1. Kadının Toplumdaki Konumu

Dergide kadın, toplumda mücahide olarak nitelendirilen kimliği ve tesettürüyle vazifelerini yerine getirmesi gereken bir tipoloji olarak sunulmuştur. Toplumda erkeğin sorumluluklarını yerine getirdiği, yönlendirici etkisi olduğu gibi kadının da görevlerini hakkıyla yapması ve toplumu İslamileştirme noktasında yönlendirmesi gerekmektedir. Her ne kadar kadınların erkeklere kıyasla daha hassas, kırılgan ve zaafları olsa da mümine kadın, Müslümanca yaşamayan erkeklerden daha üstün tutulmuştur. Bu bağlamda Müslüman kadının nelerden uzak durup neleri yapması gerektiği de şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Sevgili kardeşlerim içimizdeki boşluğu neden tutku haline getirmiş, dedikodu, elişleri, dantel, pastalar, kekler, kurabiyelerle doldurmaya çalışıyorsunuz. ...Muhterem hanım kardeşlerim, artık toparlanmak ve Rabbimize dönmek, onun Resulünün yolundan gitmek zamanı çoktan geçmek üzere, ölüm bizi gaflette yakalamadan uyanmamız lazım. Yaşadığımız hayat, sizi ve çevrenizi de mahvediyor.
>
> . ...Olgun, bilgili, beş vakit abdestinde, namazında, maddi ve manevi kirlerden arınmış, tertemiz bir Müslüman bir hanımefendi olun, sözleriniz varlığınız huzur versin çevrenize. Tüm özentilerden uzak, mütevazi günlük hayatınızla. Rabbinize dönün, onun ayetlerine sarılın. Örnek bir Müslüman anne, Müslüman bir komşu, Müslüman bir hanımefendi olun. Kendinizi ve çevrenizi huzura kavuşturun. Evladınızı da bu batak dünyasından kurtarın. Dünya ve ahiret saadetine ermiş, mutlu, İslam'a ve topluma faydalı şahsiyetler olarak yetiştirin."[215]

Dergide kadın, toplumu meydana getiren iki cinsten biri olarak ele alınmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki rollerde tamamlayıcılık vurgusu yapılmaktadır. İki cins arasındaki iş bölümü fıtrat merkezli ele alınarak normalleştirilmiş ve belli bir sisteme bağlanmıştır. Bu görev taksimindeki kadının konumu aile içindeki rolüdür:

---

[215] Azize Yıldız, "Bir Dakika", **Mektup,** Sayı.15 (Nisan 1986), s.28.

> "İslamiyeti yaşama ve yaşatma hususunda hanım erkek müşterek hareket etmeli, fikir, inanç ve hareket birliği içerisinde olmalıdır. ...Bizde hanım erkeğin, erkek hanımın tamamlayıcısı ve desteği durumundadır ki, bu bir bakıma, erkeğin morali, ruhi durumu kıvamında olduğu zaman hizmeti de iyi yönde gelişecek, verimliliği artacak demektir..."[216]

İslamcı düşüncede kadın ve erkek arasındaki ayrım fıtrat temelli ele alınarak iki cins arasındaki roller keskin hatlarla çizilmiştir. Bu geleneksel anlayış günümüzde bazı İslamcı düşünürler tarafından halen sürdürülmektedir.

Nitekim Emine Şenlikoğlu'nun bu konudaki düşüncelerinde bir değişime gitmediğini, "Kadın ve erkek arasında fıtrata dayalı görev taksimi vardır. Bir kadın önce Allah'a kuldur, sonra anne-babasının evladı, kocasının eşi ve çocuğunun annesidir."[217] ifadelerinden anlamak mümkündür.

Konuyla alakalı başka bir yazıda, yazarın misafir olarak evlerine konuk olduğu Pehlivan Dayı isimli şahısla yaptıkları sohbete yer verilmektedir. Pehlivan Dayı'nın kadınlar hakkında yaptığı "kadınların aklı eksik", "kadınlar şeytandır", "kadınların sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin" değerlendirmelerini yazar sert bir dille eleştirmiştir:

> "Pehlivan Dayı ile konuşmanın, tartışmanın faydasız olduğuna inandığımdan susmayı tercih ettim. Yalnız kalınca düşünmeye başladım. Türkiye'de kadın olmanın zorluklarını... İnsanca yaşamanın ne denli güç olduğunu... Bu uğurda mesafe almanın bela bir iş olduğunu bir kez daha anlamış oluyordum.Var olan adaletsizliğe dur denilmeliydi. Elbet ilahi irade, iş bölümü ve ödev farklılığını sosyal hayatın icapları arasında saymıştı.
>
> Ancak, erkek kadın ayrımında, birbirini öbürüne tercih etmiş değildi. Kadını yarım insan ya da hayvan, erkeği beyefendi makamına ulaştırmamıştı. Allah'a karşı olan ödev ve

[216] Mektup, "Müslüman Kadın ve Müslüman Erkek: İslam'a Hizmette Kadının Yeri", Sayı.148, 1997, s.33.
[217] Emine Şenlikoğlu, -Mektup Dergisi Genel Yayın Yönetmeni- "Dergideki Söylem Değişikliği" konulu görüşme, İstanbul: 15 Ocak 2022.

sorumluluklarda, kadın muaf mıdır ki, onu hep aşağılar, hayvani sıfatlarla manalandırırız?"[218]

Dergi kadının, toplumda cinsel kimliğiyle değil birey olarak, mümine olarak var alması gerektiğinden söz etmektedir. Süslenerek dişiliğini ön plana çıkan kadınları Hristiyan kadınlara benzetmektedir. Toplumdaki en büyük fitne ve fesadın kaynağı olarak Allah'ın emrettiği tesettürü layıkıyla yerine getirmeyen kadınlar gösterilmiştir:

> "Gerek kadınları, gerekse erkekleri, sosyal hayat içinde en fazla günaha sevk eden konu, kadınların Allah'ın "örtünme" emrine itaat etmeme konusudur.
>
> ...Allah (cc) Kur'an'da, mümin kadınların örtünmelerini ve evlerinde oturmalarını emretmiş, bir ihtiyaç için çıktıklarında fitne ve fesada sebep olmamaları için, onları ziynet yerlerini göstermekten, yabancı erkeklere lüzumlu bir şey söylerken yumuşak söylemekten nehy etmiştir. En büyük fitne ve fesat, Müslüman kadınların çoğunun kısa ve dar elbise giymek, taranıp süslenerek saçlarını ve ziynet yerlerini göstermek, saç eklemek ve peruk takmak konusunda Hristiyan kadınlara benzemeye özenmeleridir."[219]

Kur'an ayetlerinin, örtünme ve ziynet gibi, kadını ilgilendiren konularda direkt olarak kadınlara seslendiği, cihat ve İslam'a hizmet noktasında ise cinsiyet ayrımı yapmadan kadın ve erkeğe sorumluluklar yüklediği ifade edilmektedir. Müslüman kadın İslam'ın doğuşundan devlet oluşuna kadar aktif rol üstlenmiştir. Dergide, önceki yaşamında İslami kurallara riayet etmeyen, daha sonraki dönemde İslami anlayışında değişimlerin olduğunu ve mücahide kimliğiyle var olduğunu dile getiren Mısırlı Safinaz Kazım ile yapılan röportajda, Müslüman kadının toplumdaki rollerine dair meseleler ele alınmıştır:

> "Kur'an bize 'Ey erkek' veya 'Ey kadın' diye hitap etmiyor. Bilakis, Ey İnsanlar, Ey Mü'minler, Ey kafirleri Ey

[218] Remiz Çayır, "Erkekler Kadınları Tanımıyor", **Mektup,** Sayı.166 (Kasım 1966), s.13.
[219] Azize Yıldız, "Benden Sonra Erkeklere Kadınlardan Daha Zararlı Bir Fitne Bırakmadım", **Mektup,** Sayı.17 (Haziran 1986), s.9-11.

> zalimler, Ey münafıklar!.. diyehitab ediyor. ...Çünkü Müslüman kadın İslam toplumunun bir parçasıdır. İslam toplumunun menfaati için yapılan bütün çalışmalarda Müslüman kadın daima konumunu korumak mecburiyetindedir. Yani Müslüman kadın erkeğinin yanında olması zorunludur. Müslüman erkeğin İslami uyanışına sebep olan etken Müslüman kadına da vesile olmuştur. Müslüman kadının uyanış sebebini erkeğin uyanış sebebinden ayırdedemeyiz."[220]

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere kadının toplumda bireysel kimliğiyle yer alabilmesi ümmetin faydası çerçevesiyle sınırlandırılmıştır. Zira röportajın devamında Müslüman kadın için en ideal olanın evinde oturup Müslüman evlatlar, nesiller yetiştirmesi ve eşine hizmet etmesi olduğu dile getirilmektedir. Bununla birlikte toplumdaki cehalet tozunu ortadan kaldırma ve insanları İslam'a davet etme görevleri gereğince günün koşullarında bu mümkün görünmemektedir.[221]

Aile, modern düşüncelerde olduğu gibi İslamcılık'ta da toplumun en önemli kurumlarından biri olarak kabul edilmektedir. Dergideki kadın ve aileye dair yazılarda da toplum düzeninin devamı için aile kurumuna atfedilen değerin büyük olduğu görülmektedir. "Milliyetçi projenin sömürgeciliğe karşı 'manevi alan'ı kendi bölgesi olarak ilan etmesine benzer şekilde, İslamcılar da bugün 'manevi alan'ı muhafaza ederek kapitalist kültüre direnmeye çabalar. Ancak bu muhafaza milliyetçiliğe benzer olarak manevi alanın olduğu gibi kalmasını değil, manevi alanın İslamcılık içinde yeniden şekillendirerek hayata geçirilmesini içerir."[222] Bu bağlamda kadınlar aile içerisinde erkekler lehine sürdürülen ilişkileri yeniden şekillendirmede aktif rol üstlenmişlerdir, denebilir.[223] Dergide, toplumda ve İslam'ın yayılmasında Müslüman kadının rolünün çok önemli olduğu vurgulanmakta, bu önemin sebebi olarak da yetiştirdiği nesiller gösterilmektedir. Aile yapısı ne kadar güçlüyse

---

[220] İsmet Fevzi, "Mısırlı Bir Mcahide Safinaz Kazım ile", Mektup, Sayı.17 (Haziran 1986), s.12-13.
[221] İsmet Fevzi, "Mısırlı Bir Mcahide Safinaz Kazım ile", **Mektup,** Sayı.17 (Haziran 1986), s.13.
[222] Yılmaz, *Dişil Dindarlık,* s.167-168.
[223] Yılmaz, *Dişil Dindarlık*, s.168.

gelecek nesiller de aynı nispette iyi yetişmiş birer insan olarak toplumdaki yerlerini alacaklardır. Kadınlar ise bu güçlü ailenin temeli olarak görülmektedir:

> "Müslüman kadının, yetiştirdiği şehitler ve gazilerin yaptığı tüm hizmetler ve kazandığı sevaplar da onu yetiştiren kadının payı aynı miktardadır. Allah (cc) katında aynı sevabı almaktadır kadın. Demek ki: kadının onu yetiştirmesi, İslam'ın kadına yüklediği ve kadından beklediği en önemli vazifesidir... Kadının büyüklüğü bu noktada yapacağı çalışmanın keyfiyyetiyle doğru orantılıdır. Bu çalışmanın yapılabilmesi ancak sağlam bir aile yapısıyla mümkündür. Ailenin sağlamlığının ölçüsü erkekten ziyade kadınla muteberdir... Kadın, ailenin namusu, iffeti ve zarafetidir. Kadın, ailenin hocası, doktoru, aşçısı, işçisi ve organizatörüdür... Bütün bu vasıflara haiz bir Müslüman kadın, cemiyetin en şuurlu, en dengeli, en sağlam ve en adil gencini yetiştirir... İdeal bir İslam gencini..."[224]

Türkiye'de 90'lı yıllarla birlikte kendisini göstermeye başlayan feminizm ve kadın hareketi, dergi çevresinin de ilgi alanına girmeye başlamıştır. Zira 2000'li yıllara yaklaşırken dergi, 151.sayısının kapak konusu olarak "2000'li Yıllarda Kadın" temasına yer vermiştir. Bahsi geçen sayının önsözünde çağdaş ideolojilerin kadın haklarını savunurken ikircikli davrandıklarını, İslami kurallardan uzak hiçbir oluşumun kadına refah getirmeyeceği gibi hürriyet adı altında kadını metalaştırıp tutsak ettiği iddia edilmektedir. "Zalim zihniyetler" olarak nitelendirilen yaklaşımların "2000'li yıllarda kadın" konusuna dair psikolojik bir hazırlık içinde oldukları ve bu nedenle de dergi olarak kendi bakış açılarına göre bu konuya detaylı bir şekilde değil, kısaca değinme gereğini duyduklarını ifade etmektedirler. Çünkü hangi şartlar ve dönemler içinde olunursa olunsun kadın, İslam dairesine girdiğinde gerçek konumunu elde edecektir.[225] Bahsi geçen temayla kaleme alınan yazılara bakıldığında kadına atfedilen geleneksel ve cinsiyetçi rollerin korunduğu görülmektedir. Toplumda aktif olarak yer alan kadınların feminist yakıştırmasına maruz kalmaları eleştirilmektedir. Müslüman

[224] Mektup, "Müslümanca Evlenmek", Sayı.14, 1986, s.12.
[225] Mektup, "Önsöz: Kadının Öncesi", Sayı.151, 1997.

kadınların sahabe hanımları örnek alarak ve İslam ölçüleri çerçevesinde toplumda yer almaları gerektiği vurgulanmaktadır. Kadına dair sorunların Peygamber ve sahabe döneminin uygulamalarının yeniden canlandırılarak aşılabileceği savunulmaktadır. Örneğin, dergideki "Kadına Nasıl Bakılıyor"[226] adlı yazıda 2000'li yıllara girerken kadının görevleri ve hakları konusunda pek çok şeyin söylenebileceği fakat en güzel örneğin yine kadın sahabilerin hayatlarında bulunabileceği gerçeğinden uzaklaşmadan konunun ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Yine aynı sayıda yer alan Şule Yüksel Şenler ile yapılan röportajda Emine Şenlikoğlu'nun derginin 3. ve 4. sayılarında[227], Müslüman erkeklerden tepki aldığı "İslam'da Erkek" yazı dizisi üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. İslam'da erkeğin konumunun neden kadınınki kadar gündeme alınmadığı sorgulanmış ve erkekler tarafından kadınlara biçilen roller sorgulanmıştır. Konuyla ilgili bahsi geçen röportajda Şule Yüksel Şenler şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

> "Daima her şey İslam kadınında beklenmiş ve öyle bir konuma getirilmiş ki, İslam erkeği ya İslam'ı hakkıyla bilmediğinden ya da hakkıyla bildiği halde onu yaşamadığından -yaşamak işine geliyor veyahutta yaşamıyor ama- bütün incelikleriyle hassas bir şekilde karşısındaki hanımının onu yaşamasını istiyor ve de 'İslam kadını şudur, İslam kadını böyle olmalıdır.' şeklindeki her şeyi ondan bekliyor. Sadece İslam kadını var.. Bir İslam erkeği nedir, davranışı ne olmalıdır? Bunlar hiç gündeme getirilmemiş. Bu cümleden olarak da Saliha hatunu, sahabi hanımını bu şekilde tanımlayarak gelmiş erkeklerimiz.
>
> En şuurlu bildiğimiz erkekler dahi İslami sahada görüyoruz ki, bunu böyle düşünüyor."[228]

---

[226] Aysel Zeynep, "Kadına Nasıl Bakılıyor?", **Mektup,** Sayı.151 (Ağustos, 1997), s.16.

[227] Emine Şenlikoğlu, "İslam'da Erkek", **Mektup,** Sayı.3 (Nisan 1985), s.2; Emine Şenlikoğlu, "İslam'da Erkek Üzerine, Doğruyu Söylemek Suç Mu?", **Mektup,** Sayı.4 (Mayıs 1985), s.3.

[228] Mine İzgi, "Şule Yüksel Şenler: Kadınlar da Planlı Çalışmalı", **Mektup,** Sayı.151 (Ağustos 1997), s.8.

Şenler'in yaptığı değerlendirmeden hareketle İslam'ın bugüne kadar kadın üzerinden konuşulması ve erkekler tarafından yorumlanmasının eleştirilmesi, İslam'ın kadın ve erkek bakış açısıyla farklı yorumlanabileceği olgusunu ortaya koymuş, aynı zamanda "çoklu İslam" yorumunun da önünü açmıştır, çıkarımında bulunulabilir. Nitekim, Aysel Zeynep'in "Kadına Nasıl Bakılıyor" adlı yazısında kadın sahabilerin tek yönlü ele alınmaması gerektiği şöyle ifade edilmiştir:

> "Ancak hanımsahabilerin tek yönlü olmadığı, aksine çok yönlü bir yaşayış biçimi sergiledikleri de unutulmamalı. Günümüzde genellikle sahabe hanımlardan söz edilirken onların sabırları, aza kanaat edişleri ve eşlerine olan samimi itaatleri dile getirilir. ...Aynı şekilde hanım sahabilerin eşlerine itaatleri takdire layık. Ancak bu itaatleri bizde genellikle anlatıldığı gibi kayıtsız-şartsız ve sınırsız bir itaat değil."[229]

Kadın sahabilerin eşlerine kayıtsız şartsız itaat ettikleri, adeta köle gibi anlatıldığı ve benimsetildiği hatta bu durumun övgüye layık olarak takdim edilmesinin doğru olmadığı dile getirilmiştir.[230]

2.3.2. Kadının Eğitimi ve Çalışma Hayatı

Dergi, kadınların eğitim almalarına karşı olmadığını bilakis eğitim almalarının elzem olduğunu belirtmekle birlikte eğitim alacakları alanları ve sınırları belli ölçülere bağlamaktadır. Kadının eğitimli olması özellikle yetiştirecekleri çocukların terbiyesini verme noktasında gerekli görülmüş ve teşvik edilmiştir. Kadınlıkla özdeşleştirilen alanlar ise eğitim almalarının sınırlarını oluşturmaktadır. Derginin 29.sayısında Sebahat Boynukalın'ın kadınların eğitim görmeleriyle ilgili tutumu şu şekildedir:

> "Kadın kocasının, evinin gözeticisi ve sorumlusudur. Yine kadınlara hayatta kendilerine lazım olacak okuma-yazma, hesap, din ve İslam büyüklerinin hayatı, ev idaresi, sağlık tedbirleri, eğitim

[229] Aysel Zeynep, "Kadına Nasıl Bakılıyor?", **Mektup,** Sayı.151 (Ağustos 1997), s.16.
[230] Mine İzgi, "Şule Yüksel Şenler: Kadınlar da Planlı Çalışmalı", **Mektup,** Sayı.151 (Ağustos 1997), s.8.

esasları, çocuk terbiyesi gibi hususları öğretmek gayet önemlidir Seleften birçok kadın büyük miktarda

ilim-fazilet ve fıkıh sahibiydiler. Bunun dışında kadına genelde faydası olmayan bilim kollarındaki derinliklere, özel sanat derslerine ihtiyaç yoktur. Haddi aşıp da şaşıranlar gibi, kadına ihtiyacı olmayan şeyleri öğretenlere karşı çıkıyoruz.

Kadın yakın bir zamanda kendisi için en hayırlısının evi olduğunu bilecektir. Kadının hukuk ve yasaların öğreniminde de derinleşmesine ihtiyaç yoktur. Bu mevzuda insanların geneline yeten, kadına da yetecektir. Diyoruz ki; kadına, Allah (cc)'ın ona yüklediği görev için gerekli olanı öğretin. Bu ise ev idaresi ve çocukların eğitimidir."[231]

Kadının toplumda "şehvet oyuncağı", "satış, pazarlama ve reklam malı" olmasının önüne geçebilmek için kadınların çocukluğundan itibaren eğitim görmelerinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Ancak bu şekilde kadının kurtulabileceği ve dolayısıyla kazanılacağı belirtilmiştir. Ailenin, toplumun ve ülkenin kazanılmasının ise kadının kurtarılması ve kazanılmasına bağlı olduğu ifade edilmektedir.[232]

İlim öğrenmenin hem kadın hem erkeğe farz kılındığını, savaş anında bile ilmi faaliyetlerin bırakılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle vahyin ve fıkhın üzerinde derinleşmenin ve öğrenilen bilgilerin pratik hayata aktarmanın önemi üzerinde titizlikle durulmaktadır.[233]

Kütahya'da Hanımlar Eğitim Merkezi ismiyle açılan, merkezin genel başkanlık görevini yürüten Ummuhan Karacan ile yapılan röportajda eğitim merkezinin kurulma amacı ve kadının eğitim görmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur:

---

[231] Sebahat Boynukalın, "Kadının Asli Vazifeleri", **Mektup**, Sayı.29 (Haziran 1987), s.34.

[232] Nesibe İslam, "Güzide Birinci ile Röportaj: En Güzel Şey Kadını Kazanmak", **Mektup,** Sayı.115 (Ağustos 1994), s.21.

[233] Emine Şenlikoğlu, "İlim ve Anlayış", **Mektup,** Sayı.142 (Kasım 1996), s.40-41.

> İslam düşmanları, şer olan davaları için sayısız dernek kurup amaçlarına ulaşmak için geniş çapta çalışmalar yapmaktadır. Zira genelevde çalışan zinakarlar ve eşcinseller bile dernek, hatta partilerini kurup haklarını (!) savunmanın yollarını aramaktadırlar. Onların sesi böyle güç çıkarken...
>
> ...Müslüman hanımlara susmak, sessiz, pısırık ve çekingen tavır takınmak yakışır mı?.. Zira uzun zamandır suskunuz. Çünkü şerrin çığırtkan sesi bizi pasif olmaya itmiştir daima.
>
> ...Artık hanımlarımızı eğitmenin yolunu bulmalıyız. İslami ahlak ve bilgilerle donatmalıyız hanımlarımızı... Atik, cesaretli, çevresine faydalı ve davasının şuurunda hanımlar yetişmeli...”[234]

2.3.3. Evlilik

Evlilik tüm dinlerin kutsal kabul ettiği bir müessesedir. Kadın ve erkek ilişkilerinin meşru kabul edilebilmesi ve nesillerin devamı için gerekli görülmektedir. Bu bağlamda İslam dininde evlilik, hem toplumun ahlaklı ve düzenli sürmesini garanti eden hem de kadın ve erkek arasındaki arzuyu kontrol altına alan bir müessesedir. Dergide okuyuculara sağlıklı bir evlilik için tavsiyeler verilmektedir. Sürdürülebilir bir evlilik için; İslami anlayış, sevgi, saygı ve hoşgörünün gerekli olduğu vurgulanmaktadır.[235] “En iyi hanım efendi” ve “En efendi erkek” olarak formüle edilen eşlerin özellikleri sıralanmıştır. İyi bir hanım ibadet eden, küfür etmeyen ve eşini İslam ölçüleri içinde dinleyen kadın olarak ele alınırken; iyi bir erkeğin ise namazlı niyazlı, işinden evine gelen, eşine iyi davranan bir kimse olarak değerlendirilmiştir.[236]

Dergide evlenecek kızlara ideal eş seçimi yapma hususunda tavsiyelerde bulunulmuştur. Öncelikle dindarlığa, güzel ahlaka dikkat edilmeli ve fikri yapısı göz önünde bulundurulmalı; maddiyat ve fiziki eksikliklerin önemli olmadığı dile getirilmektedir. Eğer eş adayı İslami açıdan ideal biriyse, istişarelerde bulunularak, kadının da erkeğe, İslam sınırları

---

[234] Emine Taştepe, ”Hanımlar Eğitim Merkezi“, **Mektup**, Sayı.65 (Haziran 1990), s.24
[235] Aysel Zeynep, ”Evlilik Aşkı Öldürüyor Mu?“, **Mektup**, Sayı.133 (Şubat 1996), s.35.
[236] Mektup, Sayı.7, s.13.

çerçevesinde, evlenme teklifi etmesinde bir mahzur görülmemiştir. Diğer bir öneri de düğün merasiminin İslami usullere uygun olarak yapılmasıdır.[237]

Derginin 111.sayısında Güney Ertan Tan, evliliğin amacını ve faydalarını şu şekilde ifade etmektedir:

> "İnsan cinsinin bekasıdır. ...Evlenmede zinadan koruma ve ehliyle lezzet bulur. ...Evlenen kişi, ehl ve evladının ıslah ve terbiyelerinde nefsiyle mücadele eder. ...Evlilik ile insan nesli devam eder ve çoğalır Eğer Allah'ın meşru kıldığı evlilik müessesesi olmasaydı toplum hiçbir keramet, asalet, şeref ve soyu olmayan çocuklarla dalgalanır ve birbirine karışırdı ve bu durumda da fazilet ölçülerine dayalı ahlak ağır bir darbe yer, bozgunculuk ve her şeyi mübah sayma yaygınlaşırdı. Toplum ahlaki çöküntü ve çöküntüden selamette kalır; fertler toplumsal kokuşmadan, bozuntudan kurtulup güvene karışır. Çiftler ancak evlilik bağını gerçekleştirmekle aile yuvası kurmada, sorumluluk taşımada birbirine yardımcı ve destek olurlar."[238]

Evliliğe adım atma niyeti taşıyan erkeğin, kadına emanet anlayışıyla yaklaşması gerektiği, zira Kur'an'ın ve Peygamberin öğretisinin bu doğrultuda olduğu vurgulanmıştır.[239] Evliliğe dair verilen tavsiyeler sadece evlenecek olan kadın ve erkeklere değil, aynı zamanda tarafların ailelerini de kapsamaktadır. İyi ve Müslüman bir eşle yuva kurmak isteyen gençlere mani olan anne babalar eleştirilmektedir. Çocuklarının kötü yola ve küfre düşmemeleri, dinsiz bir yaşam sürmemeleri ve ahlaki kayıplar yaşamamaları için İslami anlayışa sahip eşlerle evlenmelerine engel olmamaları yönünde tavsiyeler verilmektedir.

Müslümanca bir evlilik kurma yolundaki gençlere mani olmak İslam'ı yaşamalarına karşı çıkmakla eş tutulmuş ve bu konuda anne babalara uyarılarda bulunulmuştur.[240]

---

[237]Mektup, "Müslümanca Evlenmek", Sayı.14, 1986, s.12-13; Mektup, "Müslüman Genç Kızlarımıza Tavsiyelerimiz",Sayı.37, 1988, s.32-33.

[238] Güney Ertan Tan, "Evlilik Kadını Felç Ediyor Üzerine", **Mektup,** Sayı.111 (Nisan 1994), s.38-39.

[239] Bakiye Marangoz, "Evlilik Akdi Ne Değildir?", Mektup, Sayı.156 (Ocak 1998), s.10.

[240] Azize Yıldız, "Evlilik Müessesi (3)", **Mektup**, Sayı.39 (Nisan 1988), s.30-31.

Dergide evlilik müessesesine ilişkin ele alınan bir diğer mesele de çok eşliliktir. Hayrettin Karaman ve Nilüfer Göle ile yapılan röportajlarda çok eşliliğe dair fıkhi ve sosyolojik açıdan cevaplar aranmıştır. Konuyla ilgili Hayrettin Karaman şu ifadeleri kullanmaktadır:

> "İslam, birden fazla evliliği emretmemiştir. Farz kılmamış, vacip kılmamış, müstehap kılmamıştır. Teşvik etmemiştir. Kur'an'ı Kerim'in ruhuna hatta lafzına bakılırsa, Kur'an'ın teşvik ettiği tek evliliktir. Teşvikin dışında bu cevazı kullanabilmek için mutlaka gerekçeleri olmalı. Bu gerekçe, şartlara göre değişebilir, zamana göre değişebilir. Bununla beraber erkeğin birinci kadına çok ağır bir yük yüklediği, psikolojik bir yük yüklediği söylenebilir. Birinci kadının bu şartlarda, bu ortamda, sosyo psikolojik ortamda üstüne alınan kadını kabullenemeyebilir."[241]

Karaman, günümüz toplumunu geçmiş dönemlerdeki coğrafyalarla karşılaştıramayacağımız için çok eşliliğin kadını üzeceği ve ruh sağlığını bozabileceği için çok ciddi bir gerekçe olmadıkça birden fazla evlilik yapmanın doğru olmadığı yorumunu yapmaktadır. Ancak kadının çok hasta olduğu veyahut çocuk sahibi olamadığı vb. gibi durumlarda çok evliliğin yapılabileceğini dile getirmektedir. Bu meseleyi erkeklerin bilinçsizce kendi lehine kullanmamaları gerektiğini Peygamber ve sahabe dönemi uygulamalarını örnek vererek açıklamaktadır.242 İslamcılık ve İslamcı kadınlarla ilgili birçok çalışması bulunan ve çok eşliliği eşitlik açısından ele alan sosyolog Nilüfer Göle ise konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

> "Çok eşlilik konusuna bir kere seçim ve eşitlik açısından bakmamız lazım. İnsanların ne kadar kişisel seçimi, ne kadarı daha çok erkeklerin seçimi? Burada bir eşitsizlik olduğunu bilmek lazım. Çok eşlilik hem erkeğe hem kadına aynı oranda uygulanmıyor bizim toplumda en azından. Bir erkek dört kadınla evlenebilmesini

[241] Hülya Akçay, "Birden Fazla Evlilik", **Mektup**, Sayı.157 (Şubat 1998), s.41.
[242] Hülya Akçay, "Birden Fazla Evlilik", **Mektup**, Sayı.157 (Şubat 1998), s.41-42.

şartlara bağlamasına rağmen, meşru kılıyor. Bir taraftan da modern toplumlardaki erkeklerin metresleri..

Bakıyoruz ekonomik olarak kadının örneğin güçsüzlüğü, kültürel ve psikolojik olarak da güçsüzlüğü, sanki kadınların çok olmasını engellermiş gibi... Simetrik bir durum yaratmıyor. Yani erkek ve kadın arasında toplumsal pratikte çok eşlilik açısından simetri çok zaman görmüyoruz."[243]

2.3.4. Aile

İslamcılık düşüncesinde aile mefhumunun önemi büyüktür. Aile, toplumsal denetimin esas unsuru olarak görülür. Dergide toplumsal yozlaşmanın önüne geçilebilmesi için aile, kutsal bir kurum olarak kabul edilir. İslami ailede evin otoritesi erkek tarafından sağlanır, kadın ise erkeğin yardımcısıdır ve erkek ile kadın arasında fıtrata dayalı kabul edilen iş bölümü vardır. Evin reisi olarak kabul edilen erkeğin ailedeki rolü şu şekilde ifade edilmektedir:

"Erkeğin kadın üzerindeki hakimiyeti ve idareciliği, koca, evini ve ailesini idarede başarılı bir erkek olmadıkça İslam'ın istediği şekilde gerçekleşmez. Müslüman koca, kaba, sert, sert, şiddetli ve ağır sözlülü …? Sayılmaz. Bu erkeklik cahiliye erkekliğidir. İslam'daki erkeklik, bütün bunların dışında başka türlüdür. Kuvvetli çekici ve sevimli bir şahsiyet, şerefli ve yüce bir ahlak, hoşgörü ve küçük hataları görmezlik, ahkamın ahlakı hususunda sert ve ısrarlı, bu ahkamı ile aile fertlerinin tamamına uygulamak, iyiliğe doğru nazik bir yönlendirme, israfa varmayan bir cömertlik, dünya ve ahiretteki mesuliyeti iyice kavramak ve kamili Müslüman evinin olması gereken durumu kavramak... İşte İslam'ın istediği gerçek Müslümanın sıfatları bunlardır."[244]

Yine başka bir yazıda, Müslüman kadının öncelikle aile içindeki konumunu iyi bilmesi ve bunun için de erkeğin evin reisi olduğunu kabul etmesi gerektiği dile

[243] Hülya Akçay, "Birden Fazla Evlilik", **Mektup**, Sayı.157 (Şubat 1998), s. 43.
[244] Emine Taştepe, "Ailede mümin Erkek Şahsiyet", **Mektup**, Sayı.39 (Nisan 1988), s.18.

getirilmektedir. Erkeğin kadına hakim olmasını; başta biyolojik üstünlükleri sebebiyle daha sonra da mehir vermeleri, mallarından infak etmeleri ve ailenin geçimiyle yükümlü olmaları gibi son derece özcü gerekçelerle temellendirmiştir.

Çocuğun yetişmesinde annenin rolüne öncelik veren dergi, çocuğun ilk terbiyesinin daha anne karnında başladığı, bu nedenle İslam dininin erkeği dışarıdaki işlerle kadını ise ev işleriyle sorumlu tutmuştur.[245] Kadının ruhen erkeğe göre zayıf olması, erkeğin eğri kaburga kemiğinden yaratılmış olması, aklının ve dininin eksik olması gibi sebeplerden ötürü kadın erkeğin koruması altındadır.[246] Bunlarla birlikte Müslüman kadının Mücahide kimliğini ön plana çıkaran dergi başka bir yazıda ise Müslüman kadının anne olduktan sonra kendisini aşması, İslami kurallar çerçevesinde toplumdan soyutlanmadan cihad ruhuyla hareket etmesi gerektiğini ve bu görev aşkıyla birlikte önce kendi nefsini, ardından ailesini daha sonra da toplumun değişimine ön ayak olmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır.[247]

Müslümanların Allah'ın yeryüzündeki halifeleri olduğunu dile getiren dergide, yaşamları boyunca bu vasfın farkında olmaları gerektiği, ilahi ahlaka göre yaşamaları ve aile hayatında da bu ahlak anlayışının hakim olması gerektiğini şu sözlerle ifade edilmiştir:

> "Cemiyetin çekirdeği olan ailede böyle bir ahlak anlayışı olsun istendi. 'Sizler karı koca olarak birbirlerinizin libasısınız (elbiseniz).' hadisi eşlerin birbirlerinde tamamlamaları gerekliliğini vurguladı. Karşılıklı hak ve vazife saygı ve sevgi anlayışı üzerine kurulan aileler ümit verici nesiller yetiştirmeye namzet oldu. Maalesef neredeyse dinden daha kuvvetli olarak aile yaşamına sızmış örf ve adetler bir gelenek halinde kadınımızı da erkeğimizi de nefsi birçok nahoş vasıflar kazandırma durumunda. Bu ayetleri Kur'an ve sünnet ahlakıyla değiştirmedikçe de aileler berhevadır, bu tip ailelerde sıhhatli cemiyet ve cemaat teşekkülü ise abestir."[248]

---

[245] Rümeysa Büyük, "Müslüman Hanımlar Vazife Başına", **Mektup**, s.11.
[246] H. Turhanoğlu, "Erkeğin Ailesi ile Oturup Kalkması", **Mektup**, Sayı.21 (Ekim 1986), s.13.
[247] Emine Taştepe, "Kadının Cihadı", **Mektup**, Sayı.122 (Mart 1995), s.43-44.
[248] Sabahat Boynukalın, "Örnek Bir Müslüman Hanımefendinin Ardından", **Mektup**, Sayı.28 (Mayıs 1987), s.10.

İslami ailede kadın erkeğin tamamlayıcısı olduğu için şartlar ne olursa olsun kadın erkeğine hizmetlerinde yardımcı olmalı; yoluna engel koymamalı ve moralini bozucu davranışlardan kaçınmalıdır. Bu noktada kendisine peygamber eşlerinin hayatlarını örnek almalıdır:

> "Müslüman kadın bu hususstaki örneğini iyi seçmelidir. Eşini manasızca kıskanan, eleştiren neticede boşanmaya kadar varan lüzumsuz kavgalar, gürültüler çıkaran cahil kadınlar yerine, peygamber hanımları ve özellikle bizim Peygamberimizin mübarek hanımları örnek alınmalıdır."[249]

İslami ailede erkeğin de kadına karşı sorumluluklarının olduğu derginin 21. sayısında şu şekilde dile getirilmiştir:

> "...Erkek, çocukların terbiyesinde eşine yardımcı olacaktır. Çünkü çocuk bağırma ve ağlaması ile gece gündüz annesine rahat vermez. İnsafsızca hırpalar, canını çıkarır ve fazla üzer. Bu sebepten babanın anneye yardımı şart. Çocuk eğitiminde eşine yardımcı olan erkeğe Allah da yardım eder. Erkek, eşinin giyim ihtiyacını eksiksiz sağlayacaktır. Erkek ne yerse eşine de onu yedirecektir.
>
> Eğer elinde varsa ailesinin ve çoluk çocuğunun ev, giyecek ve yiyecek bakımından hiçbir eksiklerini bırakmayacak, bütün ihtiyaçlarını temin edecek, bolluk içinde yaşatacaktır. Çünkü Aileye bakmak vaciptir. Erkek, ailesini hiç dövmeyecek ve dünya işleri için katiyyen sövmeyecektir."[250]

Emperyalist güçler ve siyonizmin öncülerinin bütün Müslüman ülkelerde kadını özgürlüğüne kavuşturma ve kadın hakları adı altında aileleri ve kadınları hedef aldıkları iddia edilmektedir. Avrupai öğrenim görmüş Müslüman kadınların dini bilgilerden uzak şekilde eğitilerek İslam toplumunu ve ailesini temelinden bütünüyle dinden ve milli değerlerden uzaklaştırmaya yarayan en önemli araç olarak görüldükleri ifade edilmektedir. Aileleri ve

---

[249] Mektup, "İslam'da Aile, Müslüman Kadın ve Müslüman Erkek, İslam'a hizmette Kadının Yeri, s.33.

[250] H. Turhanoğlu, "Erkeğin Ailesiyle Kalkıp Oturmasının Görüşüp Konuşmasının ve Sohbetinin Adab ve Erkanı", **Mektup**, Sayı.21 (Ekim 1986), s.13.

kadınları kullanarak sinsi planlarını yürütmeye çalıştıkları ifade edilen yazıda, Müslümanların bu oyunlara karşı son derece dikkatli olmaları gerektiği konusunda uyarılarda bulunulmuştur. Boşanmaya mecbur bırakılan ve çaresiz kalan kadınların istisna olarak kabul edildiği yazıda dağılan ailelerde en büyük zararı kadının gördüğü ifade edilmektedir. Kadına özgürlük vaad eden oluşumların boşanan ve ortada kalan kadınlara hayatlarını idame ettirecekleri maddiyat ve güven ortamını sağlamadıkları gibi eşitlik, özgürlük, kadın haklarını sağlamak bahanesi adı altında ailelere ve kadınlara büyük tuzak kurduklarını iddia etmektedir. Kendi evinde bir tek eşinin baskısına dayanamayan, ondan izin almayı zillet kabul eden kadın boşandıktan sonra gittiği yerde evin büyüklerinden izin almak zorunda kalacak ve toplum tarafından düşkün, dul kadın gibi etiketlerin sahibi olacaktır. Bu bağlamda boşanmanın özgürlük değil bilakis çağdaş köleliği doğurduğu ve daha birçok soruna yol açtığı kabul edilmektedir.[251]

Komünizmle mücadelenin aktif olduğu yıllarda dergide de sıkça misyonerlik, masonluk, komünizm ve siyonizm konularını ele alan yazılara yer verilmiştir. Dünya için büyük bir tehdit unsuru olduğu dile getirilen siyonizmin İslami aile yapısında tahribe yol açtığı şu şekilde dile getirilmektedir

> "Cemiyetin en köklü müessesi ailedir. Siyonizm bu müesseseyi yıkmak için aileyi ayakta tutan ve ona hayat veren İslam'ı sarsmak amacıyla her türlü planlar hazırlamış ve planlarını uygulamakta ne hazindir ki başarılı olmuştur. Buna karşılık, kadını hem 'moda' illetiyle soymuş hem de dışarıda erkeklerle beraber hayata atılmayı teşvik etmiştir. Böylece kendi hayatını kazanma hevesine kapılan kadın, kendisine duyduğu güvenle eşine asi olma durumuna gelmiştir. Böylece ailenin içerisine huzursuzluk sokarak, birçok aile hayatının yıkılmasına sebep olmuştur."[252]

Aileyi zayıflatan asıl unsurun başında ayet ve hadisler dikkate alınmadan aile içi ilişkilerin düzenlenmesi olarak görülür. Ölçü, Kur'an'ın insanlara rol model olarak sunduğu Peygamber ve hanımlarının hayatları olmalıdır. Ailenin temelinin sarsılmasının nedenlerinden

[251] Makbule Handan Yalçıner, "Boşanmak Özgürlük Değildir", **Mektup**, Sayı.127 (Ağustos 1995), s.35-36.
[252] Şükran Baytan, "Siyonizm", **Mektup**, Sayı.15 (Nisan 1986), s.32.

bir diğeri de eşlerin birbirlerine karşı fedakarlık göstermeyip bencilce ve kaba davranmalarıdır.[253] Sonuç olarak, aile müessesesinin ayakta kalabilmesi, sağlıklıilişkiler yaşanması ve evlatlar yetiştirilebilmesi, Peygamber hayatının örnek alınarak, eşlerin birbirlerine sevgi ve anlayışla yaklaşmasına bağlanmıştır. Nitekim bu durum derginin 99. sayısında yer alan "Mümin'de Aile Sevgisi" adlı yazıda şu şekilde özetlenmiştir:

> "Baba ocağı ana kucağı diye bizi kutsal bir çatı altında toplayan aile sevgisi, sevgilerin en yücesidir. Ne biter, ne tükenir... Sevdikçe çoğalan bir kaynaktır bu şefkat ve tevazu. Bu sevgi, ana, baba, kardeş bağlılığını, aile saadetini doğurur. ...Aile sevgisi, mukaddes bir histir. ...Bu sevgiye bencillik, kıskançlık, kin ve benzeri duygular kuvvetini kaybeder Çocuk şahsiyetini bu yuvada kazanır. Ailede karşılıklı sevgi ve saygıya inanmalıdır. Aksi takdirde çok büyük yıkımlara sebep olur Ailenin sağlam temellere istinat edebilmesi için de ailenin üstünden sevgi ve şefkat kanatlarının eksik olmaması şarttır."[254]

Dergide, Batı ülkelerinde yaşayan Müslüman ailelerin siyonistlerce ve bazı feministlerce sistematik olarak dini ve manevi değerlerden uzaklaştırıldığı dile getirilmektedir. Planlarının bir kısmını organize bir şekilde okullarda diğer bir kısmını da feministlerin kurduğu modern hapishane olarak tanımlanan Fraun Haus'da (kadınlar evi) uyguladıkları dile getirilmiştir. Mağdur olan genç kızlar ve kadınlar sahip çıkılma adına medyada reklam malzemesi yapılarak özünden, değerlerinden ve geleneklerinden koparılır. Bu planı yürütenler ilk görevlerine okullarda başlar ve siyonistlerin okula yerleştirdikleri öğretmenler öğrencilere özgür olmak adına 18 yaşından sonra ailesinden uzaklaşmalarını ve ayrı eve çıkmalarını aşılarlar.

Böylece çocukların beyni yıkanarak aile değerlerinden, dini ve manevi değerlerden uzaklaştırılır, çeşitli tuzaklara çekilirler.[255] Derginin bir sonraki sayısında aynı başlıkla ele

---

[253] Aysel Zeynep, "Aileyi Zayıflatan Unsurlar", **Mektup**, Sayı.134 (Mart 1996), s.8-10.
[254] Mevlüde Uçar, "Mümin'de Aile Sevgisi", **Mektup**, Sayı.99 (Nisan 1993), s.59.

[255] Hayrunnisa, "Batı'da Kaybolan Aileler ve Çocuklar", **Mektup,** Sayı.129 (Ekim 1995), s.13-15.

alınan bir diğer yazıda Müslüman ve bu durumdan muzdarip olan bir annenin duygularına yer verilmiştir. Üç kız çocuğuna sahip olan anne tüm uyarılarına rağmen büyük kızını okuldaki siyonist hocaların elinden kurtaramamış ve sonucunda kızı çarşafını çıkarıp evi terk etmiştir.[256] 140. sayıda kızını siyonistlerin elinden kurtarma hikayesini anlatmaya devam eden anne, Müslüman ailelerin evlatlarını İslam üzerine yetiştirmeye hayret etmelerini, aileleri sinsice yıkma peşinde olanlara fırsat vermemeleri konusunda uyarılarda bulunmuştur.[257]

2.3.5. Çocuk Eğitimi

Dergide çocuk yetiştirmede en önemli, temel faktörün ailedeki anne- baba olduğu savunulmaktadır. Her Müslüman temel İslam eğitim esaslarını bilmekle ve çocuğuna öğretmekle mükelleftir. İslam'ın temel eğitim esasları içinde yer alan meslek bilgisi çocuğa ergenlik dönemine girmeden önce kazandırılmalıdır. Buradaki görev de babaya düşmektedir.

Çocuğun terbiyesinin babaya vacip olması gibi en az baba seviyesinde meslek bilgisine sahip olması için çocuk bir meslek yahut sanat okuluna gönderilmelidir. Sunay Koçak çocuk yetiştirilirken dikkate alınması gereken unsurları şu şekilde ifade etmiştir:

> "Her insan çocuğunu yetiştirebilecek kadar pedagog olmalıdır. Çocuğun ruhunu anlayıp, onların büyüklerin minimum hali, kaydeden bilgisayar, doğruyu ve yanlışı anladığını bilip, onlara davranış olarak hakkını vermemiz gerekir. Çocukları küçük diye küçük görmemeliyiz. Çocuklara eğitim verirken de çok dikkat edip, onların kaldıramayacağı, ruhunun bozulacağı bilgiyi vermemek gerekir. ...İslam dini çocuğa yaşına uygun bir eğitim vermeyi emreder. Bu eğitimin içinde matematik, dil bilgisi dersleri olduğu gibi dini bilgiler olan Allah'a sorumlulukları da vardır."[258]

Çocuğun yetiştirilmesinde annelerin daha öncelikli bir yerinin olduğu dile getirilen dergide, İslam'ın emirlerini yerine getirmede hassas olan annelerin iyi birer evlat yetiştirip

---

[256] Hayrunnisa, "Batı'da Kaybolan Aileler ve Çocuklar", Mektup, Sayı.134 (Mart 1996), s.21-23.
[257] Hayrun Nisa, "Batı'da Kaybolan Aile ve Çocuklarımız", **Mektup**, Sayı.140 (Eylül 1996), s. 23-27.
[258] Sunay Koçak, "Çocukları Küçük Görmeyin", **Mektup**, Sayı.142 (Kasım 1996), s.49.

onu topluma kazandırarak asıl konumlarını elde etmiş olacaklardır. Zira ilk eğitim, çocuğun anne rahmine düşmesinden itibaren kazandırılır. Bu nedenle annenin çocuk yetiştirme noktasında daha temkinli, hassas ve sorumluluğunun farkında olması gerektiği dile getirilmektedir.[259]

Allah'ın emaneti olarak görülen çocuklar iyi yetiştirilmeli sadece okulda aldıkları eğitimle yetinmemeli dini bilgileri de eksiksiz olarak öğretilmelidir. Bu noktada özellikle anne babalar çocuğu TV karşısına kontrolsüz bir şekilde bırakılmamalıdır. Konuyla alakalı anne babaların bilinçlenerek çocukların ruh ve beden sağlıklarını korumalıdırlar.[260]

Çocuklara temel eğitim verilirken cinsiyetlerinin göz önünde bulundurulmasını savunan dergi; erkekler için atış, yüzme, ata binme, güreş; kızlar için ise bebeklerle ve ev işleriyle ilgili oyunların öğretilmesini önerir.[261]

Toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında ebeveyn tutumunun kilit bir role sahip olduğu düşünüldüğünde çeşitli oyunlar ve aktiviteler aracılığıyla çocuklara toplumsal cinsiyet rolleri işlenmiştir. Erkek çocuklar için tavsiye edilen oyunlar erkeğin otoritesini temsil ederken, kız çocukları için önerilen oyunlar ise "kadının yeri evidir" mesajını vermektedir.

Batı karşıtlığını her fırsatta dile getiren dergi, çocuğun eğitilmesi noktasında da aynı tavrını korumaktadır. Çocukların İslami eğitim ve kültürden uzak olmasını her türlü kötülüğün kaynağı olarak değerlendiren dergi, sanat adına kız çocuklarını soyarak çeşitli etkinliklerde yer almasını çocuğu ileride zina ortamına hazırlamak olarak değerlendirmektedir.[262] Toplumun ifsadını ağırlıklı olarak İslam'dan uzak ve batılı bir yaşam tarzına bağlayan dergi, bunu genellikle kadın bedeni üzerinden ele alarak ataerki düşünceyi pekiştirir. Kadının asıl yerinin evi olduğu fikri de bu düşünceyi desteklemektedir.

---

[259] Sema Kuzucu, "Ana", **Mektup**, Sayı.68 (Eylül 1990), s.14.
[260] Hamidiye Öztürk, "Çocuğun Gelişiminde Televizyonun Etkisi", **Mektup**, Sayı.63 (Nisan 1990), s.21.
[261] Mevlüde Uçar, "İslam'da Temel Eğitim", **Mektup**, Sayı.34 (Kasım 1987), s.22.
[262] Mine İzgi, "Çocuklarımızı Cehennem Ateşinden Koruyalım", **Mektup**, Sayı.71 (Aralık 1990), s.38.

Kadın ve erkek arasında görev taksimi yaparken fıtrat'ı merkeze alan dergi, çocuğun eğitimi meselesinde de fıtratın dine meyilli olduğunu savunmaktadır. Bundan dolayı Türkiye'deki sekiz yıllık kesintisiz laik eğitim sistemini eleştiren dergi, Müslüman ailelerin çocuklarına dini eğitim ve öğretim verme noktasında zorluklar yaşadığını, bunun nedeni olarak da mevcut eğitim sistemini hedef almaktadır:

> Seküler eğitime göre yetiştirilen Cumhuriyet nesline baktığımız zaman, dünden soyutlanmış sanat, ahlak, tarih özellikle politik alanda yatay bir çizgi takip edildiğini görmekteyiz. Halkın Müslüman anlayışına göre, okullardaki eğitim öğretiminin ailenin dini değerleriyle paralellik arz etmesi gerekir. Oysaki aileler çocuklarının ideolojik dayatmalara maruz kaldıklarını iddia etmektedirler. Ailenin referansları ellerinden alınmaktadır. Çünkü aile çocuğun laik eğitim öğretim ile 'hür şahsiyet' gelişiminin yıpratılacağını ve çocuğunun 'icbari' rabler edinilmeye zorlanıldığını biliyor."[263]

2.3.6. Tesettür

Tesettür, Mektup dergisinde kadının tamamıyla sosyalleşmesi ve kamusallaşmasıyla eş değer görülmüştür. Dergiye göre tesettürün tam anlamıyla gerçekleşmesi çarşafla mümkün olabilmektedir. Göle'ye göre çarşaf giyme eğilimi, 70'li yıllardan itibaren, İran Devrimi'nin de etkisiyle tüm Müslüman ülkelerde ortaya çıkmıştır. Batı dünyası insan bedenini giderek bilim ve sekülerite çerçevesiyle denetim altına almak isterken; İslami devrim Müslüman bedenini ahlak ve inanç dünyasının çemberine sokmaktadır. Böylece bu medeniyet farkı siyasi bir mesele haline gelmekte; çarşaflı kadın profili de bu medeniyet farkının siyasal bir talep haline gelmesini ve medeniyet reddine evrilmesine işaret etmektedir.[264] Dergide konuya ilişkin Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eserinden alıntı yapılarak çarşaf giyen kadınlar hakkında değerlendirmeler şu sözlerle ifade edilmiştir:

---

[263] Bakiye Marangoz, "Okul Aile ile Çatışıyor", **Mektup,** Sayı.153 (Ekim 1997), s.7.
[264] Göle, s.117-118.

> "Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında kadınlar çarşaf ve peçe takıyorlardı. Fakat bazı Avrupa hayranları kadınları açılıp soyunmaları gerektiğini iddia ediyor bunun medeniyet ve ilerlemek için zaruri bir ihtiyaç sanıyorlardı. …"Bu çirkin asrın ve bu çirkin muhitin yegane güzelliği sizin çarşafınız, sizin peçenizdir. Yalnız bunlardır ki gözler hala bakmak tahammülünü, bakmak arzusunu veriyor. Niçin onlardan şikayet eder gibi bir haliniz var? O muhafaza edilmesi gereken vücudunuza bu zarftan daha uygun bir yer ne olabilir? Sizi böyle gördükçe bir kadının başka türlü nasıl giyinebileceğini düşünüyorum ve çarşafsız, peçesiz kadın hayal edemiyorum?"[265]

Kadının tesettürü, ahlaki ve kadının namusunun korunması işlevine sahiptir. Bu bağlamda toplumsal düzeni sağlayabilmek için kadının örtünmesi gerekmektedir. Zira kadının güzelliğini, cinselliğini teşhir etmesi toplumsal düzen için bir tehdit unsurudur. Kadın toplumda dişiliği ile değil kişiliği ile var olmalıdır dergiye göre.

Nitekim örtünen kadınlar da kendi istekleriyle cinselliklerini denetim altına alma fikrini benimsemişlerdir. İslam'ın örtünme emrinin kadınlar lehine düzenlendiğini Mevlude Uçar şu sözlerle dile getirmektedir:

> "Örtünme emri ilk önce bütün insanların kalplerinin huzur ve rahatını temin gayesini taşıyor. Çünkü kadının örtülü bulunup yabancı erkeklerle bir arada bulunmaktan alıkonması kocanın güvenini ve kalbindeki şüphelerin izalesini mucip olduğundan karı ile koca arasında muhabbetin devamına ve nesebin her türlü kötü zandan uzak olmasına ve aile hayatının huzur içinde geçmesine sebeptir. ...Kadınların açık gezmesine, içki, kumar ve eğlence alemlerine iştirak etmelerine, bunlar da yabancı erkeklerle haşır neşir olmalarına göz yumup teşvik edenler bu davranışlarıyla özenilen batı medeniyetine yaklaştıklarını batıdaki hürriyete

[265] Mektup, "Bu Çirkin Asrın Yegane Güzelliği Çarşafınızdır", Sayı.20, 1986, s.26.

ulaştıklarını sanıyorlar, halbuki kadın, ticaret için istismar edildi...”[266]

Yukarıdaki anlatıda da görüldüğü gibi kadınların örtünmesi, cinsiyetler arasındaki sınırları belirleme ve toplumsal düzenin korunmasını sağlayan temel bir ilkedir. Dergi de tesettürün Batı uygarlığı karşısında farklılıklarının altını çizerek, gizlenen kadın cinselliğini sahiplenmektedir.

Aile hayatının sağlıklı devam edebilmesi ve düzeninin bozulmaması için kadının örtünmesini gerekli görülmektedir. Zira Müslümanlığın yaygın olduğu toplumlarda kadın öncelikle “zevk aracı” olarak değil, öncelikle anne ve eş rolüyle ön plandadır. Bu rollere uygun bir biçimde yaşayabilmenin ön koşulu da kadının tesettürüne bağlıdır. Zira kadın tarih boyunca toplumda öncelikle eş ve anne olarak görüldüğü takdirde değer ifade etmiştir. Kadının dişiliğini ve güzelliğini eşine sunduğu toplumlarda ancak aile hayatı huzur bulur.[267]

Bu bağlamda tesettür, kadını erkek bakışlarından koruyarak ve cinsiyetler arasındaki sınırları belirleyerek, mahrem alanı yasak koyarak çizmektedir. Göle’nin de belirttiği gibi, ”Zira cemaatin birliği erkeğin ’şerefine’ bağlıdır ki bunun da ölçüsü kadının mahrem alanda korunan namusudur.”[268]

Kadının örtüsü iffeti sembolize etse de örtünmeyenleri iffetsizlikle nitelemenin doğru olmadığı dile getirilir. Zira Asr-ı Saadet döneminde örtü emri gelmeden evvel başını hiç örtmeyen Müslüman hanımlar bulunmaktaydı ve iffetlerini muhafaza etmekteydiler.[269] Örtünmek her şey demek değildir; zira bazı başörtülü kadınların tesettürün ruhuna uygun düşmeyen davranışlarda bulundukları ifade edilerek eleştirilir:

“Örtünmek, yalnızca örtülmesi gereken kısımları örtmekten ibaret değil. Tüm tavır ve davranışlarımızla,

---

[266] Mevlude Uçar, ”Örtünme Emri Allah’ın Kadınlara Tanıdığı Hakkın Ta Kendisidir“, **Mektup**, Sayı.26 (Mart 1987), s.18- 19.

[267] Aysel Zeynep, ”Hayat Görüşünün Giyime Yansımaları“, **Mektup,** Sayı.121 (Şubat 1995), s.29-30.

[268] Göle, s.132.

[269] M. Canan Ceylan, ”İslam’da ve Diğer Dinlerde Başörtüsü“, **Mektup**, Sayı.164 (Eylül 1998), s.19.

konuşmamız, bakışımız, duruşumuz ve hatta yürüyüşümüzle bir bütündür örtünme. Bütün bu davranışlarımız kıyafetimizin taşıdığı vakara uygun olmalıdır ki gerçekten örtünülmüş olsun."[270]

2.3.7. Başörtüsü Sorunu

Başörtüsü sorunu, 1980'li yıllarda kadınların mağduriyet yaşadıkları en önemli meselelerin başında gelmektedir.

Derginin hemen her sayısında bu probleme dair yazılar kaleme alınmıştır. Özellikle Türkiye'de 28 Şubat 1997 muhtırasının ardından başörtülü kadınların üniversiteye girmesinin yasaklanması "başörtüsü eylemleri" ni beraberinde getirmiştir. Kolektif bir direnişin sembolü haline gelen eylemler İslamcılar içinde büyük bir etkiye neden olmuştur. Başörtüsü sorunu uzun bir süre kamuoyu gündemini meşgul etmiş, aynı zaman Göle'nin de belirttiği gibi laik ve şeriatçı kutuplaşmasına vesile olmuştur.[271] Sabiha Ünlü'nün konuyla alakalı kaleme aldığı yazısında bu durumun yansımalarını görmek mümkün:

> "Hani laiklik vardı, devlet dine, din adamına karışmayacaktı? Hani din ve vicdan özgürlüğü Anayasanın teminatı altındaydı?.. Ters uygulanan laikliğin ağır faturasını her seferinde tavizlerle ödeyen müslüman için örtü yasağı bardağı taşıran damladır. Bu memleketin halkı müslümandır. Kanunları, yönetmelikleri hazırlanırken dini inancı nasıl görmemezlikten gelinebilir?... Müslüman işçi, memur, talebe namazını bile kılabilmek için ne zorluklar çeker!... Başını örtebilmek, ayetleri doğru açıklamak sadece laik Türkiye'de suçtur ve laikliği dinamitlemek olarak değerlendirilir..."[272]

Yasağın ardından başörtülü öğrenciler, Haziran 1998 yılında Ankara'da 'beyaz yürüyüş' olarak adlandırılan yürüyüşü gerçekleştirmiş, ardından tüm başörtülü öğrenciler ve onlara destek verenler bir araya gelerek 11 Ekim 1998 tarihinde Marmara Üniversitesi

---

[270] Aysel Zeynep, "Bu Nasıl Tesettür?", **Mektup**, Sayı.127 (Ağustos 1995), s.24.
[271] Göle, s.119.
[272] Sabiha Ünlü, "Örtü Yasağı ve Batı", **Mektup**, Sayı.25 (Şubat 1987), s.3.

İlahiyat Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü'nde İslamcı kadınlar, polisle mücadele edip, sokaklarda yürüyüş yapıp slogan atmışlardır. Kısaca, İslamcı kadınların, 80'li yıllardan farklı bir direniş sergiledikleri bu eylemler kadınların mücadele biçimlerindeki değişime ortaya koymaktadır.[273] Dolayısıyla 1980'li yıllardan sonra İslamcı kızların başörtüleriyle üniversiteye alınmamaları, toplumda kadının konumu, eşitlik, laiklik ve kamusal alan gibi konular üzerinde yoğun tartışmalar yürütülmesine meydan vermiştir.

Başörtüsü yasağı hukuki bir krizin de doğmasını beraberinde getirmiştir. Dergide yasağın Anayasa'ya aykırı olduğu dillendirilmiş, Başörtüsü Yıllık Eylem Planı adında bir bildiri yayımlanmıştır. Genel çerçeve, öneriler ve sonuç bölümlerinden oluşan dosyaya göre; örtünün inanç özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi ve Anayasa'daki temel hak ve özgürlükler kapsamında ele alınmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Mağduriyetin ortadan kaldırılması için başörtülü kadınların ön planda olduğu sivil direnişler yapılması, büyük destek ağlarının oluşturulması, medyada tüm yönleriyle ele alınması, konunun meclis gündemine taşınması ve "Başörtüsüne Özgürlük" kampanyası çerçevesinde tüm dernekler, sendikalar, vakıflar, basın kuruluşları ve kadın kuruluşlarının harekete geçirilmesinin gerekli olduğu gibi önerilerde bulunulmuştur.[274] Mezkur ifadelerden de anlaşıldığı üzere; başörtüsü yasaklarıyla birlikte İslamcı kadınların söylemlerinde insan hakları, özgürlükler için mücadele, temel hak gibi daha önce kullanılmayan, kendi camialarına oldukça yabancı kavramlar yer almaktadır. Bu durumun ifade ettiği anlam, Yılmaz'ın da ifade ettiği gibi, tesettürün özgürleşme temelinde yeniden tanımlanmasına ve İslamcı kadının kamusal alanda özne olarak konumlandırılmasında bir dönüşüme işaret etmektedir.[275]

Başörtülü kadınların örtüyü hak ve özgürlükler bağlamında değerlendirmesi bu kadınların modern bir söylem kullandıklarının en bariz göstergesidir. Başörtüsü yasağıyla

---

[273] Yılmaz, *Dişil Dindarlık*, s.199.
[274] Mektup, "Başörtüsü Yıllık Eylem Planı", Sayı.148, 1997, s.27-28.
[275] Yılmaz, *Dişil Dindarlık*, s.191.

birlikte hem dini bir emri yerine getirememeleri hem de eğitim, din ve ifade özgürlüğü gibi özgürlüklerinin ihlal edildiğini iddia eden kadınlar bu uğurda mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Dergide Emine Şenlikoğlu'nun kaleme aldığı "Tarihe Geçen Zulüm" başlıklı yazısında bu durum şu şekilde değerlendirilmiştir:

> "Cumhurbaşkanı ...Daha da önemlisi, yıllardan beri başörtülü kızlarımız okumak istediği halde okuyamadıkları için evlerine kapandığını bilmek bile istememiş. Yani bu kızlar otuz yıl önce de vardı. Kırk yıl önce de vardı. Ama başı açık olarak evlatlarını okutmayan ana babalar sebebiyle bu problem beylerin başını ağrıtmıyordu. O zaman da, Mine İzgi'nin dediği gibi "Kız evlatlarını okutmayan ana babalar ayıplanıyordu", onlara o zaman yobaz deniyordu. Şimdi ana-babalar okutuyor, bu defa başkaları okumalarına mani oluyor. Hemen akla bir soru takılıyor, "Acaba yobaz olan kimdir?!"[276]

Mektup dergisinde eğitim kavramı üzerine kaleme alınan yazıların genel çerçevesi kadının kamusallığı özel alana hizmet eder bir anlayış ortaya koymaktadır. Zira İslam'a göre eğitim hem kadınlara hem de erkeklere farz kılınmıştır. Eğitim talepleri de bu bağlamda ön plana çıkmaktadır. Fakat eğitim taleplerindeki söz konusu eşitlik kamusal alanda çalışma konusunda gelince durum farklılaşmaktadır.

Akçaoğlu'na göre, 80'li yıllarda daha çok eğitim talebiyle ve yaptıkları çeşitli panel ve konferanslarla görünür olan İslamcı kadınların kamusal alanda var olmalarının temel amacı tebliğ görevini yerine getirme gereği ve özel alana hizmet etme ile sınırlandırılmıştır. Bu taleplerini sürekli olarak dillendirseler de bu söylem; özel alana ve tebliğ vazifesine bağlı olarak ortaya konulan söylemin güçlülüğüne kıyasla zayıf kalmıştır.[277] Zira dergide kaleme alınan "Başörtüsünde yeni boyutlar" başlıklı yazıda bu konuya ilişkin değerlendirmeler şu cümlelerle ifade edilmektedir:

---

[276] Emine Şenlikoğlu, "Tarihe Geçen Zulüm", **Mektup**, Sayı.162 (Temmuz 1998), s.5.

[277] Habibe Akçaoğlu, "STK'larda Muhafazakar Kadının Rolü", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, SBE, 2021), s.168.

> "...Bu durum karşısında başörtülü kızlarımız konumlarını tekrar tekrar gözden geçirmek zorundadır. İslam'ı en iyi nasıl yaşayabilecek, Allah'ın emirlerini nasıl tatbik edebileceklerse o ortamı tercih etmelidirler. Evinde oturan, Kur'an kurslarına ve Kız İmam Hatiplere gidenlere bu hususta karışılmıyorsa- karışılıyor mu? kendilerine farz-ı ayın olan ilimleri buralarda öğrenip; İslam'ın kendilerine yüklediği Müslüman evladlar yetiştirmek için çalışmalıdırlar. ...İlmin sınırını kadın-erkek herkese beşikten mezara olarak koyan İslam; sanki başlangıçta da bunu yapmamış gibi, medrese yerine okulların açılmasıyla birlikte; kadınlarımız, erkekler gibi bir arada eğitim hakkı elde ettiklerine inandıklarından doğuyor bütün bunlar kanaatimizce."[278]

2.3.8. Kadın-Erkek Eşitliği

Dergide kadın-erkek eşitliği meselesi Allah'a kul olma nispetinde ve adalet çerçevesinde ele alınmıştır. Eşitlik vurgusu yapanların, yaratıcının tanzim ettiği kuralları hiçe saymakla hataya düştükleri dile getirilmektedir.[279] Bu düşünceye göre, İslam'ın hükümleri hakkıyla uygulandığı takdirde kadın-erkek eşitliği meselesindeki sorun ortadan kalkacaktır. Zira İslam'ın gelmesiyle birlikte kadın erişebileceği en üst seviyeye çıkarılmış ve hak ettikleri değer kendilerine açıkça verilmiştir. İslam'ın kadın için toplumda, ailede, iktisadi alanda, miras ve idarecilik gibi birtakım alanlarda belirli sınırlılıklar ortaya koyması kadının menfaatine olduğu yönünde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda dergide, İslam dininin kadına verdiği değer şu sözlerle ifade edilmektedir:

> "...Halbuki Kur'an ifadelerinde ve Peygamberimizin (SAV) sözlerinde layık olduğu saygı makamını kazanan, anne olarak İslam dininde kadına verilen değeri kelimelerin dar kalıplar içerisinde ifade edebilmek müşkildir. 'Cennet annelerin ayakları altındadır.' Onların anne olarak saygı görmeleri, Allah'a ibadet şeklinde değerlendirilmesi ve cennetin ayaklarının altına verilmesi İslam'dan başka hangi sistemde mevcuttur? Kat'iyyetle bilinmeli ve

[278] K. Yeşil, "Başörtüsünde Yeni Boyutlar", **Mektup,** Sayı.22 (Kasım 1986), s.21.
[279] Emine Şenlikoğlu, "Bıktık Şu Eşitlik Hikayelerinden", **Mektup,** Sayı.2 (Mart 1985), s.2.

> inanılmalı ki, tarihi süreç içinde kadın özlemini duyduğu değerini İslam'da bulmuştur."[280]

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere, dini metinlerden hareketle ele alınan kadının değeri konusu kadını birey olarak ele almaktan uzaktır. Derginin sıkça ele aldığı konuların başında, dini bilgileri asıl kaynağından öğrenilmesi ve hadislerin sıhhati konusunda yapılan vurguların geldiği bilinmektedir. Bu bakış açısına sahip olan derginin mezkur hadisin sıhhati meselesi üzerinde görüş birliği olmadığını dile getirmeden hadisi kaynak gösterip kadın konusundaki fikirlerini beyan etmesi ikircikli bir tutum ortaya koymuştur, denilebilir. Bu sözlerle dinin otoritesinden yararlanılarak, kadına verilen değerin annelik rolü ile eşgüdümlü olduğu savunulmaktadır.

Kadın-erkek eşitliğini savunmanın ailenin temeline dinamit koymak olarak yorumlayan dergi, eşitlik savunusunu siyonist ve emperyalist düşüncenin kadını istismar etmesi olarak değerlendirmektedir. Her iki cins arasında mutlak eşitliğin olamayacağı, insanın doğasına aykırı olduğu şu sözlerle ifade edilmektedir:

> "İslam, erkek ile kadın arasında yaratılış bakımından hiçbir farkın olmadığını nas ile bildirmiştir. Ancak bu eşitlik yaratılış cihetiyledir. Bu demek değildir ki kadın erkek her konuda eşittir. İslam toplumunda kadın-erkek eşitliği söz konusu olamaz. Zira kadın ve erkeğin ayrı ayrı görevleri mevcut olup, fıtraten farklı vazifeler için yaratılmıştır. Kadın ile erkeğin eşit olduğunu iddia etmek; kuvvetli olanın zayıfı ezmesine müsaade etmek demektir."[281]

Bu ifade, kadın ve erkek eşitliğinin mümkün olmamasını meşru zemine oturtma çabasını göstermektedir. Dini kaynaklara referansla meşruiyeti sağlamlaştırılmaya çalışılan bu zemin cinsiyet rollerini keskin hatlarla ayırarak cinsiyet ayrımcılığını beslemektedir. Bir toplumun kültürünü dini geleneklerinden ayırmak mümkün değildir. Dolayısıyla dini metinler kültürden kültüre birçok yorum farklılıkları barındırmaktadır. Bünyesinde birçok yorum

[280] Mektup, "İslam'da Kadın-Erkek Adalet Yönünden Eşittir", Sayı.18, 1986, s.16.
[281] Ayşe Şahin, "Kadın Erkek Eşitliği ve Vazife Tanzimi", **Mektup**, Sayı.23 (Aralık 1986), s.36.

farklılıklarını barından dini gelenekler sadece kültür bakımından değil, cinsiyete bağlı yorum farklılıklarını da beraberinde getirebilmektedir.[282]

Buradan hareketle kadın-erkek eşitliği ile ilgili dini metinler üzerinden yapılan değerlendirmeyi mutlak kabul etmek; kadının sorgulanmasının önüne geçip, her anlamda sınırlandırılmasını sağlayarak kadının ikinci plana itilmesini destekleyen ataerkil düşünceyi pekiştirmektedir, denilebilir.

Dergide, kadın-erkek eşitliği ve kadın hakları alanında verilen mücadelenin İslam topraklarında müşrik yönetimlerce gündeme getirildiği ve feminizm akımıyla birlikte çeşitli eserlerin tercümeye çevrilmesiyle yer bulduğu dile getirilir.

Allah'ın kadına verdiği hakları reddedip "tağuti" sistemlerin dayattığı hak iddialarını kabul etmenin kadına ve aileye zarar verdiği hatta şirke bulaşmak olarak adlandırıldığı görülmektedir. Müslüman kadınların da bu tuzağa düşmemek ve aile birliğini bozmamak için "tağuti" düzene karşı mücadele vermesi gerekmektedir. Temel kabul; İslami öğretilerin her alanda olduğu gibi kadın hakları meselesinde de olması gereken düzenlemeleri getirdiği yönündedir ve bunun dışında kalan tüm sistemler, düzenlemeler Allah'a şirk koşmakla eş değer görülmektedir. Nitekim konuyla alakalı derginin 24.sayısında bu durum şöyle ele alınmaktadır:

> " 'Hürriyet, Adalet, Müsavat' çığlıklarıyla Ümmet-i Muhammet'in topraklarını müşrik devletlere peşkeş çeken ittihad ve terakki eşkiyalarının 'Kadın hakları' konusunda söyledikleri binlerce yalan eğitim sistemi kanalı ile kitlelere ulaştırılmıştır. Bu sebeple Mü'min olan erkek ve kadınlara düşen görev oldukça ağırdır. İslam dini, kadın ile erkek arasında sırf cinsiyete dayanan herhangi bir mücadeleyi kabul etmemiştir. Ayrıca (kadın ve erkek) birbirlerini hak ve yetkilerini tayin ve tespit edemezler. İslam'da bütün münasebetler Allah ve Resulünün çizdiği hududlar içerisinde

[282] bkz. İslami Feminizm.

cereyan eder. Cenab-ı Hak, kadınların ve erkeklerin fıtri yapılarına uygun olan görevlerini takdim etmiş, hak ve yetkilerini belirlemiştir."[283]

2.3.9. Feminizm

Derginin feminizme karşı olmasının temelde iki ana sebebi vardır: Bunlardan biri, yaratılış itibariyle kadın ve erkeklerin farklı sorumlulukları olmasına yönelik kabul ile kadının erkeğin vazifelerini yüklenmesinin doğru olmadığı, bir diğeri ise feminizmin cinsel özgürlüğe kapı aralaması olarak özetlenebilir. Feminist kadınlarla bir araya gelerek karşılıklı soru- cevap şeklinde bir tartışmaya yer veren dergide Emine Şenlikoğlu konuyla alakalı şu sözleri dile getirmiştir:

> "Kadın içişlerine, erkek dışişlerine bakar. Birbirlerinin görevlerine karışırlarsa düzen bozulur. Ayrıca erkek ağır işlerde çalışır. Kadın bunu kaldıramaz. Çünkü kadın hassastır. Genetik yapısı da hassastır. ...Erkek ve kadın yaya olarak gidiyor. Aynı ağırlıkta yük taşıyorlar. Bu eşitliktir ama aynı zamanda adaletsizliktir."[284]

Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere feminist söylemlerle kadın-erkek eşitliğini savunanlara verilen cevaplar hep aynıdır: yaratılıştan gelen fıtri özellikler. Ayrıca feminizmin kadın ve erkek arasındaki sorunu çözüme kavuşturmayıp bilakis kadını erkeğe düşman ettiği savunulmaktadır. Buradaki çözümün kaynağı erkek ve kadın arasında her alanda süreklilik gösteren eşitliği veren İslam dinidir.[285] Kadınların cinselliğini özgürce yaşamasına karşı olmayan feminizm akımı için şu ifadeler kullanılmıştır:

> "Bugün feminizm kadının cinsel yönden sömürülmesine (fuhşa) karşı çıkma bir yana, kadının önüne çıkan her beğendiği erkekle cinsel ilişkide bulunmasını cinsel özgürlük olarak niteleyecek kadar anormal bir düşünce akımı haline gelmiştir."[286]

---

[283] Mektup, "Mü'min Kadınlar Allah'a İman Etmeyen Bir Erkekle Evlenemez", Sayı.24, 1987, s.23.
[284] Aynur Kahramanoğlu, "24 Feminist Kadınla 2 Saatlik Tartışma", **Mektup**, s.32.
[285] Nevin Kayacan, "Feministlerle Söyleşi", **Mektup**, Sayı.67 (Ağustos 1990), s.29.
[286] A. Zeynep Tozduman, "Batı'da Feminizm ve Tarihi Gelişimi", **Mektup**, Sayı.68 (Eylül 1990), s.46.

Feminizmin Batı menşeli bir hareket olduğu ve komünizm maskesi altında faaliyet göstererek böylece asıl amaçlarını gizledikleri dile getirilmektedir. Kadın haklarını koruma gibi bir sürü taleple yola çıktığı düşünülen feminizmin aslında din aleyhtarlığı yaptığı ve komünizme hizmet ettiği savunulmaktadır.[287] Batı'da kilisenin kadını lanetli bir varlık olarak görmesi, çeşitli tartışmalara konu etmesi ve kadından uzak durulmasının en doğru davranış olduğu fikrini aşılaması gibi nedenlerden dolayı kadınlar ezilmiştir. İşte bugün kaynağı batı olan feminizm de bu görüşe tepki olarak gelişmiştir. Fakat kadın kilisenin köleliğinden kapitalizmin modern köleliğine itilmiştir dergiye göre.[288] Oysa Müslüman kadının feminizme ihtiyacı yoktur; zira o İslam sayesinde haklarına çok önceden kavuşmuştur. Feminizmin tarihi arka planında ezilmiş batılı kadın vardır; bizim topraklarımıza ait bir mesele değildir.[289]

Peki durum böyleyken nasıl olur da batı menşeli bir hareketin birtakım Müslümanlarca benimsenip Müslüman feminist kavramının ortaya çıkarılması sorusu da eleştiri oklarının hedefi haline geldiği bir diğer meseledir. Dergiye göre hem Müslüman olup hem ilahi dinleri karşısına alan ideolojinin benimsenmesi büyük bir çelişkiye işaret etmektedir.[290]

Emine Şenlikoğlu ile yapılan görüşmede de feminizme karşı benzer tavrın halen sürdürüldüğünü şu sözlerle anlamak mümkündür:

> "Feminizme bakış açım değişmedi; çünkü feminizm ilk ortaya çıktığı dönemlerde masun bir akımdı. Sadece ezilen kadınların haklarını savunuyordu; ama erkek düşmanı değildi. Feminizm, aynı zamanda açıkça İslam düşmanlığı yapmaktadır. Feminizm ilk çıktığı dönemlerdeki haliyle kalsaydı ben de feminizmi savunabilirdim. Ayrıca feminizm ahlaken de çok yanlış şeylere imza atıyor; eşcinselliği normalleştiriyor. Demek istediğim; feminizm asıl çizgisinden sapmıştır, artık ahlakı hiçe sayan

[287] Nevin Durak, "Feminizm Komünizmin Kadın Koludur", **Mektup**, Sayı.83 (Aralık 1991), s. 34.
[288] Mürşide Uysal ile Röportaj, Mektup, s. 30.
[289] A. Zeynep Tozduman, "Batı'da Feminizm ve Tarihi Gelişimi", Mektup, Sayı.68 (Eylül 1990), s. 45.
[290] Mukaddes Özkan, "İslam ve Feminizm", **Mektup,** Sayı.160 (Mayıs 1998), s.4.

kadınları savunuyor. Din yolunda olan kadınlar ezildiğinde onları asla savunmayan, "kara" bir akım olmuştur artık feminizm."[291]

Feminizmin açıkça din aleyhtarlığı yaptığını iddia eden Şenlikoğlu, bu sebepten ötürü İslam ve Feminizm kavramlarının yan yana gelmesinin her şeyden önce tezat bir duruma işaret ettiğini ifade etmektedir:

> "İslami feminizm diye bir şey olamaz ama bazı kardeşlerimiz feminizm akımına özenip İslam'da kadın haklarını savunmanın feminizmin sağladığı bir imkan olarak görüyor. Yani bir defa izm girdiyse işin içine, o İslam'a baştan karşıdır zaten."[292]

Yukarıdaki anlatıda da ifade edildiği gibi, tüm izm'leri aynı şemsiye altında değerlendiren Şenlikoğlu'nun bu tavrı, İslamcı düşünce geleneğinde modernitenin ve batılı değerlerin "öteki" olarak konumlandırdığı yaklaşım tarzının bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Feminizmin toplumun temeli olan aile kurumunu hedef aldığı ve kadının aile içindeki eş ve anne rolünü tahrip ettiği yönündeki kabuller nedeniyle de feminizme eleştiriler getirilmiştir:

> "... bazı feministler ise aileyi kadının kişiliğini zedeleyen bir kurum olarak görebilmektedirler. Örneğin Radikal Feministler 'Aşk ve anneliği yok etmemiz lazım. Evlilik ve aile müesseselerini yıkmamız gerekiyor. Toplum çocukların bakımını paylaşmalı.' görüşünü savunuyorlar.
>
> Gerçekten kadın, yaradılışında var olan 'çocuk sahibi olma isteğini' bastırırken ruhen olduğu gibi, çocuk doğurmamak için kürtaj gibi her yola baş vururken de bedenen yıpranıyor. Ve sağlığını kaybediyor."[293]

---

[291] Emine Şenlikoğlu,, -Mektup Dergisi Genenel Yayın Yönetmeni- ""Dergideki Söylem Değişikliği" konulu görüşme, İstanbul: 15 Ocak 2022.

[292] Emine Şenlikoğlu, -Mektup Dergisi Genel Yayın Yönetmeni- "Dergideki Söylem Değişikliği" konulu görüşme, İstanbul: 15 Ocak 2022.

[293] A. Zeynep Tozduman, "Batı'da Feminizm ve Tarihi Gelişimi", **Mektup**, Sayı.68 (Eylül 1990), s.46.

Derginin feminizme olan bakış açısının görece esnek tutumunun izlerini "2000'li yıllarda kadın" kapak konusuyla, demokrat kimliğinin kendisini demokrat olarak tanımlayan aydınlarca da örnek alınması gerektiği yönünde beyanda bulunulan Gülay Göktürk'le yaptığı söyleşide sürmek mümkündür.[294] Zira söyleşide feminizme birtakım eleştiriler getirilmekle birlikte temelde hedef alınan mesele bir sistem eleştirisi ve gerçek demokrasinin ne olup olmadığı yönündedir.

2.3.10. Eşcinsellik

İslam dininde net bir biçimde yasak olduğu söylenen ve toplumsal düzeni bozacağı düşünülen eşcinsellik meselesi dergide ele alınan bir diğer konu başlığıdır. Dergiye göre, cinsiyet rolleri kadınlık ve erkeklik şeklinde net sınırlarla ayrılmış; bu nedenle eşcinsel eğilimler fıtrattan bir "sapma" ve "sapıklık" olarak değerlendirilmiştir. Bu durum derginin 35. sayısında şu şekilde ele alınmıştır:

> "İnsanoğlu, bir kere fıtrat çizgisinden ve iffet dairesinden çıkmaya görsün... Artık onun alçalışına sınır yoktur... Hiçbir hayvanın bile yaklaşmadığı fiilleri işlemeye başlar, alçalır, alçalır, nihayet "Esfele-i Safilin" derecesine düşer... İşte akıl ve ahlak bozukluğunun en korkunç bir işareti olan "eşcinsellik" de insan idrakini ürperten bir felaket olarak karşımızda duruyor Artık yegane insanı, yaratıcısının emrettiği yaratılış gayesine uygun terbiye etmektir. O takdirde fert ve toplum her türlü sapıklıktan kurtulabilecektir."[295]

Eşcinsellikle mücadele etmenin yolu iyi bir aile düzenine sahip olmakla mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Zira aile içi rol dağılımının cinsel tercihlerde belirleyici olduğu iddia edilir. Eşcinsel eğilim gösteren çocukların sorumlusu olarak da babanın rol model olamaması olarak gösterilir. 246.sayısında bir eşcinselin konuşmasına yer verilen dergide konuşmacı şu sözleri dile getirmektedir:

---

[294] Gülay Göktürk, "Kadın 'Erkeklere göre Daha Geri Kalmış'", Mektup, Sayı.151 (Ağustos 1997), s.18-19.
[295] Mevlude Uçar, "Aman Allah'ım! Eşcinsellik Mi?...", **Mektup**, Sayı.35 (Aralık 1987), s.26.

> "İlk önce her insanın büyük bir sevgiye ihtiyacı var ve bu sevgi en doğru güvenli şekilde ailede kazanılır. Bir insanın sevgiyi kazandığı yer ailedir. Eğer aile sağlam temele oturmuyorsa oradan çıkan kişi de sağlam temelli olmayabiliyor. Ben de aile sevgisi özellikle baba sevgisinden çok mahrum bir şekilde büyüdüm. Babamı görünce bana ne zaman fırça atacak, tokadını yiyeceğim korkusu sarardı. Babamda aradığım o sıcak sevgiyi, kucağı diğer erkeklerde aradım. Sonuç malum."[296]

Eşcinselliğin doğuştan ve genlerden geldiği anlayışının tamamen bilim dışı olduğu iddia edilir ve bu iddianın temelinde de dinsiz psikologların İslam'dan intikam almak için geliştirdikleri bir proje olduğu savunulmaktadır.[297] Eşcinselliğin tedavi edilmesi gereken psikolojik bir rahatsızlık olduğu iddia edilmektedir. Derginin 52. Sayısında Dr. Zuhal Eşmen'in konuyla ilgili yazısında şu sözler dile getirilmektedir:

> "Homoseksüellik (eşcinsellik) ise kesinlikle ne genetik, ne de hormonal kaynaklı bir durum olmayıp psikolojik bir sorundur ve gelişmesi çok uzun yıllara bağlı olduğundan, tedavisi de o oranda zordur."[298]

Dergi, eşcinsellerin toplumdan dışlanmaması ve diğer insanlarla eşit fırsatlara sahip olması gerektiğini düşünürken; cinsel eğilimlerini görünür şekilde yaşamalarına karşı tavır göstermektedir.

Zira bu durum hem toplumun ahlaki yapısında çözülmeye ve ifsada kapı aralar hem de gençler bu yolla özendirilerek eşcinselliğin yaygınlaşmasına neden olur. Müstehcen yayın ve reklamların da eşcinselliğin teşvik edilmesinde ve yaygınlaşmasında etkili olan başka bir etken olarak gösterilmektedir. Derginin 72. sayısında eşcinsellerin problemleriyle ilgilenen bir kurumla yapılan röportajda eşcinselliğin yaygınlaşmasına neden olan etkenlerin neler olduğu sorulmuş, cevap olarak şu sözler dile getirilmiştir:

---

[296] Mektup, "Eşcinselliğin Büyük Günah Olduğuna İnana Bazı Eşcinsellerin Feryadı; KURTULMAK İSTİYORUZ", Sayı.246, 2010, s. 52-57.

[297] [302] Mektup, "Eşcinseller Hakkındaki Yalanlar", Sayı.246, 2010, s.58.

[298] Zuhal Eşmen, "Sırdaş", **Mektup**, Sayı.131 (Aralık 1995), s.52.

"Eşcinsellerin sayısının çoğaldığını nereden çıkarıyorsun. Bugünkü toplumun %8'i eşcinsel, ama bu öncelerden de öyleydi, sadece bu bilinmiyordu. Eskiden daha çok baskı altındaydık. ...Ama son zamanlarda bu hususta reform oldu diyebilirim. Artık hakkımızı daha açık isteyebiliyoruz. Eşcinselliğin gayet normal bir şey olduğunu kanıtlamaya çalışıyoruz. Bu direnişimiz 175'inci maddenin çıkmasına sebep olmuştur Bu madde Homoseksüelliğin suç olmadığını ve bunların toplumda diğer bir vatandaş gibi haklara sahip olabileceğini kanıtlamaktaydı."[299]

[299] Nevin Karata, "Eşcinseller Hakkında Uzmanlarla Röportaj", **Mektup**, Sayı.72 (Ocak 1991), s.29.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde gösterdiği çözülme emareleri karşısında çözüm önerileri sunma iddiasıyla ortaya çıkan düşünce akımlarından biri olan İslamcılık, o dönemde olduğu gibi günümüzde de hala en sık tartışılan konuların başında gelmektedir.

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecine girmesiyle birlikte, Batı karşısında geri kalındığı fikri gün yüzüne çıkmış; bu doğrultuda reform hareketleri başlatılmış ve Tanzimat Ferman'ı ilan edilmiştir. Bu ferman Osmanlı Devleti'nin yüzünü Batı'ya döndüğünün resmi belgesi olmuş, aynı zamanda kadın konusunda yeni bir anlayışın ortaya çıkmasına ve kadın konusunun ilk kez bir sorun olarak ele alınmasına sebep olmuştur Bu bağlamda kadınlara, eğitim ve hukuk alanında yeni haklar tanınmıştır. Bu dönemde yeni haklarıyla tanışan kadınlar, II. Meşrutiyet döneminin görece özgürlük ortamında ise çeşitli dergi ve gazete gibi yayın organları aracılığıyla seslerini daha gür bir şekilde duyurmaya başlamış ve haklarını daha bilinçli bir şekilde savunarak örgütlü faaliyetler yürütmüşlerdir. Bu da Osmanlı kadın hareketinin doğmasına neden olmuştur. Bu kadınlar, çeşitli gazete ve dergilerde yayınladıkları yazılarla kitleleri bilgilendirmeye çalışmışlardır.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni bir ideoloji, zihniyet ve yönetim biçimine gidilmiştir. Modernleşme ve laiklik merkezli bir devlet politikası izleyen kurucu elitler, bu politikayı hem devlet kurumlarına hem de topluma benimsetmek amacıyla birtakım düzenlemeler yapmışlardır. Kadın meselesi, tıpkı Osmanlı modernleşme tartışmalarının merkezinde yer almasına benzer bir biçimde, Türkiye Cumhuriyeti kurucuları tarafından da çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmada politik bir araç olarak görülmüş; kadın bedeni batılılaşmanın sembolü haline gelmiştir. Bu bağlamda, kadınlar yenileşme anlamında II. Meşrutiyet döneminde çıkan Aile Kararnamesi'nin devamı niteliğinde, 1926'da kabul edilen İsviçre Medeni Kanunu ile birçok haklar elde etmişler ve erkeklerle eşit bir statü kazanmışlardır. Yine 1930'da yerel, 1934'te ise genel düzeyde kadına seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Bununla birlikte, dönemle ilgili çalışmaların genel karakterine bakıldığında, Cumhuriyet kadını, yine ataerkil bir yapı içinde modernleşmeye devam etmiştir.

Uzun savaş dönemlerinin ardından yeni bir kurumsallaşma olarak Cumhuriyet' döneminde, özellikle tek partili dönemde içe kapanma olarak niteleyebileceğimiz bir süreçten geçen İslamcılık hareketinin faaliyetleri de oldukça sınırlı kalmıştır. Buna paralel İslamcı kadınların faaliyetlerinde de bir duraklama yaşandığı söylenebilir. 1950'de çok partili yaşama geçildikten sonra, özellikle kentlileşme, rasyonelleşme ve bireyselleşme süreçlerinin tetiklediği, tabanın siyaseten ve iktisaden çevreden merkeze kaymaya başladığı ve bu nispette de farklılaşmaya başlayan toplumun yeni liberal eğilimleri altında, İslamcılık için de yeni bir dönem başlamıştır. İslami bir düzeni topluma hakim kılmayı hedefleyen İslamcılar, bu yönde birçok faaliyet yürütmüştür. Bu ideal gerçekleştirmede kadınlara da önemli görevler düşmüş, kadınların yapması gereken kültürel ve sosyal dönüşümlerin önemi artmıştır. Bu sayede başörtüleriyle kamusal alandaki görünürlüğü artan Anadolu tabanlı muhafazakar kadınların hamisi ve önderi gibi sivrilen İslamcı kadınlar, özellikle geleneksel jakobenler tarafından sürdürülmek istenen dışlayıcı laiklik anlayışlarıyla, laiklik toplum yapısına bir tehdit unsuru olarak görülmüş ve devlet eliyle getirilen birtakım yasaklara maruz kalmışlardır.

1960'lardan itibaren, Cumhuriyet Türkiyesi'nin modern görünümlü alternatif kadın imajının karşısında İslamcı kadın kimliği konmuştur. Bu dönemde yaşanan münferit olaylar İslamcı kadın hareketinin dönüm noktası olmuştur. Gülten Ataseven ve Hatice Babacan gibi kimselerin başörtüsü nedeniyle kampüse alınmaması, başlangıçta münferit olaylar olsa da, sonrasında hem Türk kamuoyunda, hem de İslamcı camiada büyük yankı uyandırmıştır. Çeşitli eylem ve protestolarla yasağa karşı tepki gösteren İslamcıların kamusal alanda gösterdiği ilk somut tepki olması bakımından önemli olmakla birlikte; bu tepkiler aynı zamanda başörtüsü eylemlerinin de ilki olma özelliği taşımaktadır. İslami kesimde kadın konusu daha sonra da ağırlıklı olarak başörtüsü üzerinden tartışılmaya devam edilmiştir. İslami cenahta kadın konusuyla ilgili esas ivme ise 1980'lerden sonra yaşanmıştır. Bu yıllardan sonra toplumsal hayatta daha fazla görünür olan dindar kadın, sadece başörtüsü sorunu üzerinden ele alınmamış, bu sorunun ötesinde bir yaklaşımla gündemde tartışılmaya başlanmıştır. 80 sonrası çıkarılan İslamcı dergilerin sayılarında artış yaşanmış; birçok dergi kadın konusuna içeriklerinde yer vermiştir. Yine salt kadın temasına yönelik yayın yapan dergilerin sayısında da artış yaşanmış; bu bağlamda 1985 yılında ilk adımı Mektup dergisi atmıştır.

Mektup dergisini dönemdaşı dergilerden farklı kılan ve önemli hale getiren en temel özelliği müstakil kadın dergisi olmasıdır. Dergiyi farklı kılan bir diğer özelliği ise İslamcı bir bakış açısından güncel siyasi olayları yakından takip edip sayfalarında sıkça yer vermesidir.

Emine Şenlikoğlu öncülüğünde çıkarılan Mektup dergisinde kadın imajı "mücahide" kimliği üzerinden kurgulanmıştır. Dergide üzerinde en çok kaleme alınan konuların başında, kadının "mümine" ve "mücahide" rolü gelmektedir. Söylemlerinde cihat vurgusunun oldukça sık kullanıldığı dergide, kadınların da tıpkı erkekler gibi cihat yapabileceği, toplumsal hayatın her alanında varlık mücadelesi verebilecekleri dile getirilmektedir. Kadının toplumsal hayatta ve kamusal alanda faaliyetlerini yürütebilmesi de, tesettür kurallarına riayet şartına bağlanmıştır. Zira tesettür, onlara göre, kadının ahlakını koruma ve iffetini muhafaza etme işlevine sahiptir. İslamcı düşüncede kadın bedeni toplumsal düzen için bir tehdit unsuru olarak kabul edildiğinden, bedenin muhafaza edilmesi gerekli görülmüştür. Tesettür aynı zamanda Batı uygarlığı karşısındaki farklılığın bir tezahürü olduğundan, kadın cinselliğinin gizlenmesi gerekli görülmüştür. Hemen her sayıda ve içerikte Batı karşıtı bir söyleme yer veren dergi, kadın konusunda da bu tavrını sürdürmüş; toplum ve aile yapısının bozulmasını, dini değerlerin tahribe uğramasını batılı değerlerin yansımaları olarak değerlendirmiştir. Kadın sorununa yönelik çözüm önerilerini klasik İslam-Batı karşılaştırması eksenine oturtan dergi, alternatif bir yaklaşım sergilemekten uzak kalmış, dolayısıyla tepkisel bir tutum ortaya koymuştur, denebilir. Derginin feminizme karşı mesafeli tavrı da bu yaklaşım tarzından ileri gelmektedir. Zira feminizm, Batı'daki kadınların sorunlarına yönelik ortaya çıkmış bir akım olduğu için dolayısıyla bizim sorunlarımıza çözüm getirmekten hayli uzaktır. Her ne kadar ortaya çıktığı ilk dönemde kadınların haklarını elde etme konusunda ciddi mücadele verse de, feminizm süreç içerisinde çeşitli batılı projelerin maske olarak kullandığı din aleyhtarlığı yapan bir akım haline gelmiştir. Bu nedenle feminizmin kadın sorununa çözüm üretmekten çok zarar verdiği iddia edilmektedir.

Kadınların hak ettikleri konuma gelmelerinin tek yolu İslami değerlere sarılmaktan geçmektedir. Zira İslam dinin gelmesiyle birlikte kadınlar erişebileceği en üst mertebeyi zaten elde etmişlerdir. Dolayısıyla kadına yönelik sorunların çözümü de bellidir: Asr-ı saadet dönemi uygulamaları. Nitekim kadın meselesine ilişkin dergide kaleme alınan birçok yazıda Peygamber dönemi uygulamaları ve kadın sahabilerin yaşamları referans gösterilmiş; ideal

Müslüman kadın profili bu çerçevede inşa edilmeye çalışılmıştır. Çözüm olarak sunulan önerilere bakıldığında; İslamcılığın kadın üzerinden yürüttüğü tartışmaların önceden beri karşıtlıklar (Batı ve modernizm eleştirisi) üzerinden kurgulandığı ve dini metinlerden, bunların da daha çok geleneksel yorumlarından hareketle kadınlara yüklenen rollerin inşa edildiği söylenebilir. Benzer bir bakış açısı kadın-erkek eşitliği konusunda da sergilenmiş; İslam'ın emirleri hakkıyla uygulandığı takdirde böyle bir sorunun ortaya çıkmayacağı iddia edilmiştir. Dergiye göre fıtrat temelli bir yaklaşımla ele alınan cinsler arası bir eşitlikten söz edebilmek mümkün görünmemektedir. Yaratılış gereği kadın ve erkek birbirinden keskin çizgilerle ayrılmış; her cinse farklı özellikler ve sorumluluklar verilmiştir. Bu bağlamdan kadın ve erkek arasında eşitlikten ziyade adalet temelli bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır. Kadın ve erkeğe Allah'a kul olabilmesi nispetinde bir değer atfedilmiştir. Müslüman bir kadın veya erkek, yaşamını toplumun her alanında dini bir adanmışlık felsefesi içinde sürdürmelidir. Burada her ne kadar adalet temelli bir söylemden yola çıkılarak mesele ele alınmaya çalışılsa da; konuya ilişkin dergi yazılarında kadının özellikle kamusal alanda erkeğin 'tamamlayıcısı' olma anlayışının ortaya konulması, ataerkil kadın rollerinin sürdürüldüğüne işaret etmektedir. İlk etapta bakıldığında, derginin çizdiği kadın imajı geleneksel kadınlık ve aile rollerine hapsolmuş bir kadın tipi izlenimi vermese de, söylemleri analize tabi tutulduğunda, klasik ataerkil İslamcı bakış açısının çizdiği çerçevenin dışına çıkamadıkları görülmektedir. Bununla birlikte, kadının bir taraftan el işi, yemek tarifi, moda vb. gibi gereksiz ev işleriyle vaktini öldürmemesi gerektiği; sürekli olarak okuyan, araştıran, sorumluluklarının farkında olan, kamusal alanda boy gösteren, Allah yolunda mücadelesini sürdüren aktif rolüne vurgu yapılırken, öte yandan kadının asli vazifesinin eş ve annelik rolü olduğu ifade edilmiştir. Dergi yazılarında her ne kadar kadının annelik rolüne dönemdaşı dergilere kıyasla çok az yer verilmiş olsa da, Şenlikoğlu ile yapılan görüşmede bunun derginin yapmış olduğu hata olduğu şeklinde bir özeleştiri de getirilmiştir. Evlilik ve aile kurumu cinsler arası ilişkileri meşru bir zemine dayandırdığı, toplumsal düzeni denetim altına aldığı ve nesillerin devamlılığını sağladığı için bu kurumlara büyük bir değer atfedilmiş; sık sık kadınlara eş seçimi, mutlu evliliğin ve aile yaşamının formülleri konusunda bilgiler verilmiştir.

Kadının eğitim alması, ilim tahsil etmesini İslam'ın cinsiyet ayrımı gözetmeksizin hem erkeğe hem kadına ilmi farz kılması düsturunca gerekli görülmüş; kadının kendisini eğitmesinin en önemli gerekçesi olarak da evlatlarının iyi birer insan olarak topluma kazandırılması olarak gösterilmiştir. Kadınların eğitim alacakları alanları ve sınırları belli ölçülere bağlanmış; kadınlıkla özdeşleştirilen alanlar ise eğitim almalarının sınırlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda bir taraftan başörtüleriyle modern kurumlarda eğitim alması engellenen kadınların temel demokratik ve insan haklarının gasp edildiği iddia edilirken, diğer taraftan yer yer kadın ve erkeğin aynı sıralarda eğitim görmesi eleştirilmiş, İslami kurallara aykırı olduğu dile getirilmiştir.

Derginin komünizm, feminizm gibi yaklaşım ve ideolojileri toptan ve baştan anti-İslam bir mantıkla reddettiği; hatta bazen bunların İslam karşıtı komplolar olduğu söylemi öne çıkmaktadır. Yine derginin modernitenin ulus-devlet, laiklik ve liberal ekonomik bağlamı; bu süreçlerin tetiklediği göç, kentlileşme, bireyselleşme ve sekülerleşme süreçleri, bir anlamda, kentli dindar kadını toplumsal değişim bağlamında değil de, İslami kavramlarla bezenmiş ya kökten reddeci ya da daha ılımlı bir muhalefet retoriğiyle, geleneksel dini zemine göre değerlendirdiği söylenebilir. Kadının kurtuluşu daha çok geleneksel İslam yorumuna dayalı din-ideoloji karışımı "kurtuluşçu bir dini dili" üzerinden inşa edilmektedir. Dergi örneğinden hareketle, İslamcılığın kadına bakışında, sosyolojik anlamda, idealize edilmiş Weberyan bir zihinsel ve fikirsel analiz içkindir; fakat sınıfsal ve pratik temeldeki değişim süreçleri yeterince dikkate alınmamıştır denilebilir. Dergi için kilit isim olan Şenlikoğlu ile yapılan mülakat, aradan geçen zamana rağmen, kadına bakış açısının, ana eğilimler açısından değişmediğini göstermektedir. İslamcı pratik hem sivil, hem de siyaset olarak nereye doğru evirilirse evrilsin, geleneksel İslami yorumlar içinde üretilen teorik kadın tasavvuru zihinsel olarak devam etmektedir. Günümüz itibariyle sınıf atlayan İslamcı kesimin değişen tüketim anlayışları ile biçimsel bir kalıp olarak devam ettirmeye çalıştıkları geleneksel kadın imgesi arasındaki karşıtlık, yine muhalefet söylemi olmaktan çıkan İslamcılığın kadın-modernite ve İslam arasındaki tezatları uyuma çevirme potansiyeli ve ortaya koyacağı kadın politiği, İslamcılığa ilgi duyan araştırmacılar için önemli bir çalışma alanı olmaya devam edecektir.

EKLER

EK 1: Görseller

Görsel 1. Mektup, Şubat, 1985, Sayı: 1

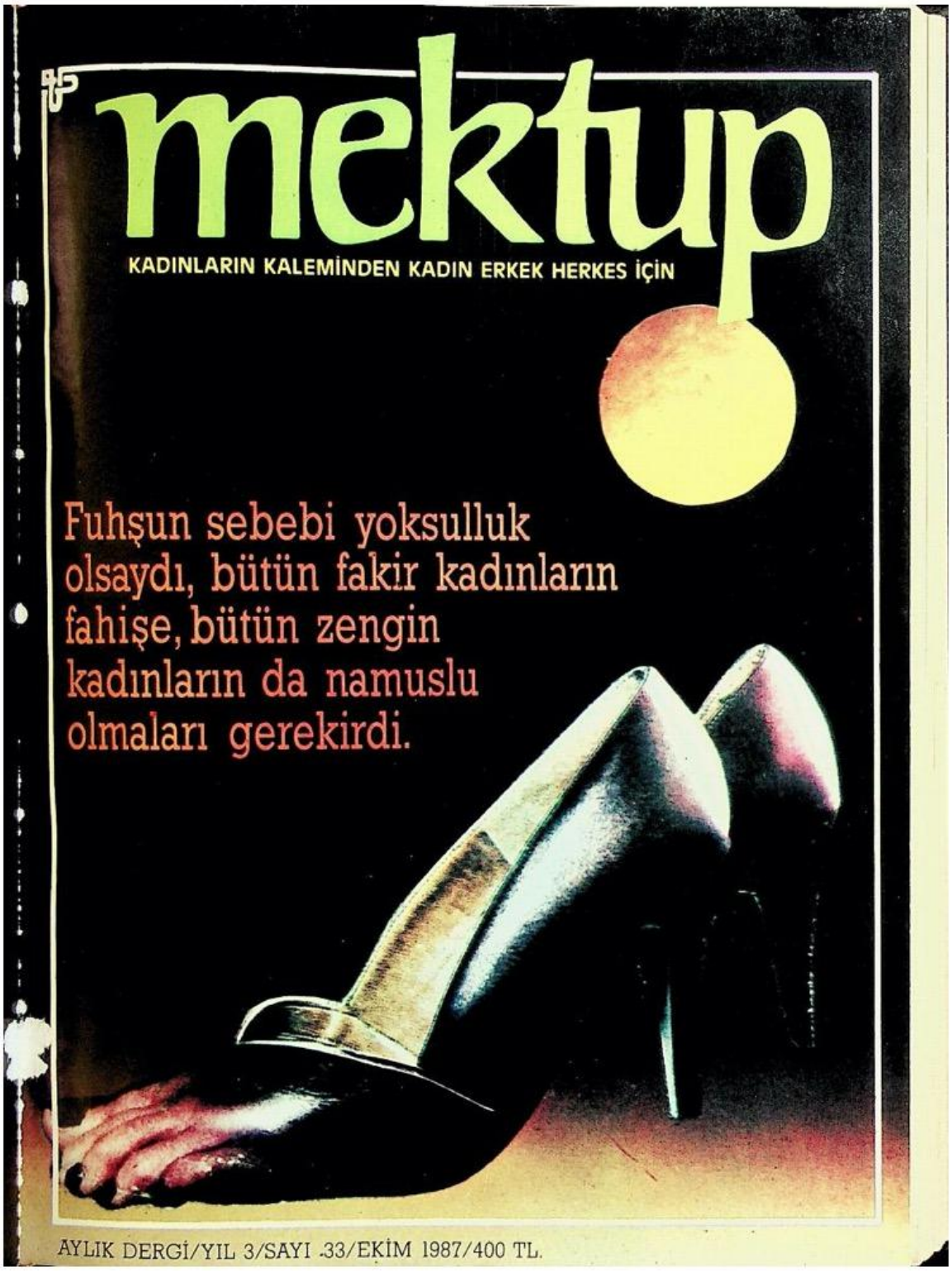
mektup
KADINLARIN KALEMİNDEN KADIN ERKEK HERKES İÇİN
Fuhşun sebebi yoksulluk olsaydı, bütün fakir kadınların fahişe, bütün zengin kadınların da namuslu olmaları gerekirdi.
AYLIK DERGİ/YIL 3/SAYI 33/EKİM 1987/400 TL.

Görsel 2. Mektup, Ekim, 1987, Sayı: 33

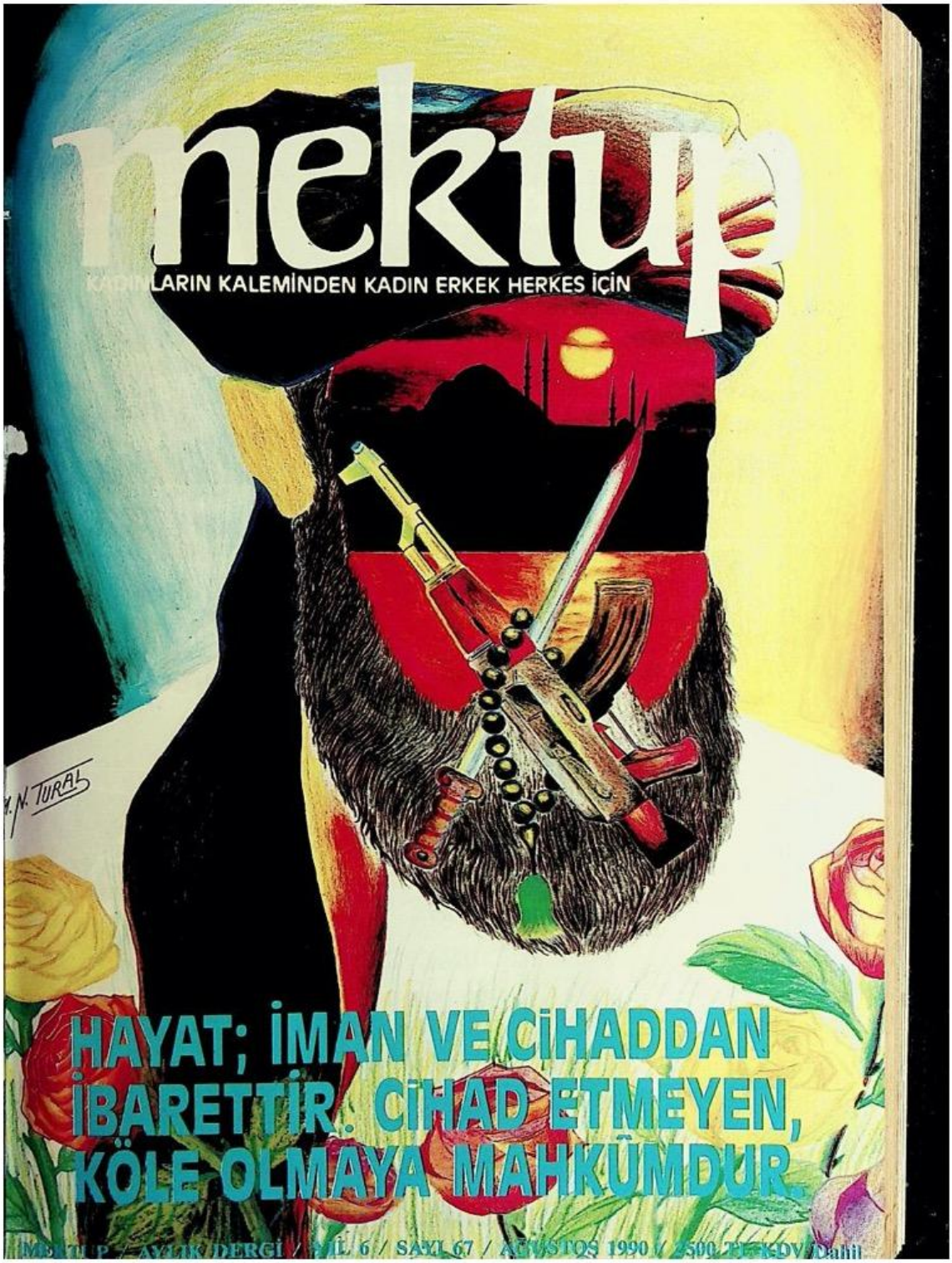
mektup
KADINLARIN KALEMİNDEN KADIN ERKEK HERKES İÇİN
HAYAT; İMAN VE CİHADDAN İBARETTİR. CİHAD ETMEYEN, KÖLE OLMAYA MAHKÛMDUR.

Görsel 3. Mektup, Ağustos, 1990, Sayı: 67

Görsel 4. Mektup, Haziran, 1993, Sayı: 101

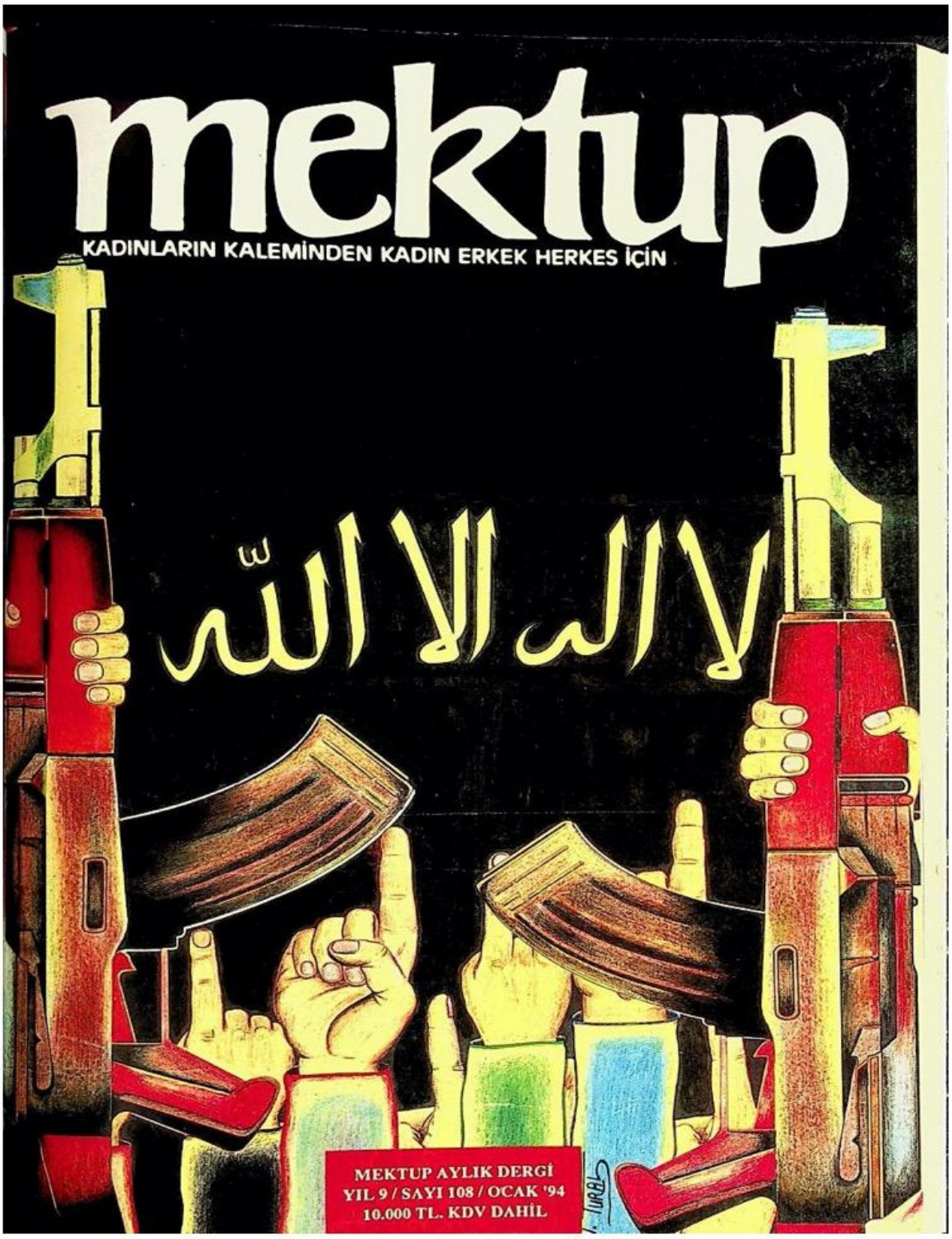
mektup
KADINLARIN KALEMİNDEN KADIN ERKEK HERKES İÇİN
لا اله الا الله
MEKTUP AYLIK DERGİ
YIL 9 / SAYI 108 / OCAK '94
10.000 TL. KDV DAHİL

Görsel 5. Mektup, Ocak, 1994, Sayı: 108

Görsel 6. Mektup, Nisan, 1996, Sayı: 135

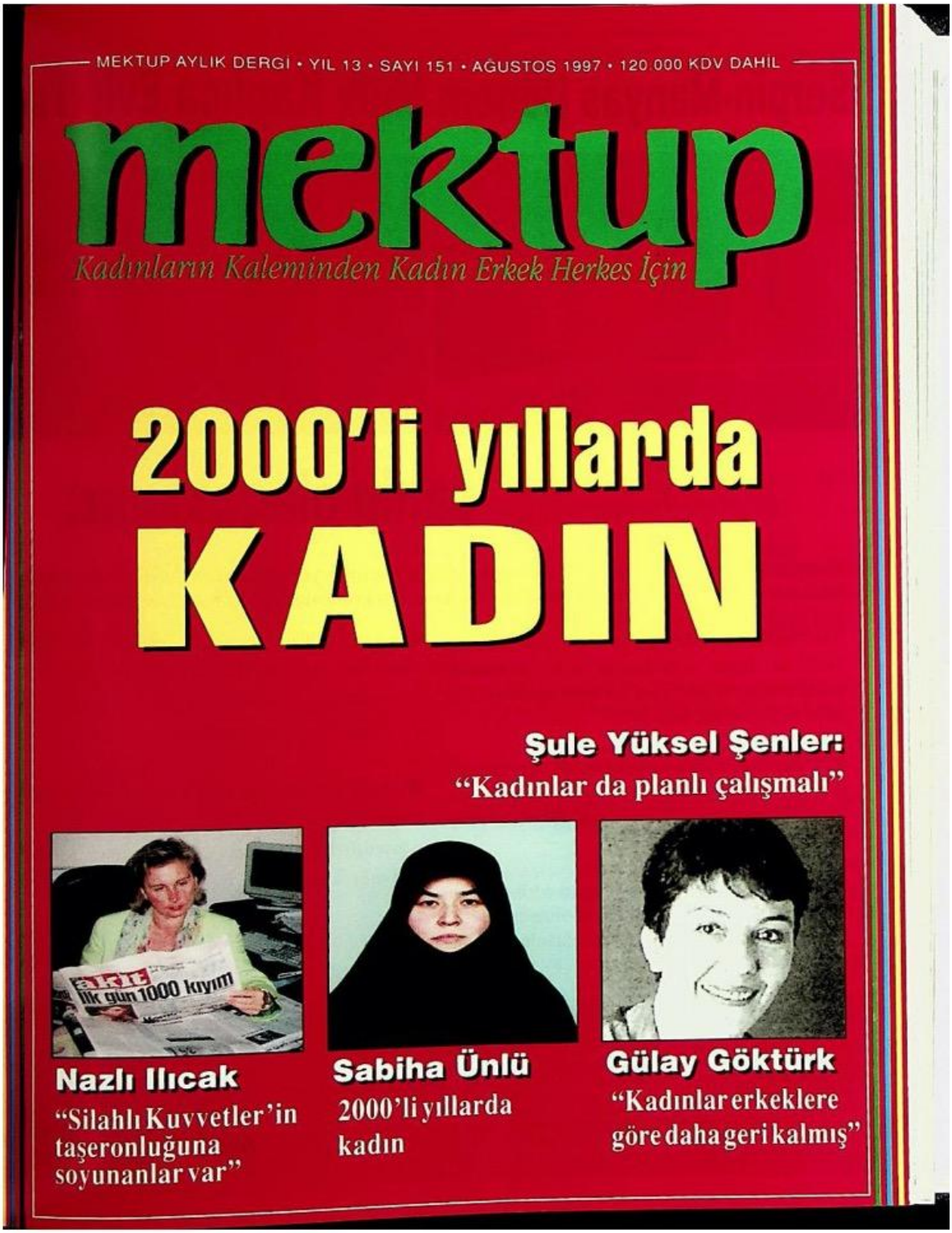
MEKTUP AYLIK DERGİ • YIL 13 • SAYI 151 • AĞUSTOS 1997 • 120.000 KDV DAHİL
mektup
Kadınların Kaleminden Kadın Erkek Herkes İçin
2000'li yıllarda
KADIN
Şule Yüksel Şenler:
"Kadınlar da planlı çalışmalı"
Nazlı Ilıcak
"Silahlı Kuvvetler'in taşeronluğuna soyunanlar var"
Sabiha Ünlü
2000'li yıllarda kadın
Gülay Göktürk
"Kadınlar erkeklere göre daha geri kalmış"

Görsel 7. Mektup, Ağustos, 1997, Sayı: 151

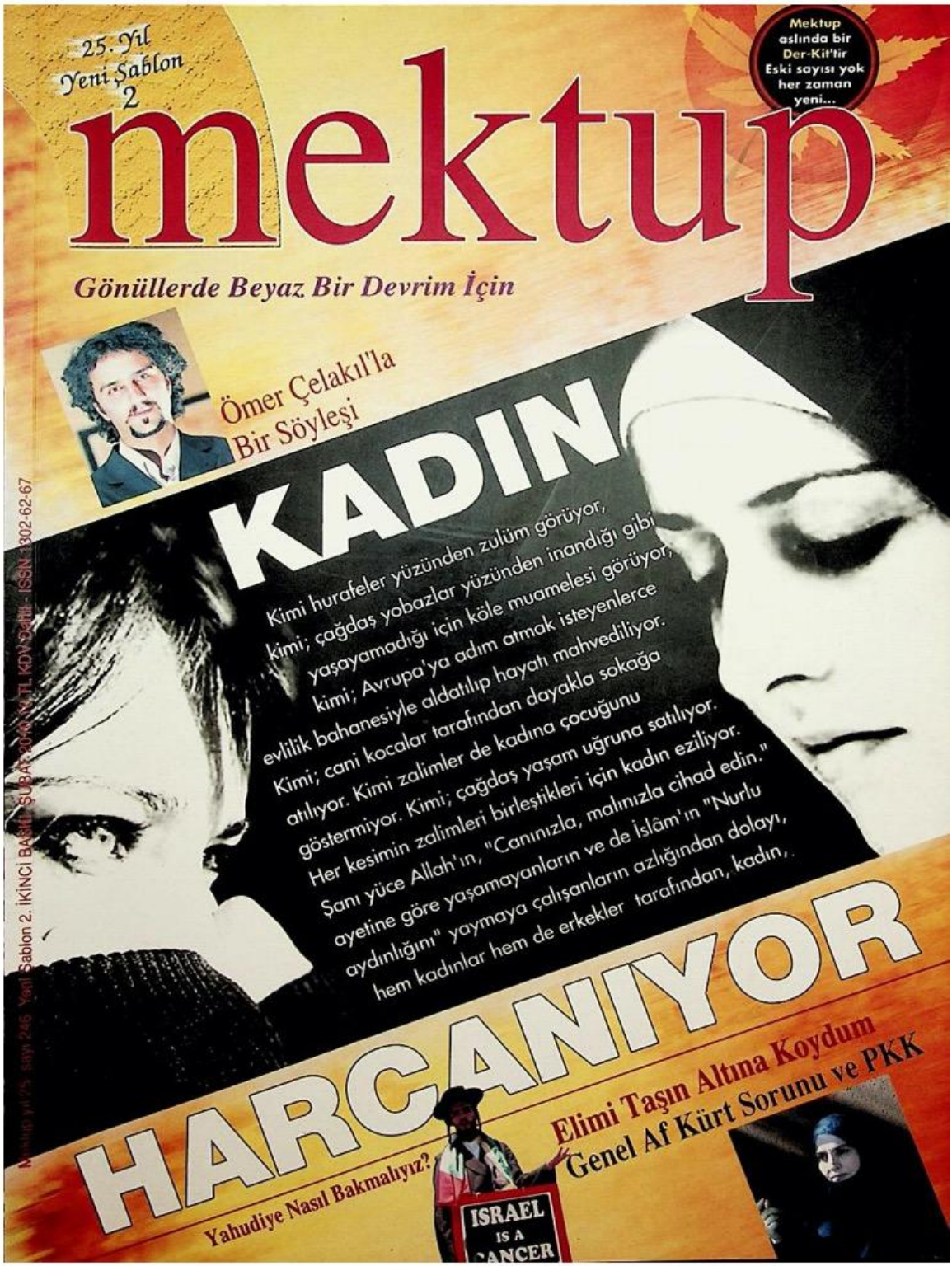
25. Yıl
Yeni Şablon
2
mektup
Mektup aslında bir Der-Kit'tir Eski sayısı yok her zaman yeni...
Gönüllerde Beyaz Bir Devrim İçin
Ömer Çelakıl'la Bir Söyleşi
KADIN
Kimi hurafeler yüzünden zulüm görüyor, kimi; çağdaş yobazlar yüzünden inandığı gibi yaşayamadığı için köle muamelesi görüyor, kimi; Avrupa'ya adım atmak isteyenlerce evlilik bahanesiyle aldatılıp hayatı mahvediliyor. Kimi; cani kocalar tarafından dayakla sokağa atılıyor. Kimi zalimler de kadına çocuğunu göstermiyor. Kimi; çağdaş yaşam uğruna satılıyor. Her kesimin zalimleri birleştikleri için kadın eziliyor. Şanı yüce Allah'ın, "Canınızla, malınızla cihad edin." ayetine göre yaşamayanların ve de İslâm'ın "Nurlu aydınlığını" yaymaya çalışanların azlığından dolayı, hem kadınlar hem de erkekler tarafından, kadın,
HARCANIYOR
Elimi Taşın Altına Koydum
Genel Af Kürt Sorunu ve PKK
Yahudiye Nasıl Bakmalıyız?
ISRAEL IS A
Mektup yıl:25, sayı:246 Yeni Şablon 2. İKİNCİ BASKI ŞUBAT 2010 - 3,00 YTL KDV Dahil - ISSN 1302-62-67

Görsel 8. Mektup, Şubat, 2010, Sayı: 246

KAYNAKÇA

Akçaoğlu, Habibe. "STK'larda Muhafazakar Kadının Rolü", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2021.

Akçay, Hülya. "Birden Fazla Evlilik", **Mektup**, Sayı. 157, Şubat 1998.

Akdoğan, Yalçın. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** *Adalet ve Kalkınma Partisi,* 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Akman, Aslan Canan. "Sivil Toplumun Yeni Aktörleri Olarak İslami Eğilimli Kadın Dernekleri", **Toplum ve Demokrasi Dergisi,** Cilt.2, Sayı.4, 2008.

Aktaş, Cihan. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** *Cemaatten Kamusal Alana İslamcı Kadınlar,* 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Aktaş, Cihan. **Türbanın Yeniden İcadı,** 1. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları, 2006.

Alevli, Çınar Sema. "Muhafazakarlık, İslamcılık ve Türkiye'de Siyasi Eğilimlerin Yeniden Örgütlenmesi: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Hacettepe Üniversitesi SBE, 2012.

Altunbay, Müzeyyen ve Maden Sedat. "Türk Kültür Birliğinin Sağlanmasında 'Türk Amacı Dergisi'", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.7, Sayı.4, 2016.

Atatürk Yolu Dergisi, 2009.

Aykut, Ebru. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm,** *İfratla Tefrit Arasında Müslüman Osmanlı Kadınları ve Feminizm*, 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Aytepe, Mahsun. *"*Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi*",* **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 2016.

Barbarosoğlu, Fatma. *"Başörtülülerin Tarihine Küçük Bir Katkı"* https://www.yenisafak.com/yazarlar/fatma-barbarosoglu/baortululerin-tarihine-kucuk-bir-katki-46735 (09.02.2001).

Baytan, Şükran. "Siyonizm", **Mektup**, Sayı.15, Nisan 1986.

Bora, Tanıl. **Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler**, *1980-2000 Arası İslamcı Dergilere Panoramik Bir Bakış: Bir Arifenin Seyir Deftei,* 1.Baskı, İstanbul: İDP, Cilt.4, 2019.

Bora, Tanıl. **Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler,** İletişim Yayınları, 2010.

Boynukalın, Sebahat. "Kadının Asli Vazifeleri", **Mektup**, Sayı.29, Haziran 1987.

Boynukalın, Sebahat. "Örnek Bir Müslüman Hanımefendinin Ardından", **Mektup,** Sayı.28, 1987.

Bozaslan Çokoğullar, Emel. "1967'den 2000'lere Değişen İslamcı Kadın Kimliği: Cemiyetin Kurtarılmasından Bireysel Yaşam Kaygılarına Doğru", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Hacettepe Üniversitesi SBE, 2012.

Budak, Hatice. "İslamcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses 'İslam Dergisi', **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi,** Cilt.11, Sayı.1, 2020.

Bulaç, Ali. "İslamcılık Nedir?"*,* **Zaman.** 21 Temmuz 2012.

Bulut, Büşra. **Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler,** R*ayet'ten Evrensel Kadın'a: İslamcı Kadınlar Kendi Konumunu Nasıl İnşa Etti?* 1. Baskı. İstanbul: İDP, 2019.

Ceylan, M. Canan. "İslam'da ve Diğer Dinlerde Başörtüsü", **Mektup**, Sayı.164, Eylül 1998.

Çağatay, Nilüfer, N. Soysal Yasemin. **1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar,** *Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler*, 6. Baskı. İletişim Yayınları, 2015.

Çaha, Ömer. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** *Ana Temalarıyla 1980 Sonrası Uyanış,* 5. Baskı. İletişim Yayınları, 2018.

Çaha, Ömer. **Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum,** 4. Baskı. Savaş Yayınevi, 2017.

Çakır, Ruşen. **Ayet ve Slogan**, 12. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.

Çakır, Ruşen. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** *Milli Görüş Hareketi,* 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Çakır, Serpil. **Osmanlı Kadın Hareketi,** 5. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2016. Çayır, Remzi. "Erkekler Kadınları Tanımıyor", **Mektup**, Sayı.166, Kasım 1996.

Çelik, Celaleddin. **Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler***, İslami Gruplarda Söylem ve Hafıza İnşa Aracı Olarak Dergiler (1980 Sonrası*), 1. Baskı. İstanbul: İDP, Cilt.4, 2019.

Çetinsaya, Gökhan. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** *İslamcılıktaki Milliyetçilik,* 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Dinçer, Çakıl Gülşen. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Feminizm,** *Feminizmle İlişkisi Bağlamında Türkiye'de İslamcı Kadın Hareketi*, 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Durak, Nevin. "Feminizm Komünizmin Kadın Koludur", **Mektup,** Sayı.83, Aralık 1991.

Durakbaşı, Ayşe. "Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın Kimliğinin Oluşumu", **Tarih ve Toplum,** 1988.

Eşmen, Zuhal. "Sırdaş", **Mektup**, Sayı.131, Aralık 1995.

Fevzi, İsmet. "Mısırlı Bir Mücahide Safinaz Kazım ile", **Mektup**, Sayı.17, Haziran 1986.

Gelgeç Bakacak, Ayşe. "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Atatürk Yolu Dergisi**, Yıl: 2009.

Gezer, Yasemin. "Kadın, Din ve Modernizm: İslamcı Kadınların Sivil Örgütlenme Pratikleri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 2013.

Göktürk, Gülay. "Kadın 'Erkeklere göre Daha Geri Kalmış", **Mektup**, Sayı.151, Ağustos 1997.

Göle, Nilüfer. **Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme,** İstanbul: Metis Yayınları, 2019.

Hayrunnisa, "Batı'da Kaybolan Aileler ve Çocuklar", **Mektup**, Sayı.129, 1995.

Hayrunnisa, "Batı'da Kaybolan Aileler ve Çocuklar", **Mektup**, Sayı.134, 1996.

İslam, Nesibe. "Güzide Birinci ile Röportaj: En Güzel Şey Kadını Kazanmak", **Mektup**, Sayı.115, Ağustos 1994.

İzgi, Mine. "Şule Yüksel Şenler: Kadınlar Da Planlı Çalışmalı", **Mektup**, Sayı.151 Ağustos 1997.

Kalkan, İ. "İslam'dan Önceki Medeniyetlerde ve İslam'da Kadının Konumu", **Mektup,** Sayı.153, Ekim 1997.

Kara, İsmail. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** *İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri,* 5. Baskı. İletişim Yayınları, 2018.

Kara, İsmail. **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler-Kişiler 1,** 3. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.

Karaman, Hayrettin. *"İslamcılık",* https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/turkiyeveislam/0059.htm (19.08.2021).

Karata, Nevin. "Eşcinseller Hakkında Uzmanlarla Röportaj", **Mektup**, Sayı.72, Ocak 1991.

Kayacan, Nevin. "Feministlerle Söyleşi", **Mektup**, Sayı.67, Ağustos 1990.

Kentel, Ferhat. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,** *1990'ların İslami Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller,* 5. Baskı. İletişim Yayınları, 2018.

Kılar, Emine. "Şu Siyonizm Dedikleri", **Mektup**, Sayı.2, Mart 1985.

Koçak, Sunay. "Çocukları Küçük Görmeyin", **Mektup**, Sayı.142, Kasım 1996.

Kodaman, Bayram. "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Yıl:1990.

Köroğlu, Ahmet. **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme,** *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak*, V. Işık, A. Köroğlu, Y. E. Sezgin (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Kurnaz, Şefika. **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını,** 1. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.

Kutluer, İlhan. "İslamcılık", **DİA**, 2001.

Kuzucu, Sema. "Ana", **Mektup**, Sayı.68, 1990.

Marangoz, Bakiye. "Evlilik Akdi Ne Değildir?", **Mektup**, Sayı.156, 1998.

Marangoz, Bakiye. "Okul Aile ile Çatışıyor", **Mektup**, Sayı.153, Ekim 1997.

Maraş, İbrahim. "Mehmet Akif ve Asım'ın Nesli", https://kafkassam.com/ibrahim-maras-mehmet-akif-ve-asimin-nesli.html, (18.03.2022).

Maviş, Nazım. "Türkiye'de İslamcılığın Değişen Siyasal Dili: 1990'lı Yıllarda İslamcı Dergiler", **Yayımlanmamış Doktora Tezi.** Hacettepe Üniversitesi SBE, 2017.

Mektup, Sayı.17, Haziran 1986.

Mektup. "Başbakan'a Cevap", Sayı.104, 1993.

Mektup. "Erbakan: Önce Anayasa'daki Din Düşmanlığını Çıkartın", Sayı.126, 1995.

Mektup. “Kürt Halkı: “İslam Düşmanı PKK ile Yine İslam Düşmanı T.C. Devletinin Silahları Altında Eziliyoruz”, Sayı.107, 1993.

Mektup. “RP’nin Dördüncü Büyük Kongresi Hayırlı Olsun”, Sayı.106, 1993.

Mektup. “Şu Şiarımız Bilinsin”, Sayı.13, 1986.

Mektup. “Başörtüsü Yıllık Eylem Planı”, Sayı.148, 1997.

Mektup. “Besmele, Hamdele ve Salveleden Sonra İlk Söz”, Sayı.1, 1985.

Mektup. “Cuma Namazı ve Hortlayan CHP”, Sayı.125, 1995.

Mektup. “Eşcinseller Hakkındaki Yalanlar”, Sayı.246, 2010.

Mektup. “Eşcinselliğin Büyük Günah Olduğuna İnana Bazı Eşcinsellerin Feryadı; KURTULMAK İSTİYORUZ”, Sayı.246, 2010.

Mektup. “Hikmetyar‘ın Emine Şenlikoğlu’yla Yapmış Olduğu Mektup’la Röportajı”, Sayı.14, 1986.

Mektup. “İslam’da Kadın Erkek Adalet Yönünden Eşittir”, Sayı.18, 1986.

Mektup. “Mezarcı Davasında İlginç Gelişme”, Sayı.127, 1995.

Mektup. “Mü’min Kadınlar Allah’a İman Etmeyen Bir Erkekle Evlenemez”, Sayı.24, 1987.

Mektup. “Mücahideye Notlar, Niçin Mücahide?”, Sayı.28, 1987.

Mektup. “Müslüman Genç Kızlarımıza Tavsiyelerimiz”, Sayı.37, 1988.

Mektup. “Müslüman Kadın ve Müslüman Erkek: İslam’a Hizmette Kadının Yeri”, Sayı.148, 1997.

Mektup. “Müslümanca Evlenmek”, Sayı.14, 1986.

Mektup. “Önsöz: Kadının Öncesi”, Sayı.151, 1997.

Mektup. “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Göz Bebeği Harbiye’de Neler Oluyor”, Sayı.127, 1995.

Mert, Nuray. **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, *Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış,* 5. Baskı. İletişim Yayınları, 2018.

Ozan, Halil İbrahim. **Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler**, *90‘lı Yıllarda İslamcıların Demokratik Zemin Arayışı ve Yeni Zemin* Dergisi, 1. Baskı. İstanbul: İDP, Cilt.4, 2019.

Öz, Asım. **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme, Kenetlenmenin İmkansızlığı:** *1960-1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme,* Edt: V. Işık, A. Köroğlu, Y. E. Sezgin, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Özcan, Azmi. “İslamcılık”, **DİA**, 2001.

Özcan, Büşra. “Bir Din Eğitimi Problemi Olarak Kadın ve Aile Dergisinde Kadın Konusu”,

Özgan, Ali. “28 Şubat Sürecinin Siyasal Açıdan Neden ve Sonuçları”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Muğla Üniversitesi SBE, 2008.

Özkan, Mukaddes. “İslam ve Feminizm”, **Mektup**, Sayı.160, Mayıs 1998.

Öztürk, Hamidiye. “Çocuğun Gelişiminde Televizyonun Etkisi”, **Mektup**, Sayı.63, 1990.

Sancar, Serpil**. Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar,** 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Schroeder, Süheyla. **Popüler Feminizm: Türkiye ve Britanya’da Kadın Dergileri,** İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007.

Subaşı, Necdet. **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme**, *1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül*, Edt: V. Işık, A. Köroğlu, Y. E. Sezgin, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Sunar, Lütfi. "İslamcılığı Konumlandırmak: Genel Bir Giriş", Lütfi Sunar (Ed.). **"Bir Başka Hayata Karşı": 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler** içinde. İstanbul: İDP, 2019.

Şahin, Asiye. "Türkiye İslamcılık Düşüncesinde Filistin Meselesi: Dergiler Üzerinden Bir İnceleme (1940-1990)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Enstitüsü, 2019.

Şahin, Ayşe. "Kadın Erkek Eşitliği ve Vazife Tanzimi", **Mektup**, Sayı.23, Aralık 1986.

Şenlikoğlu, Emine. "Selamdan Sonra", **Mektup**, Sayı.6, Temmuz 1985.

Şenlikoğlu, Emine. "Bıktık Şu Eşitlik Hikayelerinden", **Mektup**, Sayı.2, Mart 1985.

Şenlikoğlu, Emine. "Bu Dergi Nasıl Çıktı?", **Mektup**, Sayı.4, Mayıs 1985.

Şenlikoğlu, Emine. "İlim ve Anlayış", **Mektup**, Sayı.142, 1996.

Şenlikoğlu, Emine. "İslam'da Erkek Üzerine, Doğruyu Söylemek Suç Mu?", **Mektup**, Sayı.4, 1985.

Şenlikoğlu, Emine. "İslam'da Erkek", **Mektup**, Sayı.3, 1985.

Şenlikoğlu, Emine. "Refah Partisi'ni Desteklersek Ne Olur?", **Mektup**, Sayı.131, 1995.

Şenlikoğlu, Emine. "Tarihe Geçen Zulüm", **Mektup,** Sayı.162, Temmuz 1998.

Şentürk, Hulusi. **İslamcılık: Türkiye'de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi,** 4. Baskı. İstanbul: Çıra Yayınları, 2014.

Tan, Güney Ertan. "Evlilik Kadını Felç Ediyor Üzerine", Mektup, Sayı.111, 1994.

Taştepe, Emine. "Ailede Mümin Erkek Şahsiyet", **Mektup**, Sayı.39, Nisan 1988. Taştepe, Emine. "Kadının Cihadı", **Mektup**, Sayı.122, Mart 1995.

Taştepe, Emine. "Hanımlar Eğitim Merkezi", **Mektup**, Sayı.65, Haziran 1990.

Tekeli, Şirin. **1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar,** *1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar,* 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Tozduman, Aysel Zeynep. "Kadının Problemleri Erkekten Ayrı Düşünülemez." **Mektup**, Sayı.69, Ekim 1990.

Tozduman, Aysel Zeynep. "Batı'da Feminizm ve Tarihi Gelişimi", **Mektup**, Sayı.68, Eylül 1990.

Tuman, Hatice. "Çiçekler Rahmetle Büyür", **Mektup**, Sayı.31, Ağustos 1987.

Turhanoğlu, H. "Erkeğin Ailesi ile Oturup Kalkması", **Mektup**, Sayı.21, Ekim 1986.

Türkmen, Hamza. **Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştiri,** 3. Baskı. İstanbul: Ekin Yayınları, 2014.

Türköne, Mümtaz'er. **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu,** 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Uçar, Mevlüde. "Mümin'de Aile Sevgisi", **Mektup**, Sayı.99, Nisan 1993.

Uçar, Mevlüde. "Aman Allah'ım! Eşcinsellik Mi?...", **Mektup**, Sayı.35, Aralık 1987.

Uçar, Mevlüde. "İslam'da Temel Eğitim", **Mektup**, Sayı.34, Kasım 1987.

Uçar, Mevlüde. "Örtünme Emri Allah'ın Kadınlara Tanıdığı Hakkın Ta Kendisidir", **Mektup**, Sayı.26, Mart 1987.

Ünlü, Sabiha. "Bombalanan Kürdistan Vurulan PKK Kampları Mı, Yoksa?", **Mektup,** Sayı.82, Temmuz 1991.

Ünlü, Sabiha. "Kürt Meselesi Bizim Meselemizdir", **Mektup,** Sayı.97, Şubat 1993. Ünlü Sabiha. "Kemalizm Baştan Kokuyor", **Mektup**, Sayı.111, Nisan 1994.

Ünlü, Sabiha. "Örtü Yasağı ve Batı", **Mektup**, Sayı.25, Şubat 1987.

Yalçıner, Makbule Handan. “Boşanmak Özgürlük Değildir”, **Mektup**, Sayı.127, Ağustos 1995.

Yavuz, M. Hakan. **Modern Türkiye‘de Siyasi Düşünce: İslamcılık**, *Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek*, 5.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, Cilt.6.

Yavuz, Serap. “Afganistan Doğu Emperyalizminden Kurtuldu, Batı Emperyalizmiyle Uğraşıyor.” **Mektup**, Sayı.89, Haziran 1992.

Yeşil, K. “Başörtüsünde Yeni Boyutlar”, **Mektup**, Sayı.22, Kasım 1986.

Yeşil, Kamil. **Bir Başka Hayata Karşı: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler,** *“Emine Şenlikoğlu (1953-),* 1. Baskı. İstanbul: İDP, 2019.

Yıldırım, Aydın. “Kur’an Açısından Kadının Konumu”, **Mektup**, Sayı.125, Haziran 1995. Yıldız, Azize. “Bir Dakika”, **Mektup**, Sayı.15, Nisan 1986.

Yıldız, Azize. “Benden Sonra Erkeklere Kadınlara Daha Zararlı Bir Fitne Bırakmadım”,

Yıldız, Azize. “Evlilik Müessesi (3)”, **Mektup**, Sayı.39, Nisan 1988.

Yılmaz, Zehra. “Küreselleşen İslam ve Türkiye’de İslamcı Kadınlar” **Yayımlanmamış Doktora Tezi.** Ankara Üniversitesi SBE, 2013.

Yılmaz, Zehra. **Dişil Dindarlık: İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü,** 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Zeydan, Sevgi Pınar. “Türkiye’de İslamcılık ve Şehirli Dindar Kadın Kimliği: Şadırvan Dergisi Örneği (1976-1980), **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Ankara Üniversitesi SBE, 2019.

Zeynep, Aysel. “Evlilik Aşkı Öldürüyor Mu?, **Mektup**, Sayı.133, Şubat 1996. Zeynep, Aysel. “Aileyi, Zayıflatan Unsurlar”, **Mektup**, Sayı.134, Mart 1996.

Zeynep, Aysel. “Kadına Nasıl Bakılıyor?”, **Mektup**, Sayı.3, Nisan 1985.

Zeynep, Aysel. “Bu Nasıl Tesettür?”, **Mektup**, Sayı.127, Ağustos, 1996.

Zeynep, Aysel. “Hayat Görüşünün Giyime Yansımaları”, **Mektup**, Sayı.121, Şubat 1995.